નકફર=નફીન.
ખડક=ખરાબો; દરીઆના
પાણીમાં ઢંકાએલા મજ-
બુત પથર.
ચોકસ (ફા) પાકો ખાત્રીવાળો
મળાદ=ઝાકળ
રજ (સ) રજકણ, કણી
ધડાકા=મોટા અવાજ.
ગરમી (ફા) તાપ
પીગળેલ (સં) ઓગળેલા.
ઉભરા=જોરમાં
ધરતીકંપ (સં) જગતી કંપા-
રો, જમીનનું હાલવું
ઉપસે=ઊંચકાઇ આવે
જવાળામુખી (સં) બળતા
મોતા, જેમાંથી બળતા
ધુમ ડો વીગેરે નીકળે છે તે
મુકામ=જમીનમાં ખાડાઓ
ના માટે દર બાંધી કોરે
છે તે

પાઠ ૬ ઠો.

મહા (સં) મોટો; ઘણો
પાહાડ=મોટા ઊંચા લાગલા
ગાથે જોડાયેલા ડુંગરો
હજારો=હીમમાં.
મેદાન (ફા) મોટી લાંબી
પોહોળી ખુલ્લી જગોતે
મુળથી (સં) પેહેલાથી
પુછગાછ=તજવીજ.
વીદ્વાન (સં) પંડીત
ફખાસી (આ) હરેક; મુકરર
કરેલી.

પેદા (સં) પેદા
ખાત=વાસ, છાણ વગેરે
કોહી ગએલો કચરો
વન (સં) રાન, જંગલ
ઉંચાઈ=કચડાઇ
નકામી=વગર ખપની
નાશ (સં] ક્ષય, અંત
ફેરે=તફાવત, ફરક

પાઠ ૭ મો.

ઝરોળીઆ=જળમાં રહેનારા
જીવડા
સુતરડ=ગોખલા, ગર્ભ
મદદ (સં) વચલા
મકેલા=મેચી પ્રાણી
મજબુત (અ) જોરાવર
મરછ ગાદીક=મરછર વગેરે
જીવડા
બેચતાળ=બે ચાર
ઝાકળ=ઓસ
બીનકુલ (અ) તમામ
રેહેઠાણ=રેહેવાનો મુકામ
નજીક (ફા) પાસે, સેહે
અસ્તર (ફા) અંદરનું પડ
યુક્તી (સં) તદબીર
દમ (ફ) માસ, જોર

પાઠ ૮ મો.

પસ્તાવો (સં)અફસોસ ખેદ
વૃક્ષ (સં) ઝાડ; તરૂ
મીંઢળ=એક જાતનું ફળ,
વરકન્યાને લગ્ન કીયામાં
હાથે બાંધેછે. તે (નાના
બીલુ જેવું)

ડુબવું=ડુબી જવું
બાળકી (સં) કુંવારી છોકરી.
ભીકા (સં) જેથી ગુજરા-
ન ચાલે તે.
ગવ (સં) અગાધ વાસ.
પેખવું (સં) જોવું.
ઉન્મત્ત (સં) તોફાન
મડ=મડદુ લાશ
દીક્ષા (સં) બોધ
ઠાલો=અમથો, ખાલી.
ઠોઠ=મુર્ખ, અણઘડ
ગપો (હી) ગુલખાન, ખોટી
વાત; સુકી.
મુછાળો=મુછવાળો, મુછ.
ઢાંકે=ઢાંકે, છુપાવે
દુષ્ટતા (સં) પાપી વાત.
દુષ્ટ (સં) પાપી, નઠારૂં.
તોફાની (આ) મસ્તીખોર;
ઉતપાતીઓ
ફુલાવ્યો=ચઢાવ્યો
ફાકડો=છેલ છબીલો
ઉકેલે છે [સં) કાપ મુકે છે;
કહ્યું પાડે છે
ગોભીને=અટકીને.
તત માત (સં) માબાપ
નડે=કાયર કરે, દુઃખ દે
સુખદાતા (સં) સુખ આપ-
નાર.
ભાવ (સં) કીમ્મત, ઇચ્છા
મેગ=મેળવણી.
ભુંડો=ચુગદો
ધંધો=રોજગાર.

ભુલ=ચુક; ગફલત.	ખેદ (સ) શોક. દલગીરી.	પીડા (સં) દુ:ખ, વીપતી
ભાખે (સ) બોલે.	બુઢો (હીં) ઘરડો	સડે=સળી જાય
તડે=ધાએ, દોડે.	પુત્રી (સ) છોકરી	અંતે (સ) છેવટે.
સ્વાદ(સ)લેહેજત; મીઠાસ	પાપી=દુષ્ટ ઘાતકી	અંધા (ફા) આંધળો
પુંજી=દોલત, મડોલ	સ્નેહી (સ) માત્ર દોસ્તદાર સ્નેહ રાખનાર	વઢો=લડો, પકડો
ધારણા (સ) ધીરજ વીચાર		તીખી=તીક્ષણ
ઘડે=હણએ, હણે	સમજુ (સ) સમજ રાખનારો	શીક્ષા (સ) શીખામણ સજા
ખતા (આ) ઠોકર ઠેસ.		લડો=વઢો

(કવિતાની સમજુતી.) (૧)

ખાલી અમથો મુર્ખો નિશાળે જઇને, ખોટી ગપગપ મારીને વખત કાહાડે, પછી તે અણુઘડ મોડપણે અફસોસ કરવા માટે (૧) કઇ પાપી છાની માની નઠારી વાત હોય તે ઢાંકે, પણ તે ચૌટે ને ચકલે ખુલ્લી થાય ત્યારે તે પાપી મરતીઓર પછી અફસોસ કરવા માટે (૨) જે છાકરો ચડાવ્યો ચડે, ને હાથમા પૈસા આવે કે તુરત તે બધા ખરચી નાખે, ત્યારે દેવાળુ નીકળે ને તે દેવામા ડુબી જાય, પછી અફસોસ કરવા માટે (૩) જે વડે ગુજરાન ચાલે તેવા ઝાડને જોઇ, થડે ઉભો રહીને તેને કાપે, પછી જ્યારે ભુખ લાગે ત્યારે તેની વેદનાથી રડેને, પછી અફસોસ કરવા માટે (૪) જે બેવકુફ માબાપને નાનપણથી કાયર કરે, તે ઘાડપણે સુખ આપનારને યાદ કરી, પછી અફસોસ કરવા માટે (૫) બરાબર કિમ્મત લઇને ભેળ સેળ કરીને, જે નવા ઘાટ બનાવે, તેના રોજગાર થોડા દહાડા ચાલેઉ (ઘરાક આવતા નથી,) ત્યારે પછી અફસોસ કરવા માટે (૬) કશા કામમા ચુક ખાતો હોય, ને તે જો કોઇ બતાવે તો તેની સાથે લડવાને જાય, પણ જ્યારે તેનો સ્વાદ ચાખે (તે ચુકથી થતા માઠા પરિણામ જુવે,) ત્યારે અફસોસ કરવા માટે (૭) પારકી દોલતને જોઇ જેના દીલમા ધીરજ ન રેહે, તે પછી જે ભુલ ખાય તેનો બળાપો આણીને, પછી અફસોસ૦ (૮) ઘરડા વરને નાની છોકરી પરણાવવી, તે મુડદાને મીંઢળ બાંધેછે (એટલે ઘરડો તે મરવાનો વહેલો,) ત્યારે તે છોકરીનો બાપ દુખ કહેવ પછે, પછી તે અફસોસ૦ (૯) સગા મીતરોની સાથે લાકડી લઇને જે

ખડે, તેને મોટું દુઃખ માથે પડેછે, ત્યારે અફસોસ૦ (૨૦) ફુલછે મો. અને મખમલની ચીજોની, જો તપાસ નહીં રાખે તો ઝળી જાય, ને નાટો દક્ષિણ- તે એવી આજ્ઞા અકબરનો કાયો, અફસોસ૦ (૨૧) નાઈને તીક્ષ્ણ છુરા. પકડો, ને ઢીલા મસ્તી મુકી દો, નાચ્યા વીખામણ ખી લેઓ, એવો ૧૦ દલાતરામનો ઉપદેશ છે (૧૨)

પાઠ ૯ મો.

હિન્દુસ્તાન (ફ) ભરતખંડ
ઇતિહાસ (સ) અગાઉ થઈ ગયેલા રાજા વગેરેના વર્તમાનની વાર્તા, કથા ઇત્યાદિ
પ્રકરણ (સ) મથાળું, નાનો ભાગ, રકમ
ગાદી=તખ્ત, રાજઆસન
પંજાબ (ફ) પંજ તે પાંચ, ને આબ તે પાણી; એટલે પાંચ નદીએ (સતલજ, બીઆસ, રાવી, ચીનાબ, ને જેહલમ) વચ્ચે આવેલો પ્રાંત
ફોજ (આ) લશ્કર
સ્વતંત્ર (સ) આપઅખત્યાર
બાહાદુર [ફા] જોરાવર.
ભાગવા (હિ) ડરપોક, બુજદીલ
ઘેરો=આસપાસ ફરીને વળવું
મોરચો (ફા) ઘેરાની ખાઈ.
સરદાર (ફા) સરદારક લશ્કરનો ઉપરી.
[illegible] (હિ) પહાડ ઉપર આ
[illegible]

કચો=નમગો પટો
નદગી (ફ) કીમત
મંદી (ફ) ભાગી જવા
ગુસ્તાન (આ) હાર્યું
પડાવ=મુકામ
છાપો માર્યો=એકદમ લશ્કર માથે તુટી પડ્યો
મારતી=ખાવાની
પખાલ=પાણી ભરવાની મોટી ચામડાની ગુણ
શત્રુ (સ) દુશ્મન, વેરી

પાઠ ૧૦ મો.

આશા (સ) ઉમેદ
રણ (સ) રેતીનું મેદાન, ગઢમ
રંગો (ફ) કાયર.
તખ્ત (ફ) રાજઆસન.
અભય (સ) નીર્ભય, મરે નહી એવું બીક વગરનું
વચન [સ] બોલ, કબુલાત
શરણ (સ) તાબે; આધીન
રીબાવીને=દુઃખ દઈને.
કુમક (આ) લશ્કર સાથેને મદદ
ભરોસો=વિશ્વાસ

વહેમ (આ) શક
એકાએક=એકદમ
ડાહાપણ=ચાતુરી.
ક્ષોભ (સ] ભય, ગભરાટ.
અજ્ઞાતી [સ] નાતીથી ઉલટું —એટલે બગાબરનો રીતસર નહી તે
રાહ=મજલ, રસ્તો
મુકામ (આ) રહેવાનું ઉતરવાની જગા, ઠેકાણું.
ધર્મશાળા (સ) પરદેશીઓને વગર ભાડે ઉતરવા સારૂ ધર્માદા મુકામ બાંધેલો તે.
નિમાજ (ફા) ખુદાની પ્રાર્થના—બંદગી.
મસીદ (આ) મુસલમાન વગેરેને નીમાજ ભણવાનું તથા બાંગ પોકારવાનું ઠેકાણું.
ખેરાત (સ) ધર્માદાખાતેથી રોજ સીધું સામાન બેરાગી વગેરેને આપવું તે
છાયા (સ) છાંયો; આશરો-આશ્રમ.

૯ મો

, જોર; રાજ

પાટ=રાજનુ કામ કાજ ગાજ ગાદી.

મેહેલ (આ) રાજાનો મુકામ, પાદશાહી ઘર

બેવકુફ (ફા) બે નહીં, બેવકુફ (બુદ્ધિ—બુદ્ધિ નહી તે, મુર્ખ, ઢોઠ

ઘાતકી (સં) નિર્દય, દયાવગરનો ક્રૂર.

મેહેરબાની (ફા) મેહેર નજર.

બખશીશ (ફા) શરપાવ ઈનામ, ખુશીથી કઈ આપવુ તે

ખજાનો (આ) ભંડાર દોલત.

અમીર (આ) ઉમરાવ; કીતાબવાળા મોટા માણસ

જાગીર (ફા) સરકારથી ઈનામમા મળેલી જમીન વતન

જપ્ત (આ) કબજ.

દબાવી=પચાવી

દવાઈ (હીં) આણ, દુઆ

તોફાન (આ) મસ્તી, હુલ્લડ, ગડબડ

ગડબડ=તોફાન

આવકાર=આદરમાન.

એકલવાયો=એકલો.

પથ (સં] ધર્મ; રસ્તો

દોરવીદાવે [ફા] બાધ બધ ઈથી.

નડવા=સામા થવા

પશુ (સં) વનકદર્ડી

ક્રોધ (સં) ગુસ્સો, રીસ

પાઠ ૧૨ મો.

નીડ=ડર, વારતી

ઘાત (સં) જખમ, કાળ

રંગમહેલ=સુવા બેસવાનો મહેલ—રંગભીના પવનો મહેલ

ઝરૂખો=બારી આગળ નો ગોખ, ગોખ

આગમપાહાણ=આગમનો પથ્થર, સંગે મરમર

હીંડી (હીં] દાદર

ઠામેઠામ=બધે ઠેકાણે

મુચારો=સારી હાલતમા કે આવેલુ તે [સાગે ધરે]

હદ (આ) સીમા, મર્યાદા

સત્તા (સં) અધીકાર

દરબાર (ફા) રાજ કચેરી

નફ્ફી=માલક, મુખત્યાર

તોડયું=નીચુ પાડ્યુ પડતી આણી

ફેલકુ=નમું. નમણુ.

પાઠ ૧૩ મો.

રાન=ગાળો, રાજ

ફિરંગીઓ (ફ) પોર્ટુગાલ દેશના લોકો

કબર (આ) ઘોર.

સુબેદાર=અમદાવાદ જીલ્લાના દસક્રોઈ પ્રગણામાના મ છે.

બોલંદ (આ) ઊંચ વશ

દુર્ગુણ (સં) ખરાબ ગુણ, નઠારી ટેવ

મેહેર (ફા) રહેમ, દયા.

વૈભવ (સં) સુખ

અજબ (આ) વીસ્મય અચંબ

સમાચાનો (સં) સાની કુલ ડ ઈતુ નરમ પડી ગયેલુ તે

ઉદ્યોગી (સં) મહેનતુ

રસીક (સં) રસ પડે એવી સારી

કલ્પના (સં) અટકળ; વિચાર ખ્યાલ

સમય (સં) વખત; વેળા.

ગ્રંથકર્તા (સં) ચોપડીઓ બનાવનાર

પાઠ ૧૪ મો.

હાડપીંજર=હાડકાનુ પાંજરૂ, શરીરનું ઢાંકુ

મનન (સં] બાબત નાખાડા

અભિધાન (સં) શ્રેણ મંબ. પા જગા—રોગો બાગ

ચણિઆરા=બાણ ના નીચે ખુણાપર જડેલા લોઢાના આણીદાર પાટા

નીપાતા (સં) બીડીનો શેઠ કે નીરજ (આંખમાં ફુલી)

અણીઆમ=જે આડાવાળા ભાગ ઉપર અણીઆરૂ ફરેછે તે
કાઠું=શરીરનું કદ
રક્ષણ (ન) સંભાળ; જતન, સાચવણ.
શાબીતી (અ) પુરાવો
બરડ=ભાગી જાય એવું
જલદ (ફ) આકરો
ચરકી (ફ) તાડીને ઘોડા દહાડા રાખી મુકેલી જેવા ટો પ્રનાલી અને ક્ષીતે
પોષણ (ન) ગુજરાન.
ખોપરી=માથાનું તાલકુ
નખાએલા=જોડાઇ ગએલા
અજ્ઞાની (સં) વગર ભણેલા ભોળા
લેખ (ન) દસ્તાવેજ
કરોડ=પગડાની વચમાનું હાડકું
મજમેરા=નર માદા ના ચાપડા, અણીઆરા
પગોઠું=પગના ખુણું આમનો ભાગ
અરપેછે=દેછે
ઇચ્છેછે=ઇચ્છેછે.

પાઠ ૧૫ મો.

જ્ઞાનગમ્યનું (ન) જ્ઞાનનું. જ્ઞાન થાકતી ઇંદ્રિઓથી નથી.
પ્રાણ (સં) જીવ; આત્મા.
અન્ન (સં) અનાજ.

પચાવવાને=હજમ કરવાને, પાચન કરવાને.
જઠરા (સં) ખાધેલું અન પેટમા પાચન થવાની જગ્યા
દાઢ=ચેવડા દાત
જડબું=ડાચું
જડ=મુળ
દરદ (ફા) કસર
નબળા=નરમ

પાઠ ૧૬ મો.

રણ (સં) રેતીનું મેદાન ગુ ગ્રામ
મંડ્યે (સં) મુશ્કેલીથી
નડે ગોઠ=કુવાના નામ
મુસાફર (આ) એક દેશથી બીજે દેશ જનાર, પ્રવાસી
હેરાનગતી=આપદા
વીપત્તિ (સં) દુઃખ.
નીશાના (ફ) એંધાણ;
વંટોળીઓ=પવનનું જોરથી વાવું
નાળું (હી) નાનો ઝરો.
દુષ્કાળ (સં) દોહીલા
અસીલ (આ) સારા
શોખ (આ) વહાલ, સ દાર (ક. ડો માણસ)
કાફલો (આ) પરદેશ જનાર સામાન સર જનમાલનું ટોળું.
ખચ્ચર (ફ) નાનું ઘોડું.
સાંઢણી=ઊંટની માદા ઊંટડી

પાઠ ૧૭ મો.

ખુટકે=તાળું; તોટો
થરપારકર=સીંધનો દક્ષિણનો ભાગ
કોશીઆ=કોશથી પણી કાહાડનારા.
ઢોલ=નગારૂ; ઢમકો.
જુલાબ (આ) રેચ.
મુસાફરી (આ) એક દેશથી બીજે દેશ જવું તે રટણ.
ઈરાદો (આ) મનસુબો; ધારણા
બંદર (ફા) નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું વપારનું મથકનું શેહેર
અમલદાર (આ ફા) અમલ કરનારા; હુકમ ચલવનારા
ટાળી=તાકી, ધણી
નગુ=નરે, વેઠળો
કૂચ (ફા) ઉઠામણી; એક જગ્યેથી બીજી જગ્યા જવું તે
ત્યાગવું=માંડીવાળવું.
અંદેશો (ફા) વીચાર વેહેમ
વાટ ખરચી=રસ્તાનો ખર્ચ.

પાઠ ૧૮ મો.

આડવાટે=આડે રસ્તે
ઠુંઠું=નાનું પાતરાં ડાળી વગરનું સુકાયલું થડ.
લુ=તાપનો સુસવાટ.

ભડકા=હમલે હમલા
ફડાકા=બાધણુ; અપવાસ
મસ્તાન (અ) ખરાબપોર.
ઠેસ=ઠોકર, ખતા
કૌવત (આ) જોર
ભમરી=ચકરી, ફેર
બેભાન=શુદ્ધિવગરનો
મશક (ફા) પાણી ભરવાની ચામડાની મોટી કોથળી
તરસ=શોષ, તૃષ્ણા
છીપે=મટે; ઓલવાય
નાકૌવત (આ ફા) કમજોર અશક્ત
લાચારી (ફા] નાચારી, બીન ઉપાય
લાદેલો=નાખેલો, ભરેલો
કાચરી=પાણીના શોષથી ગજે પીલાય નહી તે
બેશુદ્ધ (અ) શુદ્ધિવીનાનો
વારે=મદદે
બેહોષ (ફા) ભાન વીનાનો હોશકે શક્તી વીનાનો.

પાઠ ૧૯ મો.

દ્રષ્ટી (સ) નજર નાખવી
સંકટ (સ) દુ:ખ; આફત
ભાન=શુદ્ધિ, સમજણ
અંધારા=તમ્મર, ફેર
બળતા=આગ, અગન
દયાળુ (સ) માયાળુ
શુદ્ધી (સ) ભાન.
આનંદ (સ) હરખ; સંતોષ
સાવધ=હોશીઆર

વેદના (સં) દુ:ખ
હીંગળોક=હીંગળો,(એક જાતનો લાલ રંગ થાયછે)
અગ્ની [સ) દેવતા, આગ, વસ્તવ
લાહે=અગન, બળતા
ભરપુર=પુરૂ ભરેલુ; જોઇએ તેટલુ
જગતકર્તા (સ) જગતનો બનાવનાર ઇશ્વર

પાઠ ૨૦ મો.

ભયાનક (સં) બીવામણી; ડરામણી
શોકાતુર (સ) દલગીર, શોકમા પડેલા, ચીતાવળી (શોક–આતુર)
કેલ્પાંતી (સ) શોક ઉપજન લાગ્યાવાળ; અપાર
સીંહ (સ) મોટું સાલવણુ ચોપગુ પશુ (પશુઓનો રાજા)
શોભતી (સ) સરી
ઝાડી (હી) નાના મોટા ઝાડો એકબીજા સાથે આવી ગુફા જેવુ બનેલુ તે
શીકાર (ફા) ભક્ષ
ચુકતો=ભુલતો
બો=બાખ, ગુફા
રખવાળ (હી) સાચવનાર, જાળવનાર
ઠઠ=મેદની; ભીડ
ફેંકો=બીકો.

તામસી=ગુસ્સે ક્રોધમાન.
વીકરાળ (સ) ભયંકાર
જંગલ (ફા) રાન, વન
મુળસ્વભાવ (સ) જાતી ખાસીઅત
સાર (સ) મતલબ
ક્રુર (સ) ધાતકી, દુષ્ટ
પ્રસંગ (સ) વખત
વરત્યા (સ) ચાલ્યા

પાઠ ૨૧ મો.

સાહસ (સ) વગર વીચારેલુ એકદમ જોરસાથી ઉતાવળુ, જોખમવાળુ
નેટ=નક્કી, નીરધે
સાથવ (સ) ભાઇ
તત્પર (સ) તૈયાર
મતી (સ) બુદ્ધી, વીચાર.
સથા (સ) પધાર્યા, બીજે જુ
વધામણી=ખુશી ખબર, ખુશાલી
વીમાસણ=સંતાપ
પતીવ્રતા (સ) ધણીના કહ્યા સર ચાલનારી બાયડી, સતી, ધણીના વ્રતવાળી
તુલ્ય (સ) બરાબર.
દાવાનળ (સં) વગડાનો અગ્ની (દવ–અનળ)
હર્ષ (સ) હરખ; ખુશી.
વીવીધ (સ) જુદા જુદા.
પ્રસંગો (સ) અવસરો.
કુડો=ખરાબ; નઠારો.
માનની (સં) બાયડી.

વ્રત (સં) નીમ, બાધાપણું
સુત્ર (સં) સમાર સમથી, સબંધવાળો, સુતર
કલ્પાંત (સં) શોક, અતીશય કકલાટ કરવો તે (કલ્પ—અંત.)
જુવતી (સં) જુવાન બાયડી; તરૂણી
સીદ્ધપુર=કડી ઇલાકામાં પાટણની પાસે સરસ્વતી નદી ઉપર એક ગામ છે
મહામતી (સં) મોટી બુદ્ધીવાળો; વીચારવંત, ડાહ્યો
સતી (સં) સત પાળનારી સ્ત્રી; સારા આચરણવાળી સ્ત્રી
પુત્રી (સં) છોકરી
તન (સં) છોકરો
મન=દીલ
પ્રકાર (સં) રીત
આચરણ (સં) ચાલચલણ
રૂડા=સારા.

કૃત્ય (સં) કામ.
નરનારી (સં) બાયડીને ભાયડો, માટી ને બાયડીઓ
પવીત્ર (સં) ચોખ્ખું ધર્મીષ્ટ
પુત્ર (સં) છોકરો
મયા (સં) ઇચ્છા, માયા
પુરૂષ (સં) મર્દ, ભાયડો
આગણ=આગળ
વરચું=વરચે
માત (સં) મા, માજી.
ઉપની=ઉપજી, આવી
પ્રીત=હેત, પ્યાર
શુભ (સં) સારૂં, મંગળીક
પોઢાડે=સુવાડે
જોડ=સાથે.
કુંવર=છોકરો.
રડ=રોવ
મોટેરૂં=મોટું.
બાળ (સં) બચ્ચું.
આળ=તોહોમત
વાચા (સં) વાણ, સમજ, બોલવાનું મન

મનુષ્ય (સં) માણસ.
ટગલા=ડગલાં.
અદકી=ઘણી
સુત (સં) છોકરો.
જળ (સં) પાણી.
રોવારતા=રડાવતો.
ઠરકો (હી) ક્રોધ
ડગવનો=ફરકવાનો.
ડોટ=ગડવું, ગભરાડી.
ફાટ=ફાંક, મરદન.
મરડી=આમળી, વાંકીવળી ભાગી
દીશ (સં) તરફ
શીશ [સં) માથું.
ચેતાવવા=ખબર આપી
ચેતી=જાણ્યું
કર્મ (સં) કામ; નસીબ
દ્રષ્ટાંત (સં) દાખલો
કવી (સં) કવીતા જોડનાર; પદ બાંધનાર.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨)

સિદ્ધપુર કરીને ગુજરાતમા પાટણની પાસે સરસ્વતી નદી ઉપર એક ગામ છે, ત્યા નાશીક કરીને રાજા હતો ત્યા એક મોટો વિચારવંત અક્કલવાળો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, અને તેની સતી કહ્યાગર ચાલનારી એક બાયડી હતી (૧) તે બાઇને પેટે છોકરી કે છોકરો કંઇ હતો નહિ, તેથી તે ઇશ્વર ઉપર પુરો ભાવ રાખે, ને ઘણી ઘણી તરેહના તે દાન વ્રત કરે અને સારી રીતીથી ઘણા સારા પરોપકારના કામ કરે. (૨) તે બ્રાહ્મણ ને તેની સ્ત્રી ઘણી પ્રાક દાનત રાખે તો પણ પેટે છોકરો થાય નહિ; મનમા

બાયડી તો બધાપર ઘણીજ મમતા રાખે, તેથી તેના વંના દિલમા પણ ઘણી દયા રહેતી (૩) તેને ઘેર એક નોળનુ બચ્ચુ, ને બારણામા તગ-ફડીઆ ખાતુ હતુ ને તેની મા તેની સાથે હતી નહી તેથી તે બાઇના મનમા ઘણી દયા ઉપજી (૪) પછી તે બચ્ચુ પોતાની પાસે તેણે રાખ્યું ને તેના પગ માથા રાખી સારી રીતે રેજ તેને દુધ પાય, ને સાથે પથારીમા સુવારે, તેથી તે બચ્ચુ પણ છોકરાની પેઠે લાડ પુરા પાડતુ હતુ (૫) પછી તે બચ્ચુ મોટુ થયુ, એટલે કંઇ પણ આડુ અવળું કમ કરે નહીં, ને તેનાથી જો મોહોડે બોલી શકાતુ નહી તો પણ માણસના જેવી તેનામા ઘણી અકકલ હતી (૬) પછી તે નોળીઆના પગલાએ, નક્કી તે બાયડીને (બ્રાહ્મણી) ને છોકરો અવતર્યો, એટલે બાપે ખુશાલનો દહાડો જાણીને તોરણો બાંધ્યા, અને તે છોકરાને પારણામા સુવાડયો (૭) જાણે દીવાળીનો દાહાડો હોય તેમ બનેને ઘણી ખુશી ઉપજી. ને તમા બ્રાહ્મણીનુ મન તો નોળીઆ સરખા ઉપર ઘણુંજ, પોતાના પ્રાણથી પણ તેને વાહાલો ગણે, ને પોતાના જાત કરતા પણ તેના પર હેત વધારે રાખે. (૮) એક દહાડો છોકરો પારણામા સુતેલો છે, એટલે તે જુવાન બાયડી પાણી ભરવા ગઇ ને પેલા છોકરા નોળીઆને સોપતી ગઇ, ને કહ્યુ કે તારે સઉ ઘરનો ભંડાર સચવનાર એ છે (૯) તું એને રડાવતો નહી કે ગુસ્સે થઇને મારતો નહીં, હુ આવીશ ત્યારે એ જો તારી કઇ પણ ફરીયાદ કરશે તો હુ તેને ઘણી ગાળો ચોપડીશ (૧૦) એમ કહીને છોકરો નોળીઆને સોંપીને તે પાણી ભરવા ગઇ, પણ ત્યા બે ચાર ઘડીની વાર લાગી, એટલામા છોકરો પારણામા છોકરો પારણામા સુતો છે ત્યા તેને કરડવાને લાગ જોઇ તે ઉપર એક મોટો નાગ ચડયો [૧૧) તે નાગ છોકરાને અંગુઠે વળગવા જાયછે એટલામા નોળીઆએ તેને દીઠો, ને તે બોલી ઉઠયો કે મારા ભાઇને ખાવા જાય છે, દમોરે દુષ્ટ જીવડા તુ નાસીને ક્યા જતો રહેછ (૧૨) એમ કહીને ગબરડી મુકી ને તે છોકરાને કરડવાની હોંશમા ને નોળીઆએ તેની ડોક ઝાલી, ને ભાગીને તેના સાત કકડા કીધા, એટલામા પછી માને પાણી ભરીને આવતી દીઠી (૧૩) આ

ખુશ ખબર કહેવાને વાસ્તે નોળીઓ બારણે માની સામાં ગયો, પણ તે-નાથી મોહોડે બોલાય નહી, તે કેમ એ વાત કહે ! તેથી તે સામો જઈને ઉભો રહયો (૧૪.) તે નોળીઆએ નાગ મર્યો તેથી તેનુ મો લોહી વાળુ થયુ હતુ, તેથી માએ જાણ્યું કે મારા બચ્ચાને આ નોળીઆએ મારી નાખ્યો છે, તેથી તે લોહી વાળુ મોહોડું જોઈને તેના મનમા ઘણુજ દુઃખ લાગ્યું (૧૫.) અરે પાપી તુ જીવ લેનારો શત્રુ, તે મારા નાના બચ્ચાને મર્યો, એમ કહી તેના ઉપર ભરેલું પાણીનુ બેડુ નાખી દીધુ, તેથી ફ-ટીને નોળીઆનું માથું ચગદઈને તે મરી ગયો [૧૬) ઘરમા આવીને પછી મા જુવે છે, તો પોતાનો સુતેલો છોકરો પારણામા રડે છે, તે પો-તાની માને કહેવા લાગ્યો કે, આ મોટો સાપ મને ખાતો હતો (૧૭) એ સાપને આપણા નોળીઆએ આ જગોએ માર્યો, નહીં માર્યો હોત તો એ મારૂં કામ કરતે (મને મારી નાખતે] એમ કહીને માને એ વાત જણાવી, એટલામા તેણીએ પણ તે સાપના કટકા પડેલા સાત દીઠા (૧૮.) પછી તે બાઈએ અતિશય કકળાટ કરીને ઘણોજ અફસોસ કર્યો, ને તેણે નો-ળીઆની સાથે બળવા માંડયુ, ને તે પોતાનો પ્રાણ તજવા તઈયાર થઈ, ત્યારે લોકે તેને ઘણી શીખામણ દીધી. (૧૯) પેહેલા મા તું સમજી નહીં હવે પસતાવો કરેથી શું થવાનુ ? તને હવે પશ્ચાતાપ કરવો પડયો, કેમકે તું પેહેલે ચેતી નહીં ત્યારે (૨૦) એકદમ જોસ્સાથી ઉતાવળુ વગર રચું કામ કીધા થકી, હરખનો નાશ (પિવાનુ વરસી) થઈ જાય છે, ને વાસ્તે શામળભટ કવ એવુ કહે છે કે, તે તમે આજ દાખલાથી જુઓ તો માલમ પડે છે (૨૧.)

। પાઠ ૨૨ મો.	પાનીપત=પાનીપતનુ મેદા-	પડેલું).
પડયો=મુંવો.	ન, કુરૂક્ષેત્ર (દીલ્હીના	બંદીખાનુ (ફા) કેદખાનુ
કાચી=નાની; સગીર.	ઉત્તરે છે.)	ગુરમ.
ગાજીના (ફાઁ) રાજાનો ઉપ	દુશ્મન (ફા) શત્રુ; વેરી	નાહીંમતપણું (સ) ધાસ્તી પણુ
શીરાજભાહીનો અરદાગ	ભરતખંડ (સ) હીંદુસ્તાન,	અહંકાર (સ) મગરૂબી
વઝીર(ફાઁ) પ્રધાન; દીવાન	(ભરત રાજા ૧ થી નામ	અવગુણ (સ) ખોટી ટેવ

૨ ફારશી.

રાજકારભાર=રાજનો વહીવટ, રાજનું મુખ્ય કામ કાજ

નીશ્ચય (સં) નક્કી ઠરાવ

વશ (સં) આધીન

દરજ્જા(આ) પદવી, હોદ્દો, જગા

નોકરી (ફા) ચાકરી

ભેદ (સં) તફાવત, ફરક

ઉમદા (આ) સારી; મોટી ઉંચી

પાઠ ૨૩ મો.

અધીકારી (સં) એહદેદાર, હકુમતવાળા, સત્તાદાર

સુબા (ફા) રાજ તરફથી પરદેશમાં કામ ચલાવનારા, સરદારો

શાહજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો

ગાઠવા= ત કરવા

પાધર [illegible]સીધા

પચાવ [illegible]

પાદશાહી (ફા) બાદશાહના, રાજના

હઠાવી=હાંકી, હરાવી

જેરકર્યું=જીતી લીધું

ઉમર (આ) વય

પાઠ ૨૪ મો.

બદોબસ્ત (ફા) ગોઠવણ

ચડાઈ=હુમલો

ગુઠીડકા=એકદમ ધસાવ-રો કીધો.

રાજકન્યા (સં) રાજાની છોકરી

આરંભ્યું (સં) શરૂ કીધું

ગડગડ=ગડગડાટ, તોફાન, હુલ્લડ

સંપ (સં) એકદીલ, એકમત

કબીલો (આ) પરીવાર, કુટુંબ

મદદ (આ) કુમક

ખાનદાન (ફા) ઉંચું કુળ

જમાવ (હી) જથો, ટોળું

પાઠ ૨૫ મો.

ગનીમાવ=શત્રુ ધાડાનીક હાડી મુકનો, કાળા પાણી ગીલા

સેનાપતી (સં) ફોજનો સરદાર

ખંડ=મુલક, પ્રાંત, ડ મો

કુટુંબીઓ=ન્યાત ભાઈ, કુટુંબમાં જન્મેલા

મુગલાઈ=મોગલ લોકોનું

બાહાલ (આ) મુકરર, કાયમ

મધ્યસ્થ ચનાવ=ખુ કરન રફ ર ચનાવ

અપઘાત=પોતાને હાથે જીવ કાહાડીને મરવું તે, આત્મઘાત

વચગાળે=વચલે ભાગે

પાધર=સીધું, બરૂ

મનસુબો (આ) વીચાર, તોલ

નીરંતર (સં) રોજ

ફળફળાદી (સં) ફળ વગેરે.

બખોલ=ખો, ખાઈ.

વીકટ (સં) ભયંકર, કપરો ખીણામણો

સેંકડો=સોં, સેંકડો

રળીઆમણા=શોભાવંતા, શોભાયમાન

આનંદ (સં) હરખ; ખુશી; મોજ

પાઠ ૨૬ મો.

ફતેહ [આ] જીત, જીતણી દમકો

સુઅકઝ=અકગાની.

[ ]રેગી (સં) સુખી.

રોશનીઆ (ફા) પ્રકાશવાળા તેજ કરતા

નાહક (ફા) વગર કારણે, વગર કામે

દુરબાણ =આગળીઆત, ફ હાઈ

આગેવાન=આગળ પડનારા કરતા ધરતા, (ટોળીના નાયક)

કોતર=ગુફા

આણબનાવ=બે બનાવ. ગુટ.

એકદો=એકસંપ.

અટક (હી) સી મુનદી.

બબાપો=ખેદ; દલગીરી.

બહાદુરી [ફા] શુરા; જોર; હીમત.

અવસ્થા (સં) હાલ.

મુશ્કેલ (આ) અઘરૂ.

પાઠ ૨૭ મો.

નસીબ (આ) દૈવ; ભાગ્ય; તવેખળ
અમલ (આ) અખત્યાર અધીકાર; સત્તા
વારસો (આ) વારસને જે- મીલકત વારસામા પોહોચેછે તે
તકરાર (ફા) ભાંજગડ
દાવો (આ) હક
જોડો=મુકાબલો. મુકાબલો બીજો.
બકાર [હી) હોઠનો અમરખો
બુરખો (આ) મોપર નાખવાનુ ફકત આખ જણાય એવુ જાળી વાળુ કપડુ
સીમાડો=હદ; મર્યાદા
સગાઈ=વડીઆતાણુ.
શુરવીર (સ) બાહાદુર નર, જોરાવર માણસ.
બીગાડ=અદાવત
સલુક (આ) સલુકાઈ, અદબ; મર્યાદા
કન્યા (સ) કુવારી છોકરી

પાઠ ૨૮ મો.

બદચાલ=ખરાબ ચાલ
વ્યસન (સં) નઠારીટેવ.
દુર્વ્યસન (સ). ખરાબ ટેવ, નઠારી લત.
જુલમ (આ) મજબ
કઠોર (સં) નઠોર; નીર્દય.
ગુનેગાર (ફા) અપરાધી.
અણઆમતો=વાહાલો નહી તે, નહી ગમતો.
કાળજુ=હૈઉં હૃદય
મગતીઆ=ભાઈબંધ, ગોઠીઆ, મીત્રો
શામેલ=દાખલ
ભળ મળ=સીફારસ
પ્રાર્થના (સં) સ્મરણ સ્તુતી
બુદ્ધીમાન (સં) અકલવંત દાના
ગોરો=સફેદ
માતાહારી (સ) મ ફકો એ નાકમાન રો, (મિત-આહારી)
શોક (આ) ચરસ, લત
ફેરુ=અંતર, તફાવત
રોજો [આ) કબર ઉપર બાંધેલો ઘુમટ
પલટણ (હી લશ્કરની ફોજ

પાઠ ૨૯ મો.

શોધન સ) શોધ, તપાસ, ખોળ
પુષ્ટી (સં) ટેકો મજબુતી
શાસ્ત્ર (સ) ધર્મ વગેરેમાંનુ બાબાનુ પુસ્તક; ધર્મ પુસ્તક.
નીશ્ચય (સ) નક્કી ઠરાવ.
કુરાન (આ.) મુસલમાની ધર્મ પુસ્તક
રાજનીતી(સ) રાજનીતીવીદ્યા
પાદરી=અંગરેજનો ગોર.
પુનરવીવાહ (સ) ફરીથી લ-ગન કરવુ
નાસ્તીક (સ) પરમેશ્વરને નહી માને તે. (ન- આસ્તીક)
દખલ (આ) દાખલ, ખરી
જાહેર (આ) ખુલ્લુ.
વીરોધ (સ) ટંટો, અણબનાવ, જુદાઈ
પુરાણ (સ) શાસ્ત્રનો ગ્રંથ; (પુરાણના અઢાર ભાગછે)
રામાયણ (સ) નામની કથાનુ પુસ્તક
માહાભારત (સ) ભારથની કથાનુ પુસ્તક જેમા પાંડવ કૈરવની મોટી લડાઈ છે તે
કવીતારૂપ(સં) કવીતાને આકારે
પુસ્તક (સ) ચોપડી
તરજુમો (આ) એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં ઉતારો કરવો તે; ભાષાંતર
ઈંજીલ (આ) ખ્રીસ્તી ધર્મ પુસ્તક.
રોષ (સ) ક્રોધ.
આસ્થા (સ) ભાવ.
ચાહના=ચાહ; પ્રીતી.
બળાત્કારે (સ) જોર જુલમથી.
કુશળ (સ) માહીતગાર આરામ.
સાધારણ=સામાન્ય સર્વેના મ-

…ર ૧૧.
નરશી=ખરાબ
મના (અ) બંધી
વીધવા (સ) રંડેલી સ્ત્રી ગાડી રાંડ
નાતરૂ=વરને છાડયા અથવા તે મરી ગયેથી બાયડીએ બીજો વર કરવો તે અથવા વરે બીજી બાયડી કરવી તે
વીચારવંત (સ) ડાહ્યા
નાખુશ (ફ) દલગીર
જહુઆ (અ) વાગડી વેરો માથાનીહ ક
જાતભુ (સ) જાત વાસી
કર=વેરો

પાઠ ૩૦ મો.

જમબંધી (આ ફા) વસુલ વસુલાત
પ્રત (સ) જાત, ટુકડી નકલ
ખુલાસો (આ] છુટ, બારા સમજણ,
ગથીસ્તાર (સ) વીસ્તાર સથે, વીગતથી
વાળવું= ભરવું થરથવું
પ્રધાન (સ) વજીર
કર (સ) વેર, ગત
છુટ=જવાદેવું, બાકી
કામત (અ) મુલ
શીરસ્તો (ફ] ચાલો
મુદત (આ) ઠરાવેલો વખત
પરગણા=તાલુકા
દામ (સં) પૈસા
મુખી પટેલ=ગામનો મોટો કામ કરી ગામમા કરનાહરનો
ફોજદાર (ફા) ફોજનો રાખનારો, કોટવાલ
હકીકત (આ) હેવાલ, વીગત
શોભા (સ) દબદબો
પથારો=પડાવ, મુકામ
પોશાક (ફા) પેહેરવેશ, પેહેરેલા લુગડા
યુરોપીયન (અ) અંગરેજ, યુરોપના રહેવાસી

પાઠ ૩૧ મો.

અવર=બીજા, બાકીના
ચલત=ચાલતા
મૃગશર (સં) પાંચમું નક્ષત્ર (તે હરણના માથા જેવું ત્રણ તારાનું હોય છે.) પાસ
ઓજ (સં) ઓજ:
માસ (સ) મહીનો.
ધામ (સ) ઠેકાણું; જગો
અંત (સ) છેડો છેવટ
રોજ [ફા) દીન; દીવસ.
સંક્રાંત (સ) ઉતરાણ
રવી (સ) સુરજ
ભ્રાંત (સ) વહેમ; શક.
ગાજે (સ) ગાજે
ધમધોર=ચડી આવવું
આળસે (સ) જડ રેહે, ઓછું થાય.
ઉજળી (આ) ઉજળું
સન (સ) વરસ, શક
મળીએ=મળવીએ
સંવત (સ) વીક્રમનું વર્ષ.
વીક્રમ (સ) ઉજ્જન નગરનો રાજા.
શાળીવાહન (સ] પૈઠણનો રાજા, જેનાથીશક ચાલેછેતે

(કવિતાની સમજુતિ.) (૪)

અંગ્રેજી વર્ષનો પેહેલો મહિનો જાનેવારી જાણો, પછી બીજો ફેબરવારી આવે, તેમજ ત્રીજો માર્ચ, પછી એપ્રીલ, પછી મે, ને પછી જુન, ને જુલાઇ આવે (૧) એના પછી આગષ્ટ મહિનો આવે, પછી સપ્ટેમબર સુખનું ઠેકાણું જાણવું (શરદ ઋતુ બેસેછે,) પછી અકટોબર મહિનો, ને તેની આખરે નોમબર મહિનો આવે. (૨) પછી છેલ્લો મહિનો ડીસેમબર જોઇને, તું અંરેખથી તેની તપાસ કર, તો માલમ પડશે કે બધા મહિના મળી એકત્ર

દીના ૩૬૫ દિવસ થાય છે (૩) ચોથો, છઠ્ઠો, નવમો, ને અગ્યારમો એટલે (અપ્રીલ, જુન, સપ્ટેમબર, ને નવમબર,) એ ચાર મહિના ત્રીસ ત્રીસ દહાડાના છે, તેમ બાકી જે રહ્યા તે બધા એકત્રીસ દહાડાના છે, પણ તેમા બીજો મહિનો ફેબરુઆરી ફકત એકજ ૨૮ દિવસ છે (૪) ઇસવીસનનુ ચોથુ વર્ષ એટલે જેને ચારે ભાગ્યાથી કંઇ વધે નહી, એવા વર્ષનો બીજો મહિનો ફેબરુઆરી આવેછે, તેનો એક દહાડો વધી તે વર્ષમા તેના ૨૯ દહાડા થયછે (૫) નવુ વર્ષ બેસે તે મહિનામા એટલે જાનેવારીમા બારમી તારીખે મકરસંક્રાન્તી આવે છે, અને જુન મહિનાની પાચમી તારીખે સુરજ મ્રગશર નક્ષત્રને જઇ મળેછે એમા કંઇ સંદેહ નહી, એટલે (એ તારીખે એ નક્ષત્ર બેસેછે) (૬) મે મહીનામા તાપ ઘણો પડેછે, જુનમા વરશાદ ઘમઘોર ચઢી આવવાને લાગેછે, તેમ અક્ટોબર મા પાણી ને વરશાદનુ જોર નરમ પડી જાયછે (ચોમાસુ પુરૂ થાયછે.) (૭) ઇસવીશનના વર્ષના આંકડામા ૫૬ ઉમેરીને સરવાળો કરીએ. તો વિક્રમનો સંવત આવે આવો વિવેક છે (૮) તેમજ એ સંવત વિક્રમના વર્ષમાંથી જો ૧૩૫ બાદ કરીએ, તો ચૈત્ર મહિનાથી વર્ષ ગણાય એવુ શાલીવાહનનુ વર્ષ આવેછે. (૯). આ સારા દસ દેહરા, દરબારગામે અમદાવાદમા રહીને સધવાને કામે લાગે એવી રીતે વિગતવારી બનાવ્યા છે (૧૦.)

પાઠ ૩૨ મો.

જુઠ=જુઠી વાત, જુઠ્ઠણું
પતંગ (હીં) માણસના આકારનો મોટો કનકવો.
કનકવા=કનકુઅ; નાનાપતંગ
ઉતરાણ (સ.) મકરસંક્રાતી
બાહે=ધ્યાન; અમલ.
ગગરુ=વાડકા જેવુ મોટું બાસણ કાંસાનુ વાસણ.
ગુનેહ (ફા.) અપરાધ.
માફ (આ.) જવા દેવુતે.
ફેનરૂ=નીરફાડ, ઉંધું.

પાઠ ૩૩ મો.

આરોગ્ય (સં) કુશળ; સારીપેરે
સરદી (ફા) ભીની હવા
સુખાકારી (સં) સુખચેન
સુઆ (હીં) ઝરણામાંથી વરસાદનું પાણી ગળેછેતે
રેનાર=રહેનાર.
તાડકી=બગુલી કે તાડના પાંતરા.
ઢાળ=ઢળાણ, ઢોળાવ.
આગળ પાછળ=આસેપાસે.
ગંધાતા (ગુ) વાસ મારતા; ગંધાતાં.
એગળો ગે=એકાએક.
છાંયડો=શીળો
રગ=સગવડ; સુગમતા.
દુરસ્ત (ફા). ઠીક; સારૂ.

પાઠ ૩૪ મો.

આરોગ્યતા (સં) સુખાકારી કુશળતા.

સંરક્ષણ (સં) બચાવ
બેદરકારી (ફા) કાળજી નહિ રાખવી તે
અગત્ય (સં] જરૂર
દરિદ્રી (સં) કંગાલ, દળદરી.
રોગીષ્ટ (સં) રોગ થાય જેઓને
સાધન (સં) ઉપાય
તનદુરસ્તી (ફા) શરીરની સુખાકારી, શરીરે કુશળતા
સ્વચ્છ (સં) શુદ્ધ
નરવા=સુખી, નારોગી
અર્થે (સં) માટેનો
આજારી (ફા) માંદા
મંદવાડ=બીમારી
ગુણકારી (સં) ફાયદા કારક
ગુણ કરે એવા
ખોરાક (ફા) હમેશા ખાવાનો પદાર્થ
સુઘડતાઈ=ચોખ્ખાઈ
કસરત (અ) મેહેનત જેઈ શરીરને વાળવું તે
પળ (સં) પલક, ઘડીનો સાઠમો ભાગ
માફકસર=જોઈએ તેટલું
બાદ=વાદી, અજીરણ
નીર્મળ (સં) ચોખ્ખું
ખાળકુવો=સડાસનો કુવો
તનદુરસ્ત (ફા) શરીરે સારૂ; શરીરે કુશળ.
ખસ=ચેળ; ખુજલી
ભેજ=ભીની હવા ભીનાશ.
એંઠવાડ=એંઠાં વાસણ જે-મા નદવું ખાધું હોય તે.
ગંદવાડ=ગંદવાડો.
મધ્યમ (સં) સાધારણ
પરસેવો=પસીનો, શ્રમ
અવયવ [સં] શરીરના ભાગ
શ્રમ (સં) મેહેનત, કષ્ટ
જડ=મુર્ખ; ઠોઠ

પાઠ ૩૫ મો.

મરકી=મરવાનો રોગ. કોગળીયું, મીઠાઈનું નામ)
શીળી=શીતળા, ઓરવડ
અતીસાર (સં) વારે વારે ઝાડો થાય તે રોગ
ત્વચા (સં) ચામડી
મુખ્યત્વે (સં) ઘણું કરીને
કોચળીઓ=અથ આક
કૈવત (અ) જોર
જાળવવા=સાચવી રાખવા
યોગ્ય (સં) ઘટારત
કુમળી=નરમ રેહે એવી,
સાવચેત=હોશીયાર.
ઝાડો=હગવાનું
ઓશડ (સં) દવા; ઔષધ
હગઓક=હગવા ઓકવાનો રોગ, કોગળીયું
વ્યાપવા (સં) પસરવા, ફેલાવવા.
તેજાનો=મસાલો
ઉકાળો=કાવો, ઉકાળેલી વસ્તુ
શેક (હી) દેવતાની ગરમી
હુશીઆર (ફા) માહીતગાર, કાબેલ.
વૈદ=દેશી હકીમ, ઓસડ કરનારો
ઓરી=ઝીણા ઝીણા ફોડકા ફોલ્લા
અછબડા=નાના ફોડ.
મરજ (અ) રોગ
ઉજાગરો=આખી રાત જાગવું તે, જાગરણ.
ગંદકી=નઠારી ગંધ.
લગોલગ=પાસે
કુરૂપાઈ=ફીકડાઈ.
ઉથનો=ઝાડો.

પાઠ ૩૬ મો.

પેગંબર (ફા) મુસલમાનનો ધર્મ દેશક
અવ્યવસ્થા [સં] ગેરબંદોબસ્ત; બરાબર ગોઠવણ નહી તે
ઉજડ=વસ્તી વીનાનો; લોકના આવ જાવ નહી તે
વનસ્પતી (સં) ઝાડ છોડવા વગેરે લીલોતરી.
વીશાળ (સં) લાંબુ પોહોળું મોકળું
ટોચ=મથાળું; ઉપલો ભાગ.
મેઝ (અં) પેહોળું માફ.
લગભગ=સુમારે; આશરે.
મહાસાગર (સં) મોટો સાગર; મોટો દરીયો.
મુખ (સં) જે પરવતમાંથી નદી નીકળે તે જગા.
[illegible]

તાખીરીઓ=તાંબની નાગ જેવો
પ્રખ્યાત (સ) નામીચુ
ઊંચા=મોટા ખાનદાનના
ફુટડા=રૂપવતી, શોભીતી, ખુબસુરત
વ્યસન (સ) ટેવ, લત
પદવી (સ) હોદ્દો, દરજ્જો
લડવૈય=લડાઈઆ, જોદ્ધા
પ્રસીધ્ધ (સ) નામીચા
આહ્લાદકારી (સ) મનતોષ ઉપજે એવી
રસાળ=રસવાળી ફળદ્રુપ
પ્રાચીન (સ) જુના
કાળ (સ) વખત, યુગ
વીખ્યાત (સં) નામીચા, પ્રકાશેલા.

પાઠ ૩૭ મો.

નરો=નખોરીઆ, નખ
ક્રૂર (સં] નિર્દય, ઘાતકી
સાહેબ (આ) ટોપીવાળો અંગ્રેજ.
ભેળુ=સાથે; એકઠું
દરદ [આ) દુઃખ
મેના=મધુર રાગનુ પક્ષી
બાથ=કાંઇ ચીજ છાતી સાથે બન્ને હાથે કબજામા લેવી તે.
મદારીઓ=મુજી ખેલ કરનારા; બાજીગરો.

પાઠ ૩૮ મો

મરણ (સં) મોત
ભય (સ) બીક, ડર
મજાના=મેવાના ગાંઠી કરવા
કંથ (સ) વર, ધણી
ખજાને (આ) દોલત ભંડાર
જમ (સ) યમરાજાના દૂત
શ્રીફળ (સ) નાળીએર
ઠઠડી=નાઠાં, કરડી
કાઠ (સ) લાકડા
ભગત (સ) સેવક, ભક્તી કરનાર
ચસમા (ક) ઝીણા રાગથી ઊંચે સાદે ગાનાના ફકીતા
રૈનાક (સ] દમ, નાક
સગાઇ=સબંધ, વેવાણ
મંગળ [સ) લગ્ન વખતનુ ચોગ્યાનુ ગીત, કલ્યાણ
ભેની=બેહેની, ભગની
બંધવ (સ] ભાઇ
ભાડ=ભાઇડા
અડશો=અડકશો
અભડાશો=અપવીત્ર થશો અડકાઇ જશો
ચતુરાઇ (સ) ડાહાપણ
નારી (સ) બાયડી, સ્ત્રી
અંતે [સ) છેવટે, મરતી વખતે
અળગી=આઘી
વળાવી=વદાય કરી.
પ્રાણીઆ (સં) જીવડા, જીવવાળા પશુ; મનુષ્ય.

કી તાર=પેદા કરનાર.
સ્વપનું (સ) ઊંઘમા જે ખોટું ચેન ઉપજે તે.
સંસાર (સ) દુનીઆ, જગત
દોલત (આ) પૈસો ટકો ઘરેણા ગાંઠા.
પરીવાર[સ)કુટુંબ, કબીલો
ગરડી=માળ.
અજબ (આ) ઓર તરેહના અજાએબ જેવા.
ગોખ=ગોખલો
લખપતી (સ) લખના ધણી; લાખો રૂપીઆની મીલકતવાળા, જેને ત્યા છપ્પર ઝુમળ વાગે એવા
બાર=બારણું; આગણુ.
ફુલડા=ફુલ; પુષ્પ
પોશાક (ફા) ઝભ્ભા, સાદ.
સેજ (સ) ઢોલીઆ
હુનર (ફા) કીમીઆ
ગાળે=ગીળાને
સનમાન (સ) મસાણ કાઢો
ચેહ=ચીતા
ખડકી=ગોઠવી; સીંચી.
અગ્ની (સ) દેવતા
ઝરે=નાશ, ઝરપે.
અંગાર=સળગેલા કોએલા; અંગારા
સ્નાન (સ) નાહવું.
વીસારે=ભુલી જવું; વીસારી મુકવુ.

(કવિતાની સમજુતિ.) (૪)

જ્યાં લગી આપણા ખોળીઆમાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી ખોળીઆને ને પ્રાણને સગપણ છે, પ્રાણ ગયા પછી ખોળીઆને જરાવાર પણ ઘરમાં રાખતા નથી જીવતો હોય છે ત્યારે બાપ કહેછે કે મારો દીકરો, ને મા મમતા ગાય છે, તેમ મેહેતા કહેછે કે મારો ભાઈ તે કઈ આપદાની વખત કામનો છે, અથવા (આપણો ભાઈ તે આપદાની વખત ભાઈ કહેતો આવ, એવી રીતે જીવમાં આયુ છે ત્યાં લગી સગપણ છે (૧) આગણાને મારી રીતે લીપ્યુ (ચોકા કીધા,) ને દેહમાંથી આત્મા જતો રયો તેથી દેહને બાળી મુકવા સારૂ બાહાર લઈ જવાનો વખત થયો, ત્યારે લોકો કહેછે કે ભાઈ તમે અડકતા નહી તમે અપવિત્ર થયો એવી ચતુરાઈ કરેછે, કેમકે હવે જીવ જતો રહયો માટે જ્યાંલગી જીવ છે ત્યાં લગીજ સગપણ છે (૨) જ્યારે બાપડાનો ધણી જીવતો હોય ત્યારે તે બાપડી તેને જગાએવાર મુનો મુકે નહી, ને જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે તો વેગળી રહીજ, ને બીજા ભગત કહે કે તને મનાણુ કાંઈ વહાલ કીધા પછી થોડી મુદતે તુરત બીજા સાથે સગપણ કરીને ગઈ, ત્યારે જુઓ કે જ્યાં લગી જીવ છે ત્યાં લગીજ સગપણ છે ! (૩)

હે જીવડા, હે આત્મા ! તું પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરી લે. આ દુનિઆ તો એક સ્વપ્ના જેવી છે માયા પુંજી ને માલમતા છોકરા છૈયા ને કુટુંબ કબીલો, એ બધુ મુકીને તમે એક દહાડો ચાલ્યા જશો, ત્યારે જમનો તમે માર ખાશો માટે હે જીવડા તું પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરી લે, કેમકે આ દુનિઆ તો એક સ્વપ્ના જેવી છે (૪) મોટા મોટા ઉંચા અટારીવાળા માળ ને અજબ તરેહના ઝરૂખા કે જેમાં ગોખ (બેસનો) પાર નહી, તેવા તેનાને મોટા લક્ષાધિપતિ મુકીને ચાલ્યા ગયા ને તેના બાંધેલા અમલો રહી ગયા, માટે હે જીવડા૦ (૫) જીવ વગરના ખોળીઆપર નાખેલા ફુલ કરમાઈ જાયછે ને ઉચકનારે ચારે છેડે ચાર બાજુએ ચાર નાળીએર લટકે છે, પછી તે ખોળીઆને સારી રીતે ખાટલીમાં બાંધીને પછાડી રામ રામ કરીને બુમો પાડેછે, (એટલે જીવ મરી ગયો હવે તેનો ઓદ્ધાર

કરો પણ તો તે શું થય)! માટે કે જીવડા૦ (૬) જ્યારે જીવતો હતો ત્યારે તો ટોનાઓ અને તે પગ તળાઈ નાખ્યા વગર સુતો નહી, ને હજારો તરેહના ફુાર ઉઠાવતો, પણ જ્યારે દેહમાંથી આત્મા જતો રહ્યો ત્યારે તો દેહને નકામીને જેમ લુહાર લોઢાને ગાળે તે પ્રમાણે બાળી મુકવાના, માટે કે જીવડા૦ (૭) પછી મસાણ કાંઠે જઈને ચેહ ચીંચી તે મુડદા ઉપર લાકડાનો ભાર મુકે છે પછી આગ મુકીને આખા રહે છે એટલે બધું શરીર તવાઈને બળી જાય છે માટે હે જીવડા૦ (૮) મડદું બળી ગયું કે બધા બાયડા ને ભાયડાઓ મળી નદીમાં નાહાવાને (પવિત્ર થવાને જાય છે;) પછી નહી ને ઘેર આવી બીજે બારણ કરે કે દસ દહાડા સુધી રડી કુટી તેને વિસારી મુકયો (એટલે મ નારો તો મુઆ એમ કહી બેસી રહે છે) માટે કે જીવડા તું પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરી લે (૯)

પાઠ ૩૯ મો.

જાહાનાં (ફા) જહાન તે દુનીઆ, ને ગી જીંદગી. દુનીઆ જીંદગી તે, દુનીઆ જીવન રો, (સી લામ)
ગુઠ=મગાણું, હરકત
ગીગાકીને=દુઃખ દઈને
લગન (સં) વીવાહ.
વેર (સં) દુસ્મનાઈ, અદાવત
ઘાવ=ઘવાડનારી ઝખી
નોકર (ફા) ચાકર
રૂપ (સં) કાંતી; સ્વરૂપ.
ખીલવું=દીપવું, શોભવું.
જનાનખાનું (ફા) બાયડીઓને બેસવાનો જુદો મુકામ.
શાદી (ફા) લગન
મરણ (આ) [illegible]
નાશો (ફા) કેફ
ગજની (ા) રાજ ગાદી નું મોટું શહેર
લશ્કર (ફા) ફોજ; સેન્ય

પાઠ ૪૦ મો.

વાહાલો=પ્યારો
શાહજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો
ગણો=રાજા.
થકવ્યે=હફાવે, હરાવ્યો.
કીરતી (સં) સારા કામની પ્રસીદ્ધી, વખાણ
શાહ (ફા) બાદશાહ, રાજા, શાહુકાર.
ઈનામ (આ) બક્ષીસ; ઉપનામ.
અધીકાર (સં) સત્તા, દરજ્જો, અખત્યાર
અરેખાઈ=[illegible]
લાચાર (ફા) નાચાર; બે બાજ
કબજો (આ) હવાલો
બાદશાહી (ફા) બાદશાહની.
હત્યા (સં) ઘાત, મારી નાખવું તે
ગાઠર=પત કરશે.
સાજો=સારો.
બે દરણી=સુખ કાહાડવા, નીચા કરવી
સોબતી=સંઘાતી, સાથી.

પાઠ ૪૧ મો.

બગતી=બાઝતી, ચીડાતી
તોહોમત (આ) આળ; આરોપ.

હજુર (આ) રૂબરૂ, કચેરી
છાવણી (હી) પડાવ મુકામ
હલ્લા (આ) હુમલા, ચડાઈ
લથડીને=લડથડીઆખાઈને
જમાવ (હી) જથો, ટોળુ
કવાયત (આ) લશકરની ક-
સરત
મચાવ્યું=કીધુ કીધું

પાઠ ૪૭ મો.

તરી (ફા) પાણી માર્ગે
રાહદારી (ફા) મુસાફરીનો અ-
થવા પગ રસ્તો.
અપલક્ષણ (સ) અગાઅ ગુ
ણ; નઠારી ટેવ
રૂશવત (આ) લાંચ
અહેવાલ (આ) હીગતવાર
હકીકત
રાજનીતી (સ) રાજ કરવા-
ની નીતી
ખાન પાનાદીક=ખાવું પીવું
વગેરે
દુર્વ્યસની (સ) ખરાબ લ
તવાળા
હકુમત (આ) હાકમી
ઇજારદાર (આ ફા) ઇજારો
રાખનારા
રૈયત (આ) પ્રજા
તખ્ત (ફા) રાજઆસન
વૈભવ [સ] સુખ
લક્ષણ (સં) આચરણ, ગુણ
અમીર ઉમરાવ (આ) મોટા
માણસો
અતીશય (સ) ઘણુંજ.
ફટકા=ચાબખા, કોરડા.
દુરાચરણ (સ) ખરાબચાલ
નીતીજ્ઞ (સં) નીતીક કરનારા,
માન મરજાદા રાખનારા
રૂશવતખોર (આ) લાંચી-
આ, લાંચ લેનારા
ઠાઠ=દબદબો, દોર
ગેરહોશમંત (આ ફા)
બહોશમંત નહીં તે, અ
ધીર કાબાર
શુરાતન (સં) બહાદુરી
હોંસ (હી) અકરાન
અતડો=હઠીલો આડો, કો-
ઈનું માને નહી તે
કરેલ=મગરમ
મલકતું=હસતું
બુદ્ધીવાન (સ) અક્કલવંત
બુદ્ધીમાન

પાઠ ૪૯ મો.

વરૂ=લોહી માંસ ખાઉ
નાના વાઘ જેવું જાનવર
ટોળે=નણુ, ઝરા
ફેંટાટેલા=ફેલા બાજુ ન
ફ્થી
બહાનું (ફા) ઢોંગ, બતુગ
મેંઢુ=ઘેટું
નમકી=બુરકી, ખીવડાવવુ તે
મોટેલુ=મો ધાયેલુ
પતગુજી=શીખી
દાવ (હી) લાગ
મુરબ્બી (આ) મેહેરબાન
નીરપરાધી (સ) તકસીર વી
નાનુ બે ગુના
ખોટ=તોટો, તગાસ

પાઠ ૪૮ મો.

તીરકસ=આડ કાતરી લીટી.
વરતુળ (સ) કુંડાળુ ગોળ
ચક્ર
બંધ (સ] બેગમ સમાણુ
આણનારી લીટી
વર્ગ (સ) ઘેર
કાટખુણો=લંબ લીટીથી થ-
યેલો ખુણો
વ્યાસ (સ) મધ્ય; રેશા
સમાંતર (સ) સરખુ અંત-
. (સમ—અંતર.
અંડાકૃતી (સ) ઇંડાના જે-
વો આકાર
મરડ=વાંકી લીટી
આકૃતી (સ) આકાર
ચોરસ (સ) ચોખંડી
લંબચોરસ (સ) સમાંતર
બાજુ ચોખુણ સમાંતર
બાજુ ચોખુણ=સામ સા-
મની બાજુ સરખે અં-
તરે હોય એવી ચોરસ
આકૃતી.
ત્રીકોણ (સ) ત્રણ ખુણાની
આકૃતી.
અર્ધ વરતુળ (સ) અડધું
ગોળાકાર.
લંબ વરતુળ (સં) ઈંડાના
જેવો આકાર.

પાઠ ૪૫ મો.

અવગુણ (સ) ગુણના બદલમા નઠારૂ કરવુ તે ગેરફાયદો
ગુલતાન (ફા) મસ્ત્યા રેહેવુ ચકચુર થવુ
નરેશ (સ) રાજા, માણસનો જે ધણી તે નર—ઈશ)
ભુવન (સ) દુનીયાનુ તળીયુ
કામ (સં) ધન, ખાવુ, લગ્ન કન ક
ખાટવુ=કમાવું, લાભ ક
લાગુ=ટકે, આવક
ખાનપાન=ખાવુ ને પીવુ
ગાનતાન=ગાવુ ને તાલ લેવો
નાદાન (ફ) કમ સમજનો. છોકરવાદ
વેષ (સ) રૂપ, ઘાટ, ઢોંગ
ખશ (અ) સારા
ર (સ) માથું
કેશ [સ) વાલ, વાન
લવલેશ (સ) જરા; થોડું
નભે=ટકે, નીભે
સમજ (સ) સભા
ઇતરાજ=રીસની
દગાબાજ (ફા) દગાખોર
તાજ (અ] મુગટ
હાટ=બજાર, દુકાન
વામટ=પૈસાના ગાડ.
ઘાટ=જુલમ, ગજબ
ઘનઘાટ=પૈસ ને મતલે
શાણપણ=ડાહ્યાપણુ
અજાણ (સ) અજાણો
પ્રમાણ (સ) માપ, ગુણ
માણસાઈ=આદમાઇ, માણસાઈપણું
કાશ=નુકશાન
રળીઆત=ખુશ.
ઠગ=ઠગારે, ધુતારો
હામ=હીંમત
સુરીતી (સ) સારી રીતી, સારા ખાણ
પકાય=નામીચો ગણાય.
કીર્તી (સ) ફેલાવ
સત=અદાવત
જાર (સ) વ્યભીચાર
અવતાર (સ) જન્મ
ખાળજે=કાઢી નાખજે
જાળવજે=સાચવી રાખજે.
જગજીવ (સ) ખટપટ ધરકે ચંચા શમણી, ગુચવાડો
પાળક (સ) પાળનાર
દીનદયાળ (સ) ગરીબપર દયા લાવનારો તે ઈશ્વર.
પ્રબળ (સ) જોરાવર
બુદ્ધબળ (સ) અક્કલનુ જોર
નાકળ=કામનહી તે
ભૂતળ [સ) જમીનનું તળીયું
ચતુર (સં) હોશીયાર, ચાલાક
સફળ (સં) આપ્યુ; સપુર્ણ
અચળ (સ) ખસે નહી એવુ હમેશા કાયમ

(કવિતાની સમજુતી.) (૫)

ખાવા પીવાનુ જે જેને ભાન, ને ગાન તાનમા જે મસ્ત્યો રેહેતો હોય અને પોતામા સાર નહી હોય તે એના કહે કે હું વિદ્વાન છુ એવાને નાદાન સમજવો (૧) માથાના બાલ નાના ચોળી ઓળીને જેણે રાજાનો વેષ ધર્યો, પણ મુગટ જરાએ તેમ નહી હોય તો, એ વેષ હમેશા નીભતો નથી. (૨) જે માણસ રાજ સભામા જઈને આજે ને આજે હું આબરૂ મેળવું એવું ઇચ્છે, પણ પછી તે પતનજથી કામ કરે, તો માથાનો મુગટ દગાખોર કહેવાય—એટલે (તે દગાખોરનો ઉપરી છે એવું સમજાય) (૩) હાટમાં જઈને દુકાન માંડે, ને ધન મેળવવાને વાસ્તે ઘાટ ઘડે, પછી જુએ

કાટલે નફો મેળવવા જાય તો, ધનને માટે જુલમ થાય (એટલે પકડાય તો શિક્ષા થાય) (૪) જે માણસ મનમા શાણપણ નહી આણશે તેને અજાણ્યો સમજ્યો, ને જે માણસાઇ નહી ગણશે તેને નફાનુ નુકશાન સમજવુ (૫) ન્યાત જાતમાના કોઇનુ માઠુ કરવામા જે રાત દાહાડો ખુશી હોય, તે માબાપની જાત ભાતની સારી વાત (શીખામણ) માને નહી (૬) ગામે ગામ ઠગબાજીના કામથી, બધે ઠગનુ નામ ફેલાઇ જાય એવી રીતે મુરખનો રાજા હીમ્મતથી પૈસો મેળવે (૭) સારી આબરૂ મેળવી હોય તે જતી રહે, ને ટેક કરી મનમા મગન થય, તે ઠગ ટેક કરે ને મોજાને કારણે તે વખત તો માન મેળવે, પણ અંતે તે ફજેતી થય (૮) ઘણી અદેખાઇ કરનારો સખસ, અને વ્યભિચારનો સરદાર એ બનેનો અવતાર લઇને પાપનો ભાર ભારે (પૃથ્વી ઉપર નકામો બોજો થઇ પડે તો તેમા સુર કાહાડે નહી (૯) હે બાળક તુ ખરાબ ગુણને બાળી નાખજે, ને આ દુનીઆની જંજાળથી સલાહ નાખજે તો ગરીબ પર દયા લાવનારો તારુ રક્ષણ કરનાર જે ઇશ્વર, તે તારો મરણનો ભય મટાડશે (૧૦) બળવાન બુદ્ધીનુ જોર, ને કળાય નહી એવુ શરીર, અને પણી કન જે પૃથ્વી ઉપર છે, તે બધુ દલપતરામ કહે છે કે વાદળના જેવું નાશવંત છે, પણ હમેશા કાયમ રહે એવુ નથી (૧૧)

પાઠ ૪૬ મો.	ઘણાના ઘરો; માટીના	વાદળી
ગ્રાનેટ (અ) એક જાતનો	નળીઆ	ડાગ=નાની નાની ગોળીઓ
પથ્થર	વાવરેછે=વાપરેછે	સામબાર (અ) એક જા
પાવાગઢ } ગુજરાતમા	કુડ (સ) ઇંટોથી બાંધેલો	તનો બેરી ખાર.
આબુગઢ } મા પર્વ	ગોળ વેહેતો ઝરો	મળવણી=ભેગ
ગીરનાર } તો છે	પાઠ ૪૭ મો.	ચાળણી=ચાલણી
ઓપ=ચળકાટ, નૂર	ગ્રેટબ્રિટન (અ) અંગ્રેજ	વાપ=ખપ
બળતણ=બાળવના લાકડા	લોકોનો દેશ, (ઇંગ્લંડ	વીલાયતી=વીલાયતમા બ
છીંટણા.	સ્કોટલંડ, ને આયર્લંડ મળી	નેલ, (અંગ્રેજી)
સબુ=ખપુ, સમજુ	થયલો)	પાઠ ૪૮ મો.
ઇમારતો (અ) ઊંચી બા-	આસમાની (ફા) ભુરો,	રેશમ (અ) વસ્તુ; કીડાના

દેશના
શેહેનશાહ (ફા) મોટો પાદ શાહ
બજાવવાનો (ફ) અમલમાં લાવવાનો
અખત્યાર (અ) અધીકાર, સત્તા
ધોરણ (સં) રસ્તો, રીત
કારભારીઓ (ફ) કામ કરનારા, મુખી
છક=અજબ, દીંગ
કીચડ=કાદવ
ટેકટ=એક જાતના પક્ષી
ડુબકી=બુડકી
મછો=નાની હોડી

પાઠ ૪૯ મો.

કદાચીત (સં) કોઈ વખતનું જવલે.
બડી (હી) બદન
ઘઘરા=ચણીઆ જેવું ઘેરવાળુ ઝુલતુ સીવેલુ લુગડુ
તાલેવર (ફા) પૈસાદાર
ભુષણ (સં) શણગાર
કચકચાવીને=તાણીને કચડીને, ખેંચીને.
વચલે પાયેના=સાધારણ પંક્તીના
નીયમ (સં) ધારો
થાણા=ચોકી; પહેરો
વાપર=બળ; બાજર
અમલદાર (અ. ફ) હુકમ ત કરનારા.
સલામતી (અ) મુબારકબાદી
વાદળી=ભુરો, પેરો
સુશોભીત (સં) સારા દેખાવના, શોભીતા.
ગાજ (અ) એક જાતનું રેશમી લુગડુ
નાકોરા=કાણાં, બાકાં

પાઠ ૫૦ મો

મુર્તીપુજક (સં) મુર્તીપુજનારા
પરદેશી (સં) પારકા દેશના પર મુલકના
પરવાનગી (ફા) રજા
ધુમાડીઆ=ધુમાડો જવાનો રસ્તો કાઢેલો તે
કુડકટ=દગો કરડો
ચમર=વાળની પીછી
નોબત (અ) નગારા, ઢોલ
નીશાન (ફા) વાવટો, ઝંડો
ગેડેરા=નાકો, નેળ.
હોહો=પોકા, સોર
નમી=ચોખ્ખુ રૂપુ
સ્વારી (ફ) હુમલો; ચડાઈ
બૌદ્ધ (સં) એકજાતનો ધર્મ (વીષ્ણુનો નવમો અવતાર)
મત (સં) ધર્મ; વીચાર

પાઠ ૫૧ મો.

મનોરંજક (સં) મનને ખુશ કરે એવું
ચમત્કારી (સં) નવાઈ જેવી
સુક્ષ્મદર્શકયંત્ર (સં) ઝીણી ચીજ મોટી દેખાય એવો કાચનો સંચો.
સુંવાળા=નરમ, લીસા.
નાનીશીંક=નાની સંખી
ધુસી=સોંપી
કમોડાય=નરમ થાય, પોચો-પડે.
પીઢ=પીઢીઓ, ભારોટીઓ
દુર્ગંધ (સં) ખરાબ વાસ.
સ્થીતી (સં) હાલત

પાઠ ૫૨ મો.

ધનવંત (સં) પૈસાદાર
કર્મ (સં) કામ, ધંધો
નીર્જળ (સં) પાણીવગરના, (ની—જળ)
નવેણ=પાણી રાખવાની જગા તે કુવા, વાવ વગેરે
ધીંગી=મોટી, મજબુત
ઔષધ (સં) દવા, ઓસડ
કષ્ટ (સં) કથીતા
ગળાવે=સાફ કરાવો
શીઘ્ર (સં) તુરત, જલદી
ધર્મશાળા (સં) પરદેશીઓ તે વગર ભાડે ઉતરવાનો મુકામ.
નીવારો=મટાડો; સમાવો દુર કરો
આદરવી=સ્થાપવી, રચવી.
ઔષધશાળા (સં) દરદીઓને ઓસડ મળવાનુ ઠેકાણું; દવાખાનુ

દુખાતા (સં) દર્દી; દુખી
રોગી=દર્દી, રોગવાળા
ભીખારી (સં) ભીખ માગનાર
ગળેલ=ગળાઈ ગયલ, હાડકા નીકળેલા.
જળેલા (હીં) દાઝેલા
ઉઘાડો=કાહાડો, ખાતે લખો એકઠી કરો
સુખસાજ (સં) સુખનો સામાન
સરેતો=સોધો
નઠારો=નઠારો
જમાવો=કાહાડો, જારી કરો
યુકતી (સં) યુકતી, તદબીર
પરલોક=પારકા દેશના લોકો.
હોંસ=ઉમંગ; હરખ
ધીર (સં) ધીરજ
જુગે જુગ (સં) હમેશ સુધી બારે ભવ.
જોગ (સં) વખત, દાવ.
લાના=આરીઓ

(કવિતાની સમજુતી.) (૬)

પાણી વિનાના ગામ જ્યા કે પાણી નથી એ તેવા ઠેકાણા, કુવા, વાવ, નદી, તળાવ, વગેરેને ગળાવો, તે બધા જુના હોય તેને સોધીને નુતન સુધારો, એ ધનના ધણી એટલે (મોટા પૈસાદારો) તમારો ધર્મ છે (૧) મોટી ધર્મશાળાઓ બંધાવો, કે જ્યા બિચારા ગરીબ લોકોને ઉતરવાને જગો ન હોય તે આવીને ઉતારો કરે, તેવા માણસના શરીરના દુખ તમે મટાડો, એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે (૨) એક સારી પોહોળી મોટી નિશાળ બંધાવો, ને નાના બચ્ચાને ભલી રીતે ભણાવો, કે જેથી આખી ઉમ્મર સુધીનો તમારો ઉપકાર થાય એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે (૩) એક મોટું દવાખાનું કહાડો, કે જેથી કરી બિચારા દરદીઓનું દુખ દૂર થાય, રોગી બચ્ચું હોય તેને આરામ મળે, એ મોટા (૪) ભીખારીને જોઈને દયા લાવી ઓળો, ને તેને ખાવાનું આપી ભીખારીને ભીખારીન ગણો, પણ જેથી હજારો ઉદ્યોગનો ઉઠાવ થાય એવા કામ કરો, એ મોટા० (૫) જેના શરીર ગળાઈને બળી ગયેલા એવા અપંગ આંધળા જેનાથી ધીરજથી ધંધો ધારો થઈ શકે નહી, એવા માણસના પોષણને વાસ્તે પુંજી ઘરમાથી કહાડો, એ મોટા० (૬) સંપ કરી હરેક વર્ગને મુકરરીને બધા સુખનો સામાન લોકોને વાસ્તે સરતો કરો રોજ તમારા મનમા કઈ પણ નઠારા વિચાર લાવો નહીં, એ મોટા० (૭) પાકે દેશ જઈને ત્યા દુકાન કાહાડીને જમાવો, ને પારકા લોકના હજારો યુકિત શીખી લાવો, મનમા ઉમંગ રાખો ને હિમ્મત મુકિ ના દેઓ, એ મોટા० (૮) કવિતાની યોજના (કવિતા બનાવવાનું કામ) કવિ પાસે કરાવો ને સદાકાળ ધીરજવાન

છો એવુ તમે ન મ કહેવડાવો, અને મ ણસ ફરીને આવો વખત તમને મ-ળવાનો ન'હી, માટે દલપતરામ કવી કહેછે કે તમે સારો લાભ લઈ લેઓ (એટલે એ રોકડા ના કામ કરી લેઓ,) નહી તો મુઆ પછી સંઘું ઠેકાણે રહી જશે (૯)

પાઠ ૫૩ મો

દુવાઈ (ફી) આશી, દુઆ
સમાધાન (સં) હરકઈ કામનો નીકરો બખડાટ મટી જવા તે
મુલુક (આ] મરજાદા
બાઈગપ=રસ્તદાર
પડતી દશા=નબળો દાહાડો
તોબા=કાયર
મુહીત (સં) સાથે
છેવટ=છેલ્લે, આખરે
દુકાળ (સં) અનાજ પાણી નહી મળે એવો વખત, નઠારો વખત
આફત (આ) દુખ
બરતરફ (ફા) નોકરીથી રજા આપવી તે

પાઠ ૫૪ મો.

છુટો=છુટ, છુટ
વીશ્વાસ (સં) ભરોસો
દોસ્તી (ફા) ભાઈબંધાઈ મીત્રાઈ
વજીરાત (આ) પ્રધાનપણું, દીવાનપણું.
સતપુરૂષ (સં) પેહેલો મ-ણસ
કોલકરાર (આ) વચન સાથે કરેલો ઠરાવ
ખંડણી=કર, ચોથ
વળગ્યુ=ફાવ્યુ, ચ ઢ્યું

પાઠ ૫૫ મો.

ઘમંડ=ગર્વ, અહંકાર
મર્દાના (ફા) મરદના
મીત્રભાવ (સં) દોસ્તીનારાહે
ડોળ=ભપકો, ચેહેરો
યુક્તી (સં) તદબીર
મીજાજ (આ) સ્વભાવ
સ્વાર્થ (સં) મતલબ, ગરજ
દગાબાજ (ફા) દગો કરનારો
સુક્ષ્મ (સં] ઝીણી
હીમતવાન (આ) બાહાદુર છાતીવાળા
દડકુસ્તી (સં) ભોંયપર પડી કસરતથી શરીર વાળવું તે
શોભાયમાન (સં) રૂપાળો, શોભીતો
પ્રમાણીક (સં) સાચો.
ઉદાર (સં) મોટા મનનો દાતાર, સખી
ઉતાવળા આપવું=હરકોઈ કામમા દોડાદોડ અથવા તાકીદ કરવી તે
દારૂડીઓ=દારૂ પીનાર; છાકટો.
મરણતોલ (સં) મરવાજોગ
તકરાર=બખેડો
છળ (સં) દગો, કપટ
પરાજય (સં) હાર

પાઠ ૫૬ મો.

મુકાબલો (આ) મેચ્યાજ સાથે સંગમ થવો તે મેળાપ
ધમારો=ધમાવડો હુમલો.
ટટો=કડાકો
સ્તુતી [સં) પ્રર્થના, વખાણ, કાલાવાલા
ડેરો=અબારી.
તીર (ફા) બાણ
શાંકુડા=સીસોળીઆના પીછાનુ બાણ
મલીક (આ) ધણી
બેડીઓ (ફી) કેદીના હાથ પગમા જડવાના કડા તથા સાંકળ
આબાદ (ફા) ફતેહરૂપસુખી
દાદ=ન્યાય, ઇનસાફ
ભરે=દબદબા ભરેલો.
નવેસરે=ફરીથી
મસ્જીદ (આ) મસીદ
રોજો (ફા) કબર પર બાંધેલો ઘુમટ.
તાજમેહેલ (ફા આ) રાજ

ગાદીનો મ્હેલ

પાઠ ૫૭ મો.

આશર=ફળ, પરીણામ
સફર (આ) વાહાણમા બેસી જળમાર્ગે મુસાફરી કરવી તે
શણગારીતુ=ઘર શણગારને શોભતો સામાન
કારીગર (ફા) કીમયી, હુનરનો જાણનાર
ઇત્યાદી (સ) એ શીવાય, એ વગેર
સરજયા=પેદા કીધા
સરજનાર=પેદા કરનાર

પાઠ ૫૮ મો.

ઇશ્વરપ્રર્થના (સ) પરમેશ્વની સ્તુતી સમરણ
ભુમી (સ) જમીન
વીક્ષણ (સ) બારીક
ભાનુ (સ) સુરજ.
ગુપ્ત (સ) છાનુ
નેણ (સ) આખ
ગીરી (સ) પર્વત
વંદુ (સ) નમસ્કાર કરૂ
અવીનાશ (સ) જેનો નાશ નથી તે, પરમેશ્વર (અ—વીનાશ)
ગ્રહ (સ) સૂર્યની આસપાસ ફરતા તેજરહીત તારા
ઋતુ=વખત, મોસમ
ભગવંત (સ) ભગવાન, ઇશ્વર
પરઉપકાર (સં) પારકા ઉપર ઉપકાર
અનંત (સ) જેનો છેડે નથી (અન—અંત)
પરમેશ [સ] મોટો ઇશ્વર (પરમ—ઇશ)
સદગુણ (સ) સારા ગુણ
કરવ=કરે.
ઉમેદ (સ) મનકામના
અપરાધી (સ) ગુનેગાર
નાહિંજ (સ) [illegible]
કરગરી=કાલાવાલા કરી
સતનામ=સાચા નામે, સાચા ભાવથી
હરી (સ) ઇશ્વર, પ્રભુ
ગુફા [સ) બખોલ, પાહાડનુ પોલાણ
નીહાળતો=જોતો
વેણ=શબ્દ, [illegible]
કરડા=આકરા
[illegible] (આ) [illegible]
બેશરમા=શરમ વગરના; નફટ નાલેજ
ઠગવ (હી) [illegible]
બનાવ=બીના, હકીકત; એહેવાલ

(કવીતાની સમજુતી.) (૭)

જે ઇશ્વરની આજ્ઞાથી પૃથ્વી, પર્વત, અને આકાશ એ સઘળુ બન્યુ તે જે (નાશવંત નથી) એવા ઇશ્વરના જશને હુ ઘણો નમસ્કાર કરછુ (૧) ચંદ્ર, સુરજ અને તેના આસપાસ ફરતા નાના તારાની ગતિ, અને ગત દિવસ ને રતુ તથા વળી ઝાડ ને જાનવરો, એ સઘળાને એ ઇશ્વર તારોજ આધાર છે [ ] અરે પ્રભુ તે આ દુનિઆ મા કેવી કેવી તજવીજો કીધી છે, તારા પરમર્થ કામના ચતુરાઇમા અને તારા ડહાપણમા કશી વાતનો પાર નથી, એટલે તે બેહદ છે (૩) તારી નીતિના રાજમા હે મોટા ઇશ્વર તુ મારૂ રક્ષણ કર અને હુ નિત્ય સદાચરણથી ચાલુ એવી મારા મનની ધારણા છે તે તુ પાર પાડ (૪) હુ ઘણો પાપી જીવડો છુ, ને અવળાં કામ હુ કરછુ, તે સઘળાથી હુ સાચે ભાવે તારી આશરો સ્તુતિ ક-

રીને કહું છું કે તું મને બચાવી લે (૫) હે પ્રભુ ! તે સઘળી શક્તિ ધરેલી છે, છેક ખુણામાં વાત બને કે દિલરૂપી ગુફામાં (એટલે મનમાં) હોય તો પણ તું ઝીણી આંખથી જુએછે (૬) જેને હું છાનું જાણું તેનો તું અજાણ નથી, મારાં છુપાં કામ તું ધારી ધારીને જુએછેઃ=એવો તું જોરાવર જગતનો સુરજ [ઇશ્વર છે) (૭) જે જે હમેશાં હું પાક કરૂં છઉં ને નઠારા શબ્દ ઓચરૂં છું, તે બધાને તું નોંધી રાખીને તેને વાસ્તે મારા તરફ કરડી નજર કરેછે (૮) જે મેં હમેશાં પુન્ય પાપના જમે ઉધારો કર્યો છે, તે સઘળું (એટલે પુન્ય જમે થયું ને પાપ ઉધર્યું) તે મુઆ પછી તારે ત્યાં ઇનસાફમાં વંચાય છે (૯) હે મોટા બાપ (જગતના ધણી) એ મારાં ભૂંડાં કામ વિષે તું માફ કર, હું શું મોઢું લઈને આ મારા નામવાળા પ્રભુ તારા પગ પાસે આવું ! (૧૦) તે માટે હવે હું કદી પાપ કરૂં નહી એવો હું પુરો નિશ્ચય કરૂં છું, કેમકે હમેશાં જેનો બનાવ જે કંઈ બનેછે તેની પ્રભુ તને પળ પળની ખબર છે (૧૧)

પાઠ ૫૯ મો.

પરાળ=ભાતનું ઘાસ.
જુગતી (સં) હીકમત.
લાટ=લોઢાના દાંતાવાળું દાબવાનું ફરતું ચક્કર.
ચુરે ચુરા=ભુકે ભુકા
નાતર્યાં=વર્યાં.
થોકડો=ચોડો, થોક.
સકંચો (ફા) સંચો
ખ્વાહીશ (અ) શહીચુસી લેનારા.
ધા=ધાયો; દરનો
રીમ (અ) વીસ ધસ્તાનો કાગળનો થોકડો

પાઠ ૬૦ મો.

પેનસીલ (અ) સુરમાપેન.
નવાઇ=અચરતી
ચીકણું=ઝટ ભાગે નહી તેવું, ચીકટવાળા
પ્લમ્બેગો (અ) એક જાતના કોયના તથા લોઢાનો બનેલો પદાર્થ
ભુંગળીઓ=બોદીઓ, ગોળીઓ
માહજીને=અજવાળીને,

પાઠ ૬૧ મો.

ગજવેલ=ખરૂં લોહું
ધરી=આંક
સીડર (અ) એક જાતનું લાકડું
સુગંધી (સ) ખુશબો
કરામત (સ) બેજાણ, સામ
નામાં વહેરે એવી આરી
ઓજાર=ચારો; ખાસ
ચોખંડો=ચોરસ
ગુતરં=સેરેલું, સુગમ
વીગતવાર=વીગતની સાથે; તફસીલથી

પાઠ ૬૨ મો.

કાનગ=નખોદ, સત્યાનાશ.
અરસો (આ) વખત
નિરાંત (સ) ચેન, સુખ
વિખેર્યાં=પાછી હઠાવી
ઉગમણી=પૂર્વ તરફની
સરહદ (આ ફા) સીમા.
તાબુકદાર (ફા) પ્રમાણનો ધણી, માહાજનો ગણનાર
મારા=કમાઇ; મારી નાખ-

નાર
ચડતીદશા=આબાદી
સંદેહ (સં) વેહેમ, શક.
સડયા=કોહ્યા, સળ્યા

પાઠ ૬૩ મો.

નીચાણ=નીચું તળ
અભિમાની (સં) અહંકારી મગરૂર
ચપળ [સં) હોશીઆર
ચતુર (સં) ડાહ્યો
કારભાર (ફા) મોટું કામકાજ
ચોકસી (હિ) તપાસ
વનરાજ (સં) વનનો રાજા
લુટફટ=જોર જુલમથી લુટીને લેવું તે
ઘાટ=પર્વત આગળના

પાઠ ૬૪ મો.

છળભેદ (સં) પ્રપંચ, દગો કટકો, કુડકપટ
વાગ્યું=આવ્યે
કેહેણું=કહાવી મોકલવું તે
પોલાદ=સકત લોઢું
ખંજર [ફા) કટાર, કટારી
જખમી (ફા) ઘાયલ, શરીના હર કોઈ ભાગ પર હથીઆર વતી ઝટકો લાગેલો તે
ફુટ=ફુટ, અદેખી
ગાદી=નતી, વખાર (પરગ- જમા તૈયાર માલ મળેલો જગ્યા)
સચવ=સંભાળ
સિક્કો (ફા) વસ્તુ પર સરકા- રી ચલણની છાપ પાડેલી મોહોરો

પાઠ ૬૫ મો.

શિષ્ય (ફા) ચેલો, શાગીત,
દ્વાર (સં) બારણું
તસ્કર (સં) ચોર
વણીક (સં) વાણીઓ
પુરી (સં) નગરી શેહેર
અંધેરી=અંધેર નગરીજેવા ધનમાલનું સરા ખરૂ ઠે- કાણું નહી તે
ગંડુ=ગાંડો
ટકો=બે પૈસા; ત્રાંબીઓ
ખાજા=કાચા કાણા વળીને કરેલ પુરી
ભુરી=માઠી નઠારી
ગુરૂ (સં) ધર્મ ઉપદેશક, શીક્ષક
ચેલો (હી) શાગ્રી.
સુખડી=કોરી મીઠાઈ.
આટો=લોટ.
ખાટયો=જીત્યો, કમાયો.
શાહ (ફા) શાહુકાર
ન્યાય (સં) ફેંસલો
વાસો=રહેવું, મુકામ
બોધ (સં) ઉપદેશ
ખાસો (આ) મજાનો
યોગ્ય (સં) ઘટારત
તાજા=મસ્તા, જબરા
મુશો=માભળો
ખાતર=મોટું બાકું
દબાયા=ફચડાયા
માત (સં) મા, માજી
પ્રભાત (સં] વાહાણું, સહેવાર
ફરીઆદ (ફા) અરજ, દાદ,
શુળી=ફાસી
દાદ (ફા) અરજ; ફરીઆદ
ખુન (ફા) હથીયારથી મારી નાખવું તે
ઠાર=ઠેકાણું, જગો

(કવિતાની સમજુતી.) (૮)

એક અંધેર નગરી હતી ત્યાનો રાજા ગાંડો તેથી ત્યાં રાજનું બા-બ ઠેકાણું મળે નહી, ત્યાં એક ટકાની શેર ભાજી અને ટકાના શેર ખાજા મળે એવી રીતે બધી ચીજ એકજ ભાવે વેચાતી, તેમાં સારી કે નઠારી હોય તે વીવેકથી વેચતા નહી હતા (૧) તે અંધેર નગરીમાં એક ગુરૂ અને તેનો ચેલો જઈ પોહોંચ્યા, તેમાં પેહેલા તો તે ગામમાં તે ચેલો

ભીખ માગવા ગયો, ત્યાં બજારમાંથી તેણે ઘોટ આણીને ટકની લીધી, તે લઈ આવી ગુરૂને કહેવા લાગ્યો કે હું તો આજ બહુ કમાઈ આવ્યો એટલા કે (અટો અ ગીને બની બન્યો (૨) ત્યારે તે ગુરૂએ ચેલાને કહ્યું કે હવે આપણે એક રાત પણ રેહેવું નહી, કે જ્યાહાં બધી ચીજો એકજ ભાવે વેચાય છે, તો એ પ્રમાણે હવે ચોરનો ને શાહુકારનો ઇનસાફ પણ એકજ હશે, અને ગુનાવાળાને ઘટતી શીક્ષા થતી નહીં હશે. (૩) આપણે એ શેહેરમાં એક રાત પણ રેહેવું નહી, માટે ચાલો ચેલા તુરત આપણે બીજે ગામ જઈએ, ત્યારે ચેલો કહે કે હવણાં ખાવા પીવાનું પુષ્કળ મળે છે, તે મુકીને હું તો કેડે આવવાનો નથી (૪) ગુરૂએ તેને બહુએ ઉ-પદેશ કીધો, કે ભાઈ હવણાં એક રાતની રાત પડી રેહેવું એ ઘટારત નથી; આખરે તે વાત ચેલાએ જ્યારે નહીંજ માની, ત્યારે ગુરૂજીતો એ-કલા તે નગરી છોડીને બીજે ગામ ગયા (૫) પછી પેલા ચેલાજી તો ત્યાં ઘણા દહાડા રહયા, ને હરામનું ખાઈ પીને ખુબ મતવાલા બન્યા, પણ ત્યાં તેના પછી કેવા હાલ થયા, તે હું કહું તે તમે ગચા ધ્યાન રાખીને સાંભળો (૬) એક વાર એક વાણીઆને ત્યાં ચાર ચોર ચોરી કરવા સારૂ ખાતર પાડવાને ગયા, ત્યાં પરમેશ્વરના બનાવથી એવું બન્યું કે ખાતર પાડતાં ભીંત તુટી પડી એટલે ચારે ચોર કચરાઈને મરી ગયા (૭) ત્યારે તે ચોરની મા ગરવાન થઈ કે ઉપર કહેલ ગડોલ રાજાને ત્યાં ફરીયાદ કરવા ગઈ, ત્યારે તે ડોસીની અરજ સાંભળી રાજાએ તે શેઠ (વાણીઆને) ફાંસી દેવાનો હુકમ કીધો (૮) રાજાએ વાણીઆને કહ્યું તમે એવું ઘર કેમ ચણાવ્યું કે તે ઠેકાણે ખુન થયા, તે એકે કાળે રાતે ખાતર પાડતાં ચાર ચોર દબાઈને કચરાઈ મુઆ (૯)

પાઠ ૧૬ મો.

* વાંક=તકસીર; ગુનો
અપાર (સં) પુષ્કળ; જેનો પાર નહીં.
ખોડ=ખામી; કસુર
ઉચ્ચાર (સં) વેણ; શબ્દ
* પખાલી=ભીસ્તી.

લેશ (સં) જરા, થોડું
પુરપતી (સં) શેહેરનો રાજા
મુલ્લાં (ફા) વ્હોરા લોકોનો ધર્મગુરૂ, (મુસલમાનમાંએક ધર્મની પાળી છે.)
અધીક (સં) ઘણું.
છાકો=ભુકો; ભોડો.

નીધાર (સં) નક્કી
ભુપ (સં) રાજા
જોગી (સં) સાધુ.
અદ્ભુત [સં] અજાએબ
અવસર (સં) વખત
વેગે=ઝડપથી; તાકીદે.
ધીમાન (સં) સ્વર્ગની પ્રાલ-

ખી, કૈલાસ વાહન	પ્રતાપ(સં)મેહેર, મેહેરબાની	ભગ્નેલ=ભાગેલા
પૂર્ણ (સં) મગન , પુરો	આય=એમ, કલક	યુવતી(સં)નવજુવાનીનોધણી

(કવિતાની સમજુતી.) (૯)

ત્યારે વાણીઆએ બચાવમા રાજાને જવાબ દીધો કે એના કડીઆની તમામ કસુર છે, આપ જો વાજબી વીચારીને જોસો તો એ કામમા જરાએ મારી ચુક નથી (૧૦) ત્યારે કડીઆને ફાંસીનો હુકમ થયો ને વાણીઓ તો બચી ગયો, ત્યારે કડીઆએ કહ્યુ કે રાજાજી એ તો ગારો કરનારની ભુલ થઈ છે (૧૧) ત્યારે ગારો કરનારો બોલ્યો, કે પાણી વધારે પડ્યુ તેથી ગારો ઢીલો થયો, તથા એ ભુલ તો પખાલીની છે એમા મારો જરાએ વાક નથી. (૧૨) ત્યારે શેહેરના રાજાએ પખાલીને કહ્યુ કે તુ ફાંસીએ જાય તો હવે પછી આ ગામમા આવા ગુના થશે નહી (૧૩) ત્યારે પખાલીએ કહ્યુ કે મુલ્લા રસ્તામા નીકળ્યો તેની તરફ મે જોયુ તેથી પાણી વધારે પડ્યુ, માટે હે રાજાજી મારા ઉપરથી રીસ કાહાડી નાખો (મારો ગુનો માફ કરો) (૧૪) ત્યારે મુલ્લાજીને મારવાનો નક્કી ઠરાવ કીધો, ને શુળી પાસે તુરત તે મુલ્લાને લઈ ગયા (૧૫) તે શુળીનુ ફળ જાડુ હતું ને મુલ્લાનુ શરીર પાતળુ (તેથી ફાંસીનો ગાળો ઢીલો પડે એટલે નીકળી જાય,) એ વાત ચાકરે રાજાને જઈને કહી (૧૬) ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે તમે વારે ઘડીએ આવીને પુછવા શુ કરો છો, જાઓ કોઈ જાડો હોય તેને શોધીને શુળીએ ચડાવી દો (૧૭) એટલે શોધતા શોધતા એ જાડા ચેલાજી હાથમા આવી ગયા, તે ઘણા દાહાડાનો ખાઈ પીને શરીરે મતગાળો બન્યો હતો [૧૮] તે ચેલો તો થોડા દહાડાની રજા રાજા પાસેથી માગીને ગયો, ને ગુરૂ પાસે આવીને પસ્તાવા લાગ્યો, ત્યારે ગુરૂએ આવીને એક અજબ ઉપાયથી તેનો જીવ બચાવ્યો (૧૯) તે ગુરૂએ શુળી પાસે જઈને કહ્યુ કે રાજા કાને સાંભળ, આ વખતે જે કોઈ ફાંસીએ ચડે તેને તુરત વૈમાન મળે (૨૦) ત્યારે ચેલો બોલ્યો કે હું ચડુ ને ગુરૂ કહે હુ ચડું (એમ પેલા મુરખ રાજાને સમજાવવાને ખાલી રમત કરી,) ત્યારે રાજા કહે કે બાપને હું ચડું કે જેથી મને અનંત સુ--

એનું ઠેકાણું મળે (૨૧) પછી પેલા ગુરૂ તથા ચેલાને તે નગરીથી પાચ ગાઉ દુર પોહોચાડયા, અને રાજા પોતાને નામોસી લગાડીને જાતે સુળી ઉપર રહયો (૨૨) માટે જાણું કે જે દેશમા રાજા ભણેલા નહી હોય ત્યા એવા ધનસાઈ થાય, તો પછી તે દેશમા સુધારો થશે એવી આશા તે કેમ રખાય ! (૨૩)

પાઠ ૬૭ મો.

બાપડા=બરડા વરડા
વધારો ઘટાડો=ઓછું વધતુ કમી જાસ્તી
સંપૂર્ણ (સ) સઘળુ પુરૂ
શીલા છાપ (સ) પથરા છાપ પીલા કાગળ પર હાથે લખેલુ પથ્થર ઉપરથી છાપ છાપે તે
ગ્રંથ (સ) ચોપડી.
લહીઓ=સારા અક્ષરનો લખનારો
નકલ (આ) પ્રત
યંત્રો (સ) સાંચા.
બીજવવાની=ભીનાવવાની
વીભાગ (સ) જુદા જુદા ભાગ, ભાગમાંથી ભાગ કરેલા તે
શોભીતા (સ) સારા
વર્તમાનપત્ર (સ) નવા સમાચારનો છાપેલો આખો કાગળ

પાઠ ૬૮ મો.

આબરૂદાર (ફા) ઇજતવાળો; પકાયલો.
બગાડ=બગાડવી; નુકશાન
હજુર (આ) [illegible]
ગરદન મારવો (ફા) જબર જસ્તીથી જીવ લેવો, દગેથી મારવો, ઠાર કરવો
ગ્રંથકાર (સ) ચોપડી
વારૂ (ફા) ઉજળું, સમુ
પ્રગટ (સ) જાહેર, ખુલ્લુ
પાઠશાળા (સ) નીશાળ, વીદ્યાશાળા
વીદ્યાભ્યાસ (સ) વીદ્યાનો અભ્યાસ—વધારે
કેસરી=ઉંચો અધીકારી પોતાથી ચહડતો, વડો
સનદ (આ) પરવાનો, પટો
પુસ્તકશાળ (સ) ચોપડીઓનો ભંડાર ભરેલો તે, પુસ્તખાનુ
મજીસ્ટ્રેટ (અ) મોટા દરજાનો ફોજદારી અમલદાર
મકાન (આ) ઠેકાણું; ઘર
ઉધરણું=કંઇ કામ સારૂ બધાએ શકતી પ્રમાણે પૈસા કાઢી એકઠા કરવા તે.
ભંડાર (સ) ખજાનો.
તીજોરી (સ) ખજાનો.
વર્ણવ્યા (સ) બયાન કર્યું; વીસ્તાર્થી
નાટક (સ) નાચ તમાશાનો ખેલ

પાઠ ૬૯ મો.

દુર્દશા (સ) ભુંડા હાલ
કાગારૂ (અ) એક જાતનું હરણ પક્ષી.
અણીદાર=અણીવાળુ
કંદમુળ (સ) રતાળુ, શકરીઆ વગેરેના મુળ
બોજો=ભાર
ઊંચકવે=ઉપડાવે.
કુડો=મગદો.
ટેકડો=કુદકારો.

પાઠ ૭૦ મો.

ખેદ (સ) શોક, દલગીરી.
પ્રતિષ્ઠા (સ) આબરૂ
સાધુસંત (સ) વેરાગી
સ્વતંત્રપણું (સ) આપમુખત્યારી
અભીમાન (સ) અહંકાર; મમતપણી.
અપમાન (સ) બેઆબરૂ
ફકીર (આ) સાંઇ.
એલચી (ફા) [illegible] બના તરફથી [illegible]

મુગમદ (આ) નવગામ
મતલબ (આ) અર્થ
નીસરણી=સીડી
ચોથ=ચોથા ભાગે, ચોથાઇ

પાઠ ૬૧ મો.

વિધવા (સ) રાંડેલી સ્ત્રી
ઓઢવું=ઢાંકવું, ભુકું ઉ- ડશેલવું
દયાળ=કરુણાળા, દયાવાળા
અરજ (આ) ફરીઆદ
ઉકળવું=તપવું, ઉનું થવું
પરભારી=બારથી
નિમકહલાલ (ફા) કૃતજ્ઞ એકનીઠા
નોકરી (ફા) ચાકરી

પાઠ ૬૨ મો

રાજ્યાભિષેક (સ) રાજ્ય ક રવાની ક્રિયા, તે કઇ મા થા ઉપર પાણી રેડીને કરે છે
ઝુના (સ) વાજવા, કરિતાલ
નબાહકાર (આ) મહેલની આ
એશઆરામ (ફા) મોજશોખ
આમદની (ફ) ઉપજ
સરપાવ (ફા) ઇનામ, ખુશી ને મદદે કઇ બક્ષિસ આપવું તે
દાન (સ) ધર્મ, ખેરાત
લુટારા=ચોરટાઓ, જબર જસ્તીથી લુટી લેનારા
ટોળીઓ=મંડળી.
ઠગશી=સીધી.

પરવારીને=નવરો થઈને

પાઠ ૬૩ મો.

કાફર (ફ) લુચ્ચા, મલેચ્છ
જુન=મકુલન, ચુક
ઘોડેસ્વાર=ઘોડા ઉપર સ્વાર થનારા
ખંડણી=દર વર્ષનો કર
ગભારૂ=મોટું બાકું.
સંગીન (સ) હલાબે
કોતરા=દગા કટકા
ભનતો=ટગળો
ઓચિંતા=એકદમ અજાણ પણે
ડામ=તપ ધગતા લોઢાનો ઉનો ચમકો

પાઠ ૬૪ મો.

મુકામ (અ) ઉતર, ઓધવારી નારો પડાવ
ભાગવત (સ) હિંદુ શાસ્ત્ર નુ ધર્મ પુસ્તક
પોથી=ચોપડી
ભાગીઓ=પરપોળો
રટતા=ગોખતા
અવગા=ડોંગા
ચડાચડપ=ઝડપ ઝડપ
ચાલાકી (ફા ઝડપ, હોંશિ આરી.

પાઠ ૬૫ મો.

ભીલી=વાસની ગાંઠ ઘડેલી મળી; ચુક
નકજો (ફા) નકશો
પ્રતો (સ) નકલો.

મુદ્દલો=ચ જેવી ઝીણી છો- નો બીનો ફોલ
નમુનો (ફ) વાનગી, જોડા (મુકાબલે ગાળે
સ્ટીરીઓટાઇપ (આ) એક વાર છાપીને પછી તેના ઉપર રસ રેડવાથી સાથે જોડાઇ ગયેલા કાયમ ટકના એકઠા બીબા
હિકમત (આ) તદબીર.
પોતુ=ભીનું ચીથરૂ
ગમ=બાજુ, તરફ

પાઠ ૬૬ મો.

પુષ્ટ (સ) તાજુ
અનુક્રમ (સ) એક પછી એક આવે એવી જે ગોઠ વવાની રીત
મહાવરો (આ) અભ્યાસ ટેવ
ખાનદાની (ફા) હોશિઆરી
ઓજાર (અ) હથીઆર.
તગડતા=લટકતા
અમથા=એકલા, ફક્ત

પાઠ ૬૭ મો.

ફળવત (સ) ફાયદારૂપ, ફળ વાળો, આબાદ
ખુબસુરત (ફા) રૂપાળા; શો ભાવતા.
પચવુ=પાચન થવું.
મથક=મોટું ઠેકાણું.
સુજ્ઞ (સ) સમજણવાળા વિવેકી.
પ્રમાણીક (સં) સાચા.

જહાજો (હિ) મોટા વહાણો
કાંની=નાળીઓની ચોટલીના રેસા
કોપરેલ=કોપરાનું તેલ.
કફી (આ) બુંદ
લીલાપીળેર=લીલું લીલું ઠડક ઠડક
જવાહીર (આ) હીરા માણેક વગેરે

પાઠ ૭૮ મો

છુટક=છુટા છુટા
તળાસવું=ચાળવું દાબવું
લાછ (સ) લક્ષ્મી
પામર (સ) ગરીબ
વહાવું=છેતરાવું, ઠગાવું
વામવું=દૂર કરવું, કાહાડી નાખવું
ભદ્રા (સ) રૂડું ચાહાનારી સ્ત્રી, (ભદ્ર તે કલ્યાણ તે ઉપરથી ભદ્રા)
લક્ષ્મી (સં) પૈસો, દ્રવ્ય
કર (સ) હાથ
દસી (સં) ચાકરડી

સતવીદ્યા (સ) સાચીવીદ્યા
શીરોમણી (સ) સર્વથી મોટી સર્વોપરી.
પ્રૌઢા (સ) મોટા.
સહસા (સ) વગર વીચાર્યું જોખમવાળું જોરસાથી ઉતાવળું
સતવાદી (સં) સાચો
શુરા (સ) બાહાદુર
જશવંતા (સં) માનવંત, પ્રકાશતા જશવાળા
પાણીઆ=પથ્થર.
કૃત (સ) કામ
કટાંને=વઢાવે, લેવડાવે
મરજાદા (સ) માનઆબરૂ
કારજ (સં) કામ
અચીત=ઓચીંતુ એકાએક
વીમાસવું=હાથ ઘસવ, પસ્તાવું, વીચારવું
સાધુ (સ) વૈરાગી; સત
પુન્ય (સ) ધર્મ, દાનનું આશીશ

વ્યસની (સ) ખરાબ લતવાળો
પીકણ=નરમ, પોચો
તાતી=ઉગામેલી, ગરમ.
આથમણું=પશ્ચીમ તરફ
ઘાવ (હી) ઘા; ઝટકો, જખમ.
દેહ (સં) કાયા, શરીર.
વાંઝીઓ=જેની સ્ત્રીને છોકરા થાય નહી તે સખસ
પ્રગટે (સં) જન્મે.
પુતર (સ) છોકરો.
રાંક (સ) ગરીબ.
ભદ્ર (સ) કલ્યાણ; રૂડું
તક=વખત, સમય.
ફળે=પ્રસન થાય
બોલ=શબ્દ વેણ
સોહે=સાથે; શોભતુ.
સુલતાન (આ) બાદશાહ
તુલે (સં) બરાબર.
તેહેવાર=વકફર આઠ શાખ.
દાવાદન=ઘણુંજ, અતુલ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૦)

વિદ્યાના મોહોડા આગળ લક્ષ્મી હાથ જોડીને ઉભી રેહેછે, વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી આંખુ હોડીને ચાલી જાયછે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી પગ ચાંપીને તેને નમેછે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી કંગાળપણાથી દાસી થઈને રેહેછે સાચી વિદ્યા એ સર્વથી મોટી છે, સાચી વિદ્યા ત્યાં ધન ઘણું એ; શામળ કહે સાચી વિદ્યા વિના બિચારા માણસોને મોટા પશુ જેવા જાણવા. (૧)

જે પુરૂષો વિચારવંત છે તે વગર વિચાર્યું (એકદમ જોરસાથી ઉ-

તાવણુ) કામ કરતા નથી, અને એવુ કામ જે નહીજ કરે તે કોઇથી છે-તરાતા નથી જે પુરા વિદ્વાન હોયછે તેજ એવુ વગર વિચારયુ કામ કરે નહી, અને એવુ કામ જ નહી કરે તેજ સાચા શુરા નર હોયછે; જે વગર વિચાર્યુ કામ કરે નહી તેને કીમતવાન જાણવા, ને જે એવુ કામ કરેછે તેને વાસ્તે શામળદાસ કવી એવુ કહેછે કે તેને વિદ્વાન નહી પણ પથ્થર માનવા (૨)

વગર વિચારયુ કામ કરનાર કોઇ દાહાડો માથું કાપે, વગર વિચારયુ કામ કરનાર ઇજત આબરૂ ખોવરાવે, વગર વિચાર્યુ કામ કરનાર પોતાનો જીવ ખુએ, વગર વિચાર્યું કામ કરનાર કોઇ દહાડો પણ સુખે નવ સુએ, તેમ વગર વિચાર્યુ કામ કરનારને ઓચિંતુ દુઃખ આવી પડે, ને એવુ કામ કરવા થકી શામળ કહે કોઇ દહાડો હાથ ઘસવા પડે (૩)

પંડીતને પંડીત મળે તો તેઓને અરસપરસ ઘણું સુખ થાય, વૈરાગીને વૈરાગી મળે તો તેઓનું એક બીજાનુ ઘણુ દુઃખ જાય, ચોખ્ખાની સાથે ચોખ્ખો મળે તો મોટા પુન્ય બરાબર ગણાય, તેમ સાચાની સાથે સાચો મળે તો મોટી આબરૂ પકાય, જુઠા માણસને જુઠો મળે ને વ્યસનીને વ્યસની જડે, જેમા જેવા ગુણ મળતા તેવા જગતમા સેહેજ તેના સ્વભાવથી આવી મળે (૪) વાણીઓ જેનુ નામ કે તે કદી પણ જુઠુ બોલે નહી ગમે (ઉગામી) તરવાર બાંધવાથી બીકણ હોય તે સૌથી પેહેલો નાસે ઉગામી તરવાર બાંધવાથી મરવા કરતા પેહેલો ડરેથી તે ચાલ્યો આવે, ઉગામી તરવાર બાંધીને તે પોતાનાજ વખાણ કરે, અને પુર્વ તરફની પડે ધુમ તો પશ્ચિમ તરફ ચાલ્યો જાય (આગળ પડયુ હોય તો પાછના બારણા લે,) વળી વાંકી પાઘડીઓ માથે મેલે (વરણાગી બતાવે) ને સાવચેત થઇને પેહેલા ચહડી આવે, પણ શામળ કેહે જ્યારે મોટા ઘા માથાપર પડે ત્યારે સૌથી પેહેલોજ તે નાસી જાય. (૫)

જો કોઇ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હોય તો કોઇ દહાડો તેને પૈસાનો લાભ થાય, દુઃખી કાયા અથવા કોઇ દુઃખીઆરો જીવ પણ જો તે સલામત હોય તો કોઇ દાહાડો પણ તેનુ દુઃખ દુર થાય; પાડીઓ પણ

જો તે જીવતો હશે તો કોઇ દહાડો પણ તેની સ્ત્રીને છોકરો થશે; તેમ કોઇ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હશે તો કોઇ દહાડો પણ તેને સારૂ ઘરબાર મળશે, જે નર જીવતો હશે તેની સ્ત્રી નહી હોય તો કોઈ દહાડો પણ તે મળશે, પણ મુઆ પછી મળવાની નથી, માટે આ વખતમા તમે બધી નઠારી વાત વીસારી દો, ને એક ચિત્તે પ્રભુનુ સ્મરણ કરો તો કોઈ દીવસ પણ ઈશ્વર તમને તેનુ ફળ આપશે (૬)

વાણીઓ જેનુ નામ કે તે જરા પણ ઓછુ તોળીને આપે નહી; વાણીઓ જેનું નામ કે જે પોતાનો બોલેલો બોલ પાળે, વાણીઓ જેનુ નામ કે તે વ્યાજ સાથે પૈસા આપે, વળી નામ વિનાની વાણીઆનુ કે જેની શાખ શાહુકારની બરાબર છે, પણ જો તેનો વેહેવાર તુટયો તો પછી તેને ઘણું દુઃખ થાય છે, એટલે (તેને પૈસા વગર કોઈ ગણતુ નથી) (૭)

પાઠ ૭૯ મો.

પ્રકૃતી (ન) તબીયત, સ્વભાવ
દાશમન [ન] અદેખાઇ, કીને
મચવાય=ડોળવીએ
ભય (ન) બીક, ધાક
નાજુક (ફ) કોમળ, નરમ, કુમળી
પાણી=નીર, કસ, દમ
ખીદમતગાર (ફ) ખીદમતમા રેહેનાર ચાકર
ઝુલ (હી) મગદ, ઘોડા વગેરે પર નાખવાનુ લટકતા છેડાવાળુ લુગડુ
કમાએલા=જોરાવર, કસ પામેલા
ચાલાક (ફ) હોશીયાર; ચપળ.
ગણતી=હીસાબ; લેખુ.
કતલ (અ) હથીઆર થી કાપીને મારવુ તે
મજબુતી (અ) ટેકો પુષ્ટી

પાઠ ૮૦ મો.

છાવણી (હી) લશ્કરનો મુકામ
ડાણુપત=નામોશી
ખાતમીદાર (ન) ખબર રાખનાર
હાજી (અ) ભાવણુ, હજ કરનાર
આદરસતકાર (ન) આદરભાવ, આવકાર
ધાટ=ઠેતરણુ, તોડ
ટુકડીઓ (હી) કડકા ભાગ
ધાસ્તી=બીક ડર
ફાળો=દમા ફડકાનો.
ગતી (ન) વલે હાલ
ખાતમી (મ) ખબર.
ઇતબાર (અ) ભરોસો.
શોક (ન) દલગીરી.
ઇતીહાસકરતા (ન) આગળ બનેલા વર્તમાનોના લખનાર

પાઠ ૮૧ મો.

નમસ્કાર (ન) વાંકા વળીને નમવુ તે
રૂપ (હી) છટા, ઇબારત
ખામી (ફ) ખોડ, કસુર
નીસાસો=નીસવાસ
ચણીબોર=ઝીણા ચીનાઇ બોર
છીડુ=વાડ કે ખેતરમા જવા આવવાનો રસ્તો; મોટુ બાકુ.
ચાંપતા=દાબતા; છુદતા

પાઠ ૮૨ મો.

આચકો=હડસેલો; ધક્કો
હાજત=જરૂર; માતર

ઇનસાફી (આ) બરાબર તપાસી કામ કરનારો; વાજબીની રાહે ચાલનાર
ઉપાડી=ઉંચકી, ઉઠાવી
ઠોકયો=મારયો, ઝીકયો
ઝાપટા=ઝપટા; ફટકા

પાઠ ૮૩ મો.

આદ્ય (સં) શરૂઆત
ક્ષતી (સં) ખોવટ છેડો
યથાસ્થીત (સં) જેવું જોઇએ તેવું; બરાબર
અંતઃકરણ (સં) હૈયું
પરીણામ (સં) ફળ
બેવડો=બે વારનો; બમણો
વીતેલી=થયેલી; બનેલી
ડગમગ=ડગમગ, ડગર ડગર
સંઘરતો (સં) પાસે રાખતો, એકઠું કરતો
સત્ય (સં) સાચું.
આગ્રહ [સં) બળાત્કાર
સાહે=મદદ
મશ્કરી (ફા) મજાક.

પાઠ ૮૪ મો.

કાલુ મછવા=બે જોડાયલા પોલા જોડકા, જેમાથી મોતી નકળે છે તે
રસી (હિ) દોરી, દોરડું
પાલખો=કંઈ ઊંચી ઇમારત ઉપર ચહડવાને લાકડી પાટીઆ વગેરે દોરીથી બાંધવા તે
સગોટા=ફરકો, કાકડો
વસ્ત્ર (સં) કપડા, લુગડા
મટકીશી=ગાગો
મીનીટ (અં) ૬૦ સેકંડ
ચીમટા=ચાટીઆ
ચુંટી=ચીણી
વડ=જાત, વન
ઝુમખા=લુમખા
પટન (અં) મારાણી

પાઠ ૮૫ મો.

શીલા (સં) પત્થર
શ્વાન (સં) કુતરો.
પુચ્છ (સં) ડગલો
આભ=વાદળ, ગગન
બંધ (સં) બાંધવાની દોરી
રીઝે=ખુશી થાય.
ડશે=ડસે, કરડે
પુષ્પ (સં) ફુલ
તાઝ=અશ્રુ
પુર (સં) રેલ પાણીનુ આવવું, શેલો
ગોખે=અટકે
નીર (સં) પાણી
માડ=ખાડો
બાળી=અટકાવી
લઘુ (સં) નાનુ, કુમળુ
ઝાટપટું (હિ) બગાસું બચાવ્યું
ક્રીયા (સં) વીધી, જુગત
મેળવો=મેળવો
ઠેગવો=ઠગાવો
રઢ (હિ) બળે

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૧)

મોટો પત્થર અથવા પત્થ ની ગદા કુતરાની પુછડીને બાંધે રાખીને, જુઓ તેને કીકમતે બરાબર બાંધી લાંબી; પછી તેને સીધા કરી તો પણ વાંકીની વાંકીજ, માટે જે ટેવ પડી હોય તે મટાડી કેમ મટે! (૧) ઊંટના અઢારે અંગ (શરીરના ભાગો વાંકા વળેલા છે, હો તે ઢાંકી ગયાએ તો કોહો ઢાંક્યા કેમ રહે;) ભીખના તળીઆપ જુએ તો તે આકાશના તરફ નજર રાખે; માટે જે ટેવ પડી૦ (૨) જુઓ નાગની જાતની ટેવ જે છે તે કેવી છે, કે જો તે ખુશી હોય છે તો રમે છે ને ખીજવાય તો કરડે છે; હો તેને ઘણી ખુશીથી ઘેર પાળી રાખીએ, તોપણ જે ટેવ પડી૦ (૩)

ઘણા ફુલના ઢગલામા હીંગ પડે, તોપણ તે હીંગને ફુલનો પાસ (સુગંધની અસર) લાગતી નથી; અને તેમ કરવાને કોઇ માળી માથુ કુટીને મરી જાય તોપણ શુ થયુ ! માટે જે ટેવ પડી० (૪) ગાભુ ચોપડાને કોયલા જે કાગડાને તેને દુધમા ગાળીને ધુઓ, તો કોઇપણ દહાડો તેની કાળી જાત મટીને ઉજળી થવાની નથી; માટે જે ટેવ પડી० (૫) ઓસો પાણીનો પ્રવાહ જતો હોય તો તેને કોણ થોભાવી શકે? ને ઓસો નેવના પાણી ને મોભે શી રીતે ચડે? એ પાણીને ખાડામા કોઇ અટકાવી રાખશે તો રેહેશે? (નહી,) માટે જે ટેવ પડી० (૬) કુમળુ ઝાડ આપણે જેમ વાળીએ તેમ વળે, તેમ તમે બાળપણે જે ટેવ મુકાવ તે મુકી દો, પછી નઠારી કે સારી, રસી કે રેહેમવાળી ગમે તેવી હોય, પણ જે ટેવ પડી० (૭) તમે બચપણમા કિન્ના કેળવો (કામ કેળવીને સારા કામ કરો) ને તેમા ગુણ મેળવો, ને તેમા સારી નીતી મનમા ને તમરો જીવ હેળવો; આ પાઠ સારી રીતે જે ભણે તેને સારી ટેવ પડે, આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બનવ્યા છે (૮)

પાઠ ૮૬ મો.

રચન (ન) શોભા.
કપડા (સ્ત્રી) લુગડા
ખાણુ=ખોડ, ખામી કસર
ચીકન (ફ) રેશમનુ ભરત
દરજી (ફા) મેરાઇ, નઇ
રોજી (ફા) રોજગાર
રકમવાર (અ) જથાબંધ નામઠા
કમાઇ (સ્ત્રી) રળતર
લાગો=ઊંડો, મોટો
રૂસવે (અ) ભેઠાનો સડક નો ખાધેલો રસ્તો
કમઅકલ=ને સમજ ઓછી અક્કલ.

સિનાય (અ) ગોકન, ગ-ળુવા, બેખુ
આગબોટ (અ) વગગન જોરથી પાણીમા ચલતુ મોટુ વાહાણ

પાઠ ૮૭ મો.

ચ ખા [ન] ફાટે.
ચી મ (ન) ગેય
મારેમાન=અ ખુ વરસ
જ ગલી [ફ] બેવકુફ, ખુ ફ્રી વગરન, મુર્ખ
નીદં (ન) ધાતથી દયા વ ગરના
નીસ્તાર (ન) વસ્તી રહી- ; એકેશાળ.

સાળ=સામો કાઢે; સામો કી ન રો
નેકેરો=નીકો
રેટી=જાડુ કપડુ
મનમથ=ઝીણું લુગડુ.
ગળી=એક જાતનો કાળો રંગ
મપેતો (ફા) ચાક.
ગુલામ (આ) વેચાણ લીધેલો ચાકર.
રીવાજ (આ) ધારો
સેહેતા=ખમતા.
કેયલાથલ=ફેરફાર.

પાઠ ૮૮ મો.

ફરમાઇ=ચીમળાઇ.
ખુગાડાઆ (સં) એક ઝી-

ણા મૂળીઆ
રેસા (ફ) રેશા.
શામ (સ) દમ. સામ
મોર=આંબાના ફુલ

પાઠ ૮૯ મો.

તરેહવાર (આ) જાત જાતના, જુદા જુદા
જાંબુઆ=જાંબુ જેવા
ખડબચડી=ખાડા ખબચા વાળી
ફરપે=ફરે, નીકળે.
સફેદ (ફા) ધોળું
અર્ક (સ) ગરમીના જોરથી સ ચ ઓની કાહાડેલ પાણી જેવુ તત્વ.

પાઠ ૯૦ મો.

નટ (સ) નજર બંધીનો ખેલ કરનારો, બાજીગરવાદી
આસન (સ) બેસણું, બેઠક,(શરીર વાળવાની ક્રીયા
નજરબંધી (ફા) નજર બાંધીને ખેલ કરવાની ક્રીયા
ગારૂડી (સ) વાદી, બાજીગરો
ખેલ (આ) તમાશો, રમત
આકાશચરખી=આકાશની ચરખી; મહાશીઓ ઊંચે થાંભલાપર ચરડીને ચરખી જેવા દેખાય છે એવો ખેલ કરે તેનો તમાશો
તમાશો (આ) ખેલ, રમત
ભવાઇ=ભવાયાનો ખેલ, ભવાયાનો તમાશો
મોહન બાન=મોહ પમાડે એવો વેલો
ચાર=ચારો, ઘાસ
બાજીગર (ફા) વાદી, ગારૂડી
ઠગાઈ (હી) ઠગબાજી
નજરબંધ (ફ) દ્રષ્ટીનો અટકાવ
ચુકવી=ખસેડી, ભુલવી

પાઠ ૯૧ મો.

દીગ=છક, અજબ
ઝેરડી=નાનુ ઝેર
ગોઠવણ=ગોઠવણી
પ્રત્યેક (સ) દરએક

પાઠ ૯૨ મો

ઝુંડ (હી) ટોળું, જથો
મચે=મંડે, લાગી રહે
ચહેરો=ચાહેરો
શુદ્ધ (સ) બરાબર
રૂપણું (સ) દપણું
કુવારો=તરૂ નાર બેઠેલો પાણી ભગાયલો ખાડો.
ચાનણુ=ચાંદણું
નાથ (સ) ઈશ્વર, પ્રભુ
શ્રીમાન (સ) માબાપ
સહાવ (હી) ભાગ્યે
પશુતુલ્ય (સં) પશુના જેવો
પ્રમાણી (સ) કબુલ
ગરુ=મોટું
ઠગારા=ઠગ બેડો
જીભાળુ=જીભવાળો
નર (ફા) પુરૂષ, નર
કષ્ટ (સ) દુઃખ
ચુરો=ભુકો
ચીક (સં) છીટ, છીટકાર.
જન્મ મારો=જીંદગાની મરૂ જીવતર
ફરી=ફરી વળેલી
ઝાંગો (હી) નાનો; થોડો.
ડરેલા=ડરેલો, કાહાડો

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૨)

મોટા બાગમાં જેમ ઝાડની ઘટા થાય છે, તેના મુળમાંથીજ પાણી સીંચવાને જેમ મંડે, તેમ જો તમે સૌનો સારો હાલ થવાને ચાહાતા હોય તો, સુધારો થવાને સારી વિદ્યાનો વધારો કરો (૧) દયાળુ થઈને બચ્ચાને વાસ્તે નિશાળો કરાવો, ને સઘળાના મુળના બી તમે રોપો (એટલે વિદ્યા ભણી તેઓ સુખ પામે,) જેમકે ચોપાસ ફરતી વાડ કરીને તેમાં

કયારો કરે, તેમજ સુધારો થવાને૦ (૨) આપણને ઈશ્વરે ચોખ્ખુ ચાવવાને દાંત આપ્યા ને જુઓ કે માબાપ જેવાએ જ્ઞાન આપ્યુ, તેમ જે આપણને ભણાવે તે આપણો ખરો પાળનારો છે, માટે સુધારો થવાને૦ (૩) જે માણસ ભણેલો નહી હોય તેને પશુના જેવો સમજ્જો, જે ભણેલો હોયછે તેજ માણસમા કબુલ થાય છે, વિદ્યા શીખવવી એ મોટુ પુન્યનુ કામ છે એમ ધારો, માટે સુધારો થવાને૦ (૪) ખરેખાત વિદ્યાનો ભંડોળ કદી ઘટવાનો નથી, તેને ઠગ ઠગી કે લુટાંરા લુટી જવાના નથી, જુઓ કે જે વડે (વિદ્યાએ કરીને) હજારો જીવનુ પોષણ થાયછે, માટે સુધારો થવાને (૫) જે મુર્ખ વિદ્યા વિનાનો હશે તે ખાજાઓથી ઠગાશે, તેને દુખમા ડુબતો જોઇને તમે તેનો હાથ પકડો, ને તેને તમે પાર ઉતરીને ઉતારો, માટે સુધારો થવાને૦ (૬) જે માણસ લખીને વાચશે તેનેજ આખવાળો એટલે દેખતો સમજ્જો, (નહી તો આધળો જાણને,) અને જે માણસ ભણી જાણશે તેનેજ જીભવાળો સમજ્જો (નહી તો મુગો જાણજો,) એવો એવો સ્રીને પુરૂષ બનોને લગતો એજ ધરો છે, (એટલે બનોને ભણવુ જોઇએ,) માટે સુધારો થવાને૦ (૭) જે માણસ ભણેલો હોય તે દુખનો ચુરો કરી નાખે (કોઇ દિવસે પણ તે દુ ન કાઢી શકે,) જે ભણેલો નહી હોય તે મનમા ઘણોજ પસ્તાય છે, કદી તે એમ ધારેછે કે આ મારી જીદગાનીને ધીક્કાર છે કે હુ ભણ્યો નહી, માટે સુધારો થવાને (૮) તમે ખચીત માનજો કે આ વાત ધ્યાન આપવા જોગ છે. એટલે એ વાત મોટી છે; ને હુ ખરૂ વિસ્તારીને કહુછુ કે એને નજીવી ગણશો નહી; માટે બધે ઠામ ઠામ નિશાળો કહડાવો, એવુજ મોહોડે દલપતરામે માગ્યુ છે (૯)

પાઠ ૯૩ મો.

ધાગણ કરવુ (સં) લુગુ ધરવુ, ચરડાવવુ

ગોહત્યા (સ) ગાયને મારવી; ગાયની હત્યા કરવી, ગાય માર્યાનુ પાપ (ગો=ગા

યા)

મહા યુદ્ધ (સ) ઘણી મુશ્કેલાઇથી

વાદળી=ભુરા, અસ્માની

દેવસ્થાન (સ) દેવનુ ઠેકાણુ, મંદીર

પાઠ ૯૪ મો.

કૃતઘ્ની (સં.) ગુણને બદલે અવગુણ કરનારો નીમકહરામ.

આડા=ઉલટા; વીરૂદ્ધ

ધારાદોર=સીધા.

દુર્દશા (સં) ભુંડા હાલ
મંજુર (આ) કબુલ
બુમ ટ=પોકાર; શોર

પાઠ ૯૫ મો

દબાણ=કબજો, ફાંસો
મસલહત (આ) વીચાર
મ્યાના=મેનો, પાલખી જેવું બેસવાનું
દીવાનગીરી (ફા.) વજીરાત, પ્રધાનવટી
બેવકુફી (ફા) મુરખાઈ
મોહર (ફા) શીક્કા, છાપ
ઓહદો (આ.) પદવી, દરજ્જો; (અમલદારી)
તલાટું=તલાટીની નોકરી, તલાટીનું કામ
ટોળી=મંડળી

પાઠ ૯૬ મો.

રક્ષક (સં) વાલી; સાચવનાર
આભીર=ભરવાડ, રબારી
વંશપરંપરા (સં) પેઢી દર પેઢી, સદૈકાળ.
સરદારી (ફા) હાકમી
વડેરો=માનો બાપ; દાદો
તફાવત (આ) ફેર

પાઠ ૯૭ મો.

જુદ્ધવીર (સં) લડવૈયો
ધામધુમ=દબદબો
ઉલટીને=સામા થઈને
દીવાનખાનું (ફા) બેઠકનો મોટો ઓરડો
બેશુમાર (ફા) શુમાર વગરની; ઘણીજ
ધ્વંસ=સંહાર, નાશ.
ફાટફુટ=બેદીલ, ફુટ.

પાઠ ૯૮ મો.

ધાડ=લુટારાની ટોળી
બાયલા=નામર્દ, હીચકારા બીકણ
ઘા=જખમ, ઝટકા
પરાક્રમ (સં) ભારે કામ
મહાકાળ (સં) રોજ
ચોરો=ઓટલો, ચોતરો.
લહેર=ખુમારી
ભંગી=ભાંગ પીનારો
ઝાંઝ=રીસ
ચાબુક (ફ) કટકો, ચાબખો
વીસ્મય (સં) નવાઈ
કમબખ્તી (ફા) ભુંડા હાલ
જોડી કાઢેલા=બનાવટની, ખોટી

પાઠ ૯૯ મો.

બુદ (ફા) કાના
છોડવા=છોડવા, બીઆવાળા ફુલ
ગર=માળો, મીચ
લીંગચટા=જરા પીળા
ગુરમ=વાસ, સોડમ
મરટ=હરમાં સ્વાદ
જાગ્રતી (સં) હોશીઆરી શુદ્ધી; સાવચેતી
મીઠાશ=ગળપણ

પાઠ ૧૦૦ મો.

સજીવન (સં) જીવવાળો
પરીપક્વ (સં) પુરાપાકા
ગંધાળી (સં) ગંધવાળી ફળ ફુલ
અમળાવીને=વળીને, મરડીને
દેશાવર (સં) પરદેશ; દેશાંતર, પારકે મુલક

પાઠ ૧૦૧ મો.

દાખલ (આ) સામેલ
નાતરવું=નાક, ચોખ્ખું
સંબંધ (સં) વળગણ
સ્થાઈ (સં) હલે ચાલે નહી તે, કાયમ
યોગે (સં) ઉપાયે; થી
ગોફણ=વચમાં ગેળો ને બે પાસ છેડા હોય એવું ઝીણું પથ્થર મુકી ઉગાડવાનું તે

પાઠ ૧૦૨ મો.

આમન્યા=માન; ભાગ
સુક્ષ્મદર્શકયંત્ર (સં) ઝીણી ચીજ મોટી દેખાય એવો કાચનો સંચો
વાળાકુંચી=બળનો તનો કુચડો

પાઠ ૧૦૩ મો.

ઢેલી=ઝાંપવ જગ્યા ઉગ મસવાનું લે ઢાનું હથીઆર.
ધાવ=ધવડાવનારી સ્ત્રી
શોભીતા (સં) સારા.
દટો=ઘુચ, ડટો
જંતુ (સં) જીવડા.

ડંખ (સ) ચટકો

પાઠ ૧૦૪ થો.

દમયતી (સ) નળ રાજાની રાણી, ને ભીમક રાજાની છોકરી
નળ (સ) નૈષધ દેશનો રાજા
વીયોગ (સ) જુદા પડવુ
નયન (સ) આખ
શોણીત (સ) લોહી
ટીંબા=ઊંચા ટેકરા
વૈદરભી (સ) વૈદરભ દેશના રાજાની છોકરી તે (દમયતી
વલવલે=ટળવળે, વલખા મારે
ભામની (સ) બઈરી
ભે (સ) ભય; બીક
એકલડી=એકલી, નીરાધાર, જાતે
રસના (સ) જીભ
જાપ (સ) જપ, (એકચીતે સ્મરણ)
જપતી=ભજતી.
શુદ્ધ (સ) ભાન.
ડગ=પગ.
રુધીર (સ) લોહી
આખડે=અથડઈ પડે.
ઠેસ=ઠોકર
ઠેઝરડા=કાપા, નોહોર)
ગરાડ=મોટા, ઊંડા
અશુદ્ધ (સ) ભાન નહી તે
ઉર (સ) છાતી, દીલ
થડકે=હાલે, થ થરે
બગાડ=પોકાર
બોય=બો, બબોલ
ગરૂ=દર
ફુફરે=ફુંફાડા મારે
ઘુઘવા=ઘોઘાટ કરે
ઘોય=ઘો કરીને સરડા જેવુ બીવામણુ અવ.જનુ જાનવર
પ્રીછ=જાણ, ખબર
વસીઆર=બીલાડીના જેવુ પણ તેથી જરા મોટુ પશુ
છીકારવા=હરણ
ચીતરા=નાના વાઘ
ફાળ=ધારેકો', કુદકો
ફાલુ=કોળા જેવુ પશુ.
નાદ [સ] અવાજ, સાદ
શામળ=સમળાનુ ઝાડ.
સેકટી=સરગુઓ
પથ (સ) રસ્તો, (ધર્મ)
કટળી=કાંટાનુ ઝાડ
ઘોર=ઘુએરાઓ
ઓર=મોરડી
સુંદરી (સં) રૂપવતી સ્ત્રી
ચરણે (સ) પગે
કામની (સ) બાયડી
ઝાખરૂ=કાટ વાળી ઝાખળી
જટીઆ=લટીઆ, (જટાની પેઠે ગુચવાયલા માથાના બાલ)
રેણી (સ) રાત; રાત્રી
જાડુ=અઘોર, બીકવાળુ
ઘોર (સ) ભયંકર
અનઉદક (સ) અન ને પાણી
નીંદ્રા (સ) ઊંઘ
સુવન=સુવનુ.

(કવિતાની સમજુતિ.) ૧૩)

વૈદર્ભી (વૈદર્ભ દેશના ભીમક રાજાની છોકરી ને નળ રાજાની રાણી તે દમયતી) વનમા અંધારી રાતે ટળવળે છે, તે જાતે સ્ત્રી જાત અને વળી એકલી તેથી તેને ઘણો ડર લાગેછ, વૈદર્ભી વનમા ટળવળેછે. (૧) તે રાણી દમયતી જીભાએ નળનુજ નામ દે છે, ને તેનજ નામના જપ જપ્યા કરેછે; (વારેવાર નળનળ એમ બોલ્યા કરેછે) તેને શરીરનુ ભાન નથી, ને અંધારી રાતે તેને પગે કાંટા લાગેછે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૨) તેણી

રડતા રડતા આંખો રાતી થઇ ગઇ ને આંખમાંથી આસુએ કરીને તેજ ઘટ્યું ને નેત્રમાથી આસુની બે ધારા ઝર્યા કરેછે ને લોહી નેહેછે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૩) તે ચાલેછ પણ અહીંથી આહી ને પાહાની પાહા એવી રીતે અથડાય છ, ને પગમા ઠોકરો વાગેછ તેમ કાટામા બાલ ભરાય છે, ત્યારે ચાલતી ઉભી રહીને અટકે છે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૪) તેના શરીર ઉપર ઝા-ડની ડાખળી વગેરેથી ઘણા નેહોર કાપા પડયા છે, ને તેમાથી લોહીની ધાર નેહેછે, ને મોહોડેથી નળ નળના ઉચ્ચાર શિવાય બીજો કંઇ પણ વી-ચાર તેને આવતો નથી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૫) તે ઊંડા કોતરો ઉતરે ને મોટા મોટા ઊંચા ડુંગરો આવે તેપર ચહડે, ને વાઘ મોટો પોકાર મારે તોપણ તેનું દિલ બન દિનાનું (હોં બેદિલ) થઇ ગયું તેથી ધડકતું નથી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૬) તેને વાટે રસ્તે ટેકરા ટેકરીઓ ને બીય મણી ગુફાઓ ઘણી આવે, ને નપ દરમા ફુંફાડા મરે ને નોપણી માહે ધોધાટ કરે તેથી ત્રાસ પામે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૭) તથુ પખીના જે શબ્દ થાય તે તેની જાણમા આવે નહી, તેમ વરૂ વણીઆરનો શબ્દ પણ ઘણો થાય ને તેની પાછળ રીછ દોડે, તેની પણ ખબર તેને પડે નહી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૮) ત્યા હરણ ફુંફાડા મરી રહેછ ને ચીતરા (કાબરા વાઘ) પેટમા ઘારકો પાડેછે કે (ઓ આવે) ફુલુ એટલે કોલા જેવા જાનવરનો પણ બહુ અવાજ થાય; ને નીયાળનો શબ્દ પણ સમજાય, વૈદર્ભી વનમા૦ (૯) આંબા, આમલી, ને લીમડા, તેમજ એખગના ઝાડ તણ બહુ, વળી સમળો સદડી ને સેકટી એ ઝાડ પણ ઘણા તથી દમયતીને રસ્તો સુઝતો નથી, વૈદર્ભી વનમા (૧૦) બોરના લકડાના, બાબરના તાતગના, કચકીના, કટળી અને શુએરીઆ-ના ઝાડ, તેમજ બાવળના ઝાડ પણ ઘણા બીયામણા, ને ત્યા ઘણી બો-રડીઆ તેથી પણ તેને રસ્તો દેખાતો નથી, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૧) તે ઝા-ડોની અટવાઇમા તે દમયતી રાણી અથડાઇ પડેછે, ને તેને પગે ઝાડોના વળા વીંટાઇ જાયછ; ને તે રાણીના માથાના ચોટલાના બાલ છુટા તેથી તે બળીઆ ઝાડ ઝાખરામા ભરાઇ જાયછે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૨) તેના શરીરે ઝાડો આડાય. ને શરીરનું ભાન નથી તેથી કાટામા તેનાથી પગ મુકાય છે,

ને નળ રાજાનું સ્મરણ કરતી જાયછે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૩) તેને રાત કે દિવસ કશુ માલમ પડે નહી, એવુ તે અઘોરવન, ત્યા ઘણા બીહામણા શબ્દ થાય તેથી તેનુ શરીર થરથર ધ્રુજ્યા કરે, વૈદર્ભી વનમા૦ (૧૪) ને ને અન કે પાણી કશુ ભાવે નહી ને રાત્રે ઊંઘ પણ આવે નહી, તેમ નહી બેસાય ને નહી સુવાય, એવી રીતે તે અટક રાનમા તેને ભટકતા ભટકતા ત્રણ દહાડા એમ વહી ગયા વૈદર્ભી વામા ટળવળેછે (૧૫)

પાઠ ૧૦૫ મો.	કટકુ (સં) લુગડું, વસ્ત્ર	અજગર (સં) સાપ
દ્રુમ [સં] ઝાડ	ઉલટ=હોંસ, ઉમંગ	વીકાશી=પોહોળુ કરી
પરહરવુ [સં] છોડવુ	ભાળ=શોધ, તપાસ	પ્રીછયો=જાણ્યો.
પુન્યશ્લોક [સં] ધર્માત્મા, કીરતીવાન, ત (નળ રાજા)	ભુપાળ (સં) રાજા	વીખ (સં) ઝેર, સોમલ
	કટ (સં) કેડ	અધીર (સં) ધીરજ વગરની આકુળી
શ્યામા (સં) બાઈડી	શાર્દુલ (સં) વાઘ	
	વહાલ=હેત, ચાહ	ચક્ષ [સં] આંખ
જાનુ [સં] ઘુંટણ	નૈષધ દેશી (સં) નૈષધ દેશનો રેહેનાર, નળ	કંઠે (સં) ગળે
પત્ની (સં) રાણી		શોષ (સં) પાણી વગર ગળે બોલાય નહી તે
નૈષધનાથ [સં] નૈષધ દેશનો ધણી ત (નળ રાજા)	સાવજ=વાઘ	
	વનદેવી (સં) વનની માતા (દમયંતી)	મરણ સમે (સં) મરતી વખતે; અંતકાળે
કાજળ=મેંશ		
વ્યાકુળ (સં) બાવરી	કંપાય=થરથરે, બીએ	તારવી=નીકારી
દેહડી (સં) દેહ, કાયા	તરૂપતી (સં) ઝાડનો ધણી ઊંચુ ઝાડ	જુગત (સં) હીકમત
નાથ (સં) ધણી; સ્વામી		

(કવીતાની સમજુતી.) (૧૪)

નૈષધ દેશના રાજા નળના રાણી દમયંતી ભુલી પડેલી તે વનમા ભટકયા કરેછે, તે મુખેથી નળ નળ કર્યા કરેછે, બીજો કઈ પણ શબ્દ બોલતી નથી, દમયતી ભુલી પડેલી તે ભટકયા કરેછે (૧) તેની આંખમાની મેંશ પણ આસુંએ ધોવાઈ ગઈ, ને તેનો સ્વામી નળ રાજા તેનુ પેહેરેલું વસ્ત્ર ફાડી જતો રહયો, તેથી તેની અડવી કાયા ઊઘાડી રહી તેના દુઃખે તે બાબરી થઈ ગઈ, દમયતી ભુલી પડેલી તે. (૨) એટલામા એક ચીતરો આવતો દીઠ', તેને હોંસથી ધીરજ રાખી દમયતીએ નળ રાજાની ખબર

પુછી કે ભાઈ તારા જેવી કેડ છે, તેં નળરાજાને દીઠાતા? દમયંતી ભુલી પડેલી તે (૩) પછી દમયતીએ વનમા એક વઘને જોયો તેને દમયંતી પુછેછે કે હે વાહાલા, તને કઇ નૈષધ દેશના રાજા રસ્તે મળ્યા? તારા જેવીજ તેની ચાલ છે, દમયતી ભુલી પડેલા તે (૪) એટલે વાઘ તો મ- ભગયો, ને બીકથી નાશી જાય કે રખે એ વનની માતા દમયંતી મને પક- ડશે, (કેમકે વનમા તે રાક્ષણી જેવી દેખાતી હશે) અને બીજા પશુ પણ થર થર ધ્રુજવા લાગ્યા, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૫) પછી ઊંચા ઝાડને પુ છયુ કે તારી ઊંચે ડાળ ગઇ છે, માટે હે ઝાડના વણી (સૌથી મોટા ઝાડ) મને નળ રાજા કયા માલમ પડે દમયતી ભુલી પડેલી તે (૬) ત્યારે ઝા- ડનો કંઇ જવાબ આપે નહી, તેમ તેમ રાણી ઘણુ રૂદન કરવા માડે, ને કેહેકે નળ રાજાથી હુ જ્યારે નગળી પડી ત્યારે સઘળા મગ શત્રુ થઇ પ- ડ્યા, દમયંતી ભુલી પડેલી તે (૭) એવામા એક મોટો સાપ મોહુ ઉઘાડી રસ્તમા પડયો છે, તેને દમયતીએ જાણ્યો નહી તેથી તેના મોમા પગ મુ કી દીધો, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૮) તેનો પગ ઘુટણ સુધી તે સાપના મોમા ગયો, તેથી રાણીને શરીરે બધે ઝેર ચડી ગયુ તેથી તે ત્યા બા- વરી થઇને નળ રાજાને સાદ પાડીને બોલાવવા લાગી, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૯) તે સાપતો મનમા ખુશી થયો, કે આજતો ભલો શીકાર હાથ આવ્યો પણ વૈદર્ભી ઘણું ટળવળવા લાગી લાગી ને તેના આખના નેત્ર બને ઊંચા ચહડી ગયા, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૧૦) તેને બોલતા બોલતા ગળે શોસ પડયો, ને માઢે પાણીનો શોષ પડયો, ને કહ્યુ કે મરતી વખત પણ મારૂ હઇઆ કોઇ મળે નહી, એમ કહી ભુમિ નળ નળનુ ધ્યાન ધરતી જાય, દમયતી ભુલી પડેલી તે. (૧૧) એવામા રાણીને રડ તી સાંભળીને ત્યા એક શીકારી દોડતો આવ્યો; ને રાણીને દીઠી તો સા- પના મોમા તેનો પગ ભરાયેલો છે, દમયતી ભુલી પડેલી તે (૧૨) તે શીકારીએ પછી સાપને કુહાડાનો ઘા કરીને મારી નાખ્યો; અને હી- કમતથી તે નળ રાજાની રાણીનો પગ તેના મોમાથી કહડાવ્યો, દમયતી ભુલી પડેલી ભટકયા કરેછે. (૧૩)

નળ એ મોટો ધર્માત્મા ક્ષત્રી રાજા થઈ ગયો, તે નૈશધ દેશના વીરસેન રાજાનો છોકરો, તે ઉપરથી તેને નૈશધનાથ કહે છે દમયંતી એ વૈદર્ભ દેશના ભીમક રાજાની છોકરી, તે ઉપરથી એને વૈદર્ભી કહે છે નૈશધ એ બંગાળાનો એક પ્રદેશ છે અને વૈદર્ભ તે દક્ષિણમાં છે તે ઘણું કરીને (વરાડ હશે) નળ દમયંતીની આખી વાત પ્રેમાનંદ કવિએ રચેલી છે તેને નળાખ્યાન કહે છે, તેમાં ૬૪ કડવાં છે તેમાં આ તો ૩૭ તથા ૩૮ માં એવાં બે કડવાં છે નળ રાજાની પૂંઠે કળજુગ પડ્યો અને તેણે નળ દમયંતીને દુખી કરી તેઓ વચ્ચે વિજોગ પડાવ્યો ત્યાંથી આ ચાલે છે ૧૦૫ માં પાઠની છેલી કડીમાં પારધીએ અજગરના મોમાંથી દમયંતીનો પગ મુકાવ્યો પણ પછી શું થયું તે વાત બીજા કડવામાં છે તે પારધીએ પછી દમયંતી ઉપર નજર બગાડવાનું કર્યું ત્યારે દમયંતીએ તેને કહ્યું કે મને છેડીશ નહી હું સતી છું પણ તેને માન્યું નહી ત્યારે તેને તે પારધીને શ્રાપ દીધો તેથી તે બળીને ભસ્મ થયો ત્યાં પછી દમયંતી વનમાં નળ રાજાની શોધમાં આગળ ચાલી ત્યાં તેને ઘણું દુઃખ પડ્યું, તેને માથે મોતીના હારની ચોરીનું તોહોમત આવ્યું, તેમજ નળ રાજા જ્યાં હતો ત્યાં તેને બાહુકજીનો વેષ લેવો પડ્યો પછી તે ચાર વિદ્યા શિખ્યો વગેરે જાણવા જોગ વાતો નળાખ્યાનમાં ઘણી વિસ્તારેલી છે તે રમુજી અને રસ પડે એવી છે; માટે તે ચોપડી વાંચવા જેવી ખુલાસો મળશે તે ચોપડી (નળાખ્યાન) વાંચવા લાયક છે.

પાઠ ૧૦૬ ઠો.

આગરીઓ=આગર લઈ જનારો હથીઆર વાળો પુરૂષ.
ધાંચીઆ=દરીઆઈ લુટારા લુટી જનારા
પેશવાઈ (ફા) પેશવાના રાજની ગાદી
રજુ (આ) હાજર; હજુર.
કુલ (આ) બધીરઃ તમામ.
અમીર ઉમરાવ (આ) ઉંચા કુળના માણસો ખાનદાનવાળા

પાઠ ૧૦૭ મો.

દુર્ગાની (ફ) અમદાવાદી લોક
રાજભ્રષ્ટ (સં) રાજની ગાદી ઉપરથી ઉઠાડવું.
રાજપદવી (સં) રાજની ગાદી હોદો
ધારા (સં) પ્રવાહ; ધાર
પૌત્ર (સં) છોકરાનો છોકરો
દગલબાજ (ફા) લુચ્ચો, દગાખોર
કાપ કાપી=ખુના મરકી; કાપાકાપી, ખુનરેજી.
ઓચ્છવ (સં) મોટી ખુશાલીનો દાહાડો; મોટો તહેવાર, રૂડુ ટાણું.
પુજારીઓ=પુજાના કરનારા

પાઠ ૧૦૮ મો.

સરહદ (આ) સીમા, મર્યાદા
કવાયદી (આ) કસરત કરના-
ર, કવાયદ જાણનાર
પેદલ=પગે ચલન કે લશ્કર
આવક=રવરો, બડોલ, પે
દાશ
તંગી (ફા ખોટ, તાણ, તોટો
આતુર (સં) હોસીલ.

પાઠ ૧૦૯ મો.

રહીના=રહીન ખડનારે-
હેવાસી
દીવાન (ફા) પ્રધાન, વજીર
મદદ (ફા) સ" જોથ
જખમ (ફા) ઝટકા ઘા
સ્નેહીવાયુ=ખમ સુ
સુખદાયક (સં) સુખકારક,
સુખ ઉપજે એવો

પાઠ ૧૧૦ મો.

રાજનીતી (સં) રાજ કરવા
ની નીતી
પ્રકરણ (સં) બાબ, ભાગ
વીરુદ્ધ (સં) ઉલટું, સામું
પ્રમુખ (સં) અધ્યક્ષ, વડે,
સભામાં સૌથી મોટે, અ
ગ્રનવીન
સ્વતંત્ર સંસ્થાન (સં) ઉત્તર-
અમેરીકામાં એક દેશ છે
અધીકારી (સં) ઓધેદારપ
દવીવાળો
મીત્ર (સં) દોસ્તદાર
બ્રીટીશ (અં) અંગ્રેજી, બ્રી
ટીન દેશના.

મળતાવડો=હળતા સ્વભા-
વનો
સીપાઈગીરી (ફા) સીપાઈ-
નો ધંધો
નકાર=ના, નકબુલ
ઉમેદવાર (ફા) હોંસીલો, ઉ
મેદ રાખનાર,
સામાવાળીઓ=સામાવાળો
શત્રુ, હરીફ હમનાયો
પ્રમાણીકપણું (સં) સાચવ
ટ, સત્ય
સીફારસ (ફા) ભલામણ
અનંત (સં) ઘણુંજ
પ્યારો=વાહલો
ગેરવાજબી (આ) ખોટું, અ
ધરમ
આગતાસ્વાગતા (સં) સેવા
ચાકરી, પરોણાગત
ખાનગી (ફા) ઘર કામ સ
બંધી; જાહેર નહી તે

પાઠ ૧૧૧ મો.

સ્વદેશ (સં) રેવાદદાર
પાચનકારી=પચી જાયએવો
વસ્તેવ (સં) દેવતા, આગ
ઠુંઠવાઈને=સીકડાઈને
સાબીત (આ) નક્કી, સીદ્ધ
દેખાવ=શોભા.
ઝેણ=ઝીણીરજ; ધુળ

પાઠ ૧૧૨ મો.

જર=સીલીક; હોવું
ગાસ (અં) એક જાતનો વા,
હવા જેવો પ્રવાહી પદાર્થ

ભાસે (સં) લાગે
ઘમસાણ=ઘાણ, નાશ
જીવતર (સં) જીંદગાની
કોશ=નરાજ, માઉ
ગણતરી=હીશાબ

પાઠ ૧૧૩ મો.

સીમ (સં) હદ, મરયાદા
સુમાર (ફા) આશરો, અડ-
શગો
તલેટી=નીચેનો ભાગ
તીર્થ (સં) નદી કાંઠાની પવી
ત્ર જગો, ઓવારો, ઘાટ
ચમકારા=ઝબકારા
ધુમ્મસ=ધુમ્મસ, જમીનથી;
આકાશ તરફ નજર કરે-
તા ધુમાડા જેવુ દેખાય-
છે તે

પાઠ ૧૧૪ મો.

કસ્તુરી મૃગ=જે હરણની ના
ભીમાંથી કસ્તુરી નીકળે
છે તે હરણ
પટુ=એક જાતનું, ઉનનું ક-
પડું
બુ મા=બૌદ્ધ ધર્મ ચલાવનાર
બૌદ્ધનો એક અવતાર
ડુંટી=નાભી.
કસ્તુરી=એક જાતની ઘણી
સુગંધીદાર ચીકણી કા-
મની વસ્તુ.
મશરૂ (આ) એક જાતનું
સુ રેશમી કપડું.
મસલતીઆ (આ) ગોઠીઆ

મનતીઆ.
સખતી (ફા) જુલમ.
જાવીદ (સં) સાતી અંતર, ન્યાતમા જુદાઈ.

પાઠ ૧૧૫ મો.

દંતુશળ (સં) હાથીદાંત
તોલ (સં) વજન, ભાર
સાથ=મદદ, લાશ
શીકારીઓ (ફા) પારધી
ફાસો=ફંસ જો, શુળી
ફોગટ=અમથુ, નકામુ
હાથી ખાનુ =હાથી બાંધીરાખવાની જગો

પાઠ ૧૧૬ મો.

હરીગીત (સં) ઈશ્વરનુ ગીત,(છંદનુ નામ)
તતએવ (સં) તુરત
થીર (સં) જે હાલે ચાલેનહી તે; કાયમ
નવીન (સં) નવુ

બુદ્ધિશાળી (સં) અકકલવંત, સમજુ
કસુર (આ) ખામી
પુષ્ટ (સં) જબરા, જોરાવર
ભ્રષ્ટ (સં) નઠારા, નીચા
સહાર (સં) નાશ, ધમશાણ,
છીનકાટ (સં) દયા ફડકણ પ્રત્યે
ખન (સં) ખુરચો, કાઢી
શઠ=કેતવન
ચપટ=જમીન બરાબર
નરીએ=દુઃમનો
શુદી=અજવાળીઓ
રીપુ (સં) દુશ્મન; અરી
નીરમુળ (સં) મુળ વગરના (નીર–મુળ)
છેજ=છાપરાની ચેજ ડેછે તે
રીદ્ધિ (સં) દોલત
સીદ્ધિ (સં) મનની ઇચ્છા પુરી થાય તે

અખુટ (સં) ઘણીજ, ખુટે નહી તેટલો
ભંડાર (સં) ભરપુર ખજાનો
મનોરથ (સં) મનની ઇચ્છા મનકામના.
કુશળ (સં) શરીરે સુખી
સુખકાર (સં) સુખ કરે એવો
નીરદોષ (સં) દોષ વગરનો કોઈની તકરાર વગરનો
નીશ્ચળ (સં) ચળે નહીં એવો, સ્થીર
જમજો=ધારજો
પ્રતી (સં) દરએક
જયજયકાર (સં) ફતેહ ફતેહ, જશનો દમકો.
ગાજ=અવાજ
સ્નેહ (સં) ચાહે, પ્રીત.
સજ્જન (સં) સારા માણસ (સત–જન)
ચેલ (સં) રચેલા

(કવિતાની સમજુતી) (૧૫.)

હે દેવના દેવ એટલે મોટા ઈશ્વર તું નરત દિનમા દયા ધરકે જે રાણીજીના રાજથી હમે સુખીઆ થયા, તુ નિત્ય એના મુગટમા નવુ નવુ તેજ આપ, અને સદા તું એ વિકટોરિઆ રાણીને આ રાજમા સુખી રાખ (૧) એ પ્રીતિવાળી અને દિલમા દયા લાવનારી અકકલવંત મોટી બાઈ છે; કે જેના મનમા ઘણી ચતુરાઇ ભરેલી છે દેશમા જેના કામ વિષે જરા પણ કસુર માલમ પડતી નથી, માટે સદા તુ એ વિકટોરિઆ૦ (૨) જે નઠારી વાતમા મચેલા એવા જે જબરા આ સંસારમા એના શત્રુ છે; જેઓ માણસને દુઃખ દે અને નઠારા વિચારમા ફરતા ફરે- તેનો તુરત નાશ કરનાર આ જગતમાં પ્રભુ તુજ છે, માટે સદા તુ એ વિકટોરિઆ. (૩) હે

પ્રભુ આવા વખતે તુ ઉઠીને હમારી અરજ મનમા લેજે, ને દગો કરે એવા કપટી જે લોકો છે તે બધાને તુ જમીન દોસ્ત (પાએમાલ) કરી નાખજે, એ દુસમનોના રેહઠાણને (ટોળીને) જરા વારમા તુ દુર કરી નાખજે, ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ૦ (૪) અજવાળીઆમા જેમ ચદ્રમાનું તેજ દાહાડે દહાડે વધતુ જાય, તેમજ એ મોટા રાણી સાહેબનુ ઘણુ તેજ તારા વડે ચડતુ રહે, ને જેમ છજમાના છોડવા મુળ વિનાના હોય તેમજ તેના દુસમનોના કુળને તું મુળ વિનાના કરી નાખજે, ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ૦ (૫) તારા ભડારમાથી ઘણીજ (ખુટે નહી તેટલી) દોલત એને આપજે, ને એના મનની ઇચ્છા પુરી પાડી ને સઘળા દુખ એના કાપી નાખજે; હે જગતના બનાવનાર ઇશ્વર તુ એના બધા ગાજમ કાજમા કુશળપણુ આપ ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ (૬) લાબી મુદત સુધી એનુ રાજ હમારા ઉપર સદા કાયમ રાખજે, વળી એના કુટુબનો પરિવાર પૃથ્વી મધ્યે સુખ પામે તેમ વધજો, પરમેશ્વર પ્રીતે એના હકુમત બધા દેશમા બાઝજો, ને સદા તુ એ વિકટોરિઆ (૭) એનો ઇનસાફ દોષ વિનાનો (તરફદારી વગરનો) છે તે જગત મધ્યે પથરાજો, અને નિત્ય જુદે જુદે દીવસે બધા કામમા એનો જશ વધજો, હમે ઊચા સાદે એનાજ અવાજમા એના ગુણનું ધ્યાન કરીએ માટે સદા તુ એ વિકટોરિઆ (૮) ભાઇઓ મનમા ઉમંગ ધરી ઇશ્વરની સ્તુતિ કરીને મોહોડેથી એવુ માગજો, કે આ પૃથ્વીપર રાણીજીના હરેક કામમા ફતેહ થજો; ને એના દુસમનોનુ જોર નરમ પડી જજો, સાચા સ્નેહભાવથી તમે સઘળા સાગ માણસો ગામે ગામના એની કીરતી ગાજો, ને આ સાગ નવા છંદ દલપતરામ કવિએ રચેલા છે (૯)

પાઠ ૧૧૭ મો.

અપકાર (સ) સારાને બદલે નઠારૂ, અવગુણ
ઉપકાર (સ) પાડ, ગુણ.
આશ્રમ (સ) રેહેઠાણ, આશ્રાનુ ઠેકાણુ
આજાર (ફા) રોગ.
આતુરતા (સ) હોંસ
સેવા (સ) ચાકરી
તસદી (અ) મેહેનત.
દ્વેષ (સ) અદેખાઇ

પાઠ ૧૧૮ મો.

ગુહા-=આવકોમા જેગોપાળ કરવા તે
બંદગી (ફા) ઇશ્વરી પ્રાર્થના સ્મરણ.
ગરાસીઓ=વંશ પરંપરાથી કંઇ સરકારી જમીન મ.

જેવી કે તે બદલ કઠ રોકડ મળતુ હોય તે લે નારા લોકો, ગરાસન ધ ણી એક જાત ।। રજપુત—ઠાકોર
ઓવારણા=બલા ઉતારવી, બલાબલા કાહાડવી તે
ઘુમટો=લાજ, (માથ નો છે- ડો મોહાર ખેચવા તે)
નેપ્પી=જુદી, અળગી

પાઠ ૧૧૯ મો.

સામુદ્રધુની (સ) સાકડો પાણીનો ભાગ પાણીનાબે મોટા ભાગને સાધનારો
અંતર=અળગો, નિરંતર
ઝભ્ભો=ઢીલો લાબો ઝુલતો જામા જેવો પોશાક
નાપસંદ (ફા) અણગમતુ, પસંદ નહી તે
અંદર પરસ્પર=માહો માહે, અન્યોઅન્ય
અદબ (આ) નબુકાઇ, મર્યાદા

પાઠ ૧૨૦ મો.

ગુર્જરી=ગુજરાતની
બીરાજે=દીપે, શોભે
વીવાહ=લગ્ન, શાદી
ઠીક=જથો ટોળુ
શાહીબાગ (ફા) શાહજહા બાદશાહે બધાવેલો મોટો બાગ.
સાથ=જમાવ
સુહાવી=સભાવી
વધાઇ=વધામણી, ખુશીની ખબર; ખુશાલી
ગર્જના (સ) મોટો અવાજ, ગડગડાટ
દીપમાળા (સ) હારબંધ દીવાની રોશની કરવી તે
ઓપી=ઝળકી, દીપી
રાજમેહેલ=રાજાનો મેહેલ, (કલેકટર સાહેબનો બંગલો)
ગોટા=કલગી
નીવાજે (ફા) બક્ષીસ પા બક્ષીસ મળી
દારૂખાનું (ફા) આતશબાજી

દૈત્ય (સ) રાક્ષસ, વાદર
ઉત્સવ (સ) આનંદ, ઓચ્છવ
હરખ્યો (સ) ખુશી થયો.
આતશબાજી (ફા) દારૂખાનુ, દારૂ ભરેલાચીજો ફુટથી જોવાનો તમાશો.
લંકાપુરી=લંકા નગરી
ભભકાર=ભપકો
છબી (સં) ચેહેરો; ચીત્ર ન શીર
વ્રજ (સં) વૃંદાવનમા ગોકુળ મથુરા તરફનો; વ્રીજવાસીનો
લોચન (સ) આખ.
ત્રીલોચન (સ) ત્રણ આખ (ત્ર—લોચન)
ઉપમા (સ) શોભા, સરખાવવુ
પલ્લો=છેડો, કેડો.
સમાન (સ) સરખો.
નાવે=નહી આવે
જમાન (આ) જામીન
ટેકી=અટકી; થોભી

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૬)

વિક્રમાજીત સંવત ૧૯૧૫ મા, વળી સારા વખતે શિતાળ વર્ષમા, જ્યા કે ગુજરાતની રાજધાની (અમદાવાદ) બીરાજે છે, ત્યા આજે રાણીજીનુ સારૂ રાજ થયું (૧) તે વખતે બધાના મનમા એવો હરખ ઉપજ્યો, તે એવો કે કંઇ પૈસાનો લાભ થાય અથવા કંઈ મનનુ ધારેલું કામ થાય તેથી જેવો સંતોષ ઉપજે તેવો થયો; લગ્ન કરતા પણ તે દિવસનો વાર બાજે

મોટો ક્રોધ એમ શોભે, એવુ આજે રાણીજીનુ (૨) એ દીવસે લોકોના ટોળે ટોળા મોટા ઉમગથી ફરતા, અને બધાએ લુગડા પણ સફેત પેહેરેલા એવા ખડેરાટ બનેલ, તેઓ બધા એજ કામને વાસ્તે શાહીબાગમા ગયા, એવુ આજે રાણીજીનું (૩) ત્યા બધા સબના સાહેબો (યુરોપીયનો) મડળી મળી, અને ઘણા હોસે હોસે ફેરી શોઠીઆઓ મળ્યા, અને સ્વારો મળેલા તેના બદુકના મોટા અવાજ થતા હતા, એવુ આજે રાણીજીનુ (૪) ખુશ ખબર એટલે રાણીજીના રાજ્યની જાહેર ખબર વાચી સભળાવ્યાથી ન-ગરને ઘણો હર્ષ ઉપજ્યો, અને તેથી જુદા જુદા ભાગમા વાજા વાગી રહ્યા, તોપના અવાજને વખતે તે દિવસે ત્યા મોટા અવાજ થયા એવુ આજે રાણીજીનુ (૫) મળેલા ગ્રહસ્થો પછી ઘેર જઇને તે દિવસે સારા સારા ભોજન જમ્યા, અને એજ રાત્રે પછી દીવાની સારી રોશની તેઓએ બનાવી, તેમા God Save the Queen (પરમેશ્વર રાણીનુ રક્ષણ કરો) એવા મોટા અક્ષરો ન લખેલા તે શોભી રહ્યા હતા, એવુ આજે રાણીજીનુ (૬) એ દીવસે રાજાના મેહેલમા (હઇઆ અમદાવાદના કલેકટર સા-હેબના બગલામા) ઘણાક લોક મળેલા, તેઓને ભાષણો સભળાવી પછી ફુલ ગોટા આપ્યા, તેમ કવી દલપતરામ ડાહ્યાભાઇને નવી પાઘડી તથા શાલજોડો બક્ષિસ આપ્યો, એવુ આજે રાણીજીનુ (૭) તે દિવસે આત-સબાજીનો ખેલ ઘણુ સારો રચ્યો હતો, એ તમાશો તે વખતે ઘણા લોક જઇને જોતા હતા, જાણે દેવ (નાદરાનો દેશ એટલે લકા બળતી કેમ હોય એવુ દેખાતુ હતુ, એવુ આજે રાણીજીનું સારૂ રાજ થયુ (૮)

એવી રીતે જયજયકાર આનદ થયો, ને બધુ સભા મડળ ખુશી થયુ; અને તેઓ બધા હાથ જોડી ઊભા થઇને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે હે ઇશ્વર, આ વિકટોરિઆ રાણીનુ રાજ્ય સદા કાયમ રેહે એવું તું કરજે.

જાણે શેહેરથી વેગળી લકા નગરી કેમ સળગી હોય તેમ તેમ મોટા ભડકાથી આતશબાજીની વખત રાવણની છબી ભાગી, કે કાનો ગોકુળ મથુરા તરફના દેશમા વગડાનો અગ્નિ સળગ્યો, અથવા જવાળામુખી પ-ર્વતની આગ ગગને ચડીને ગાજી; નહી તો જાણે (શીવ) ઇશ્વરની ત્રીજી

આભ ઉઘડી હોય એવી ઉપમા દલપતરામ કહેછે, તેવાજ આજે અમદાવાદમા રાજ્ય સભાના આગળ રાત્રે આતસબાજીનો ખેલ બન્યો. (૧)

મેલો ઘેલો પેલો આગ ખેલમા ઉભેલોછે તે જુઓ, તેને ગોદડા વતે સુધી લપેટેલો હોય એવા જણે હનુમાનજી આવેછે; તેના હાથ ઘરૂવાળા કાળા ને દાઢી મોઢુ પણ કાળુ દેખાયછે, ને પાઘડીનો છેડો લટકતો પુછડા બરાબર જણાયછે; તે ઠેકાણે (આતસબાજીમા) લોકો ત્રાસ પામીને નાસાનાસ કરે પણ જેના રામજી જામીન છે તેને કશી ઝાળ લાગતી નથી; તે ઠેકાણે ઠેકાણે બધે આગ લગાડીને આવો ખસેછે, તે કોણ જાણે હશે હનુમાનજી કે પછી નકી તો મુછના મુછેમાનજી (૨)

આ કવિતમા નક્કી સમજવાનું છે. પેહેલા અંગ્રેજી રાજ્ય ઈસ્ટ ઈંડિઆ કંપની ચલાવતી હતી, પણ સન ૧૮૫૭ ના બળવા પછી એ રાજ્ય રાણી સાહેબે પોતના હાથમા લીધુ એ રાણીના રાજ્યની શરૂઆત થઈ તે પ્રસંગે જુદા જુદા શેહેરોમા તેમને મુબારકબાદી આપવાને સભા મળી હતી મુંબઈમા પણ મળી હતી, સુરતમા રૂસ્તમપરામા જયા કે સરજમસેદજીની ઓકનાઓની નિશાની છે તે હીલચી બાગમા પણ મળી હતી; અને એજ કારણસર એક મોટી સભા અમદાવાદમા ત્યાના કલેકટર સાહેબના બંગલાના સવંત ૧૯૧૫ ના કાર્તક સુદ ૧ ને દીને મળી હતી, તે વખતની સભાનો આ કવિતામા બધો વિસ્તાર આપેલો છે એવુ સમજવુ.

આતસબાજીવાળા છંદમા રાવણની છબી લાગી એમ લખ્યુ છે તેનો અર્થ એવો કે જયરે રાવણ મુઓ ત્યારે તેનુ માથુ ફુટી તાળવામાથી અગ્નિ નીકળી ભડકા સળગી હતી, તેજ પ્રમાણે હઇઆ (અમદાવાદમા) આતસબાજીની વખત ઘણી રોશની થઈ તે વખતે કોઠીમાથી આગ નીકળી જાણે તેની ભડકા કેમ સળગી હોય એવુ થઇ ગયુ હતું.

મનહર છંદમા પેહેલા ગોદડે સુથાયલો હનુમાનજી એને ઉદ્દેશે લખ્યુ છે કે તે હશે હનુમાનજી કે મુછના મુછેમાનજી ત્યારે કોઇ કેહેશે કે આ કવિતામા તે વળી કોનનું નામ કેમ લખ્યું હશે? તેનું કારણ એ સમજવું કે જ્યારે હનુમાને લંકા બાળવા માડી ત્યારે પેહેલા તે બધે આ

ગ લગાડીને ખસતો રેહેતો હતો, તેમ અમદાવદમા સભા મળી તે દિવસે આતસબાજી તથા રોશની થઈ ત્યારે તે સુલેમાનજી બોરાએ સળગાવી હતી, તેથી તેને હનુંમનની ઉપમા આપી છે. જેમ હનુમાનના પુછડાને છેડે ગોદડા વીટેલા હતા, તેમ આ બોરાનો છેડો લટકતો હતો.

પાઠ ૧૨૧ મો.

દેવલ (સ) મંદીર દેરૂ
નખતેલ=એક જાતનું ચીકણું તેલ.
હસમુખા (સં) ખુશમીજાજના
શોખીલા (આ) મોજ શોખ કરનારા સહેલાણી
સમજુ=દાના, વીચારવંત
ખુશામતીઆ (ફા) ખુશામત કરનારા
ઢોંગી=બહાનાખોર
અનુસરીને=મેળવીને મળતા, લગતા
ગાલીચા (ફા) બીછાવવાના ઉનના કીમતી પાથરણા
પરસેપોલીશ=ઈરાનની અસલની રાજધાની
મનારા (આ) એક જાતની ગોળ ઘણી ઉંચી પોહો

ળી છાની છમાનત

પાઠ ૧૨૨ મો.

સીહણ (સ) સીહની માદા
અયાળ (સ) કેશવાળી, ગળા ઉપરના વાળ
ખુની (ફા) કોઈને મારી નાખનાર, ઘાતકી
તડાકે=ઝપાટે, ઝટાટે
વપત (સ) દુઃખ
જાનવરખાનું=જાનવરો રાખવાનું ઠેકાણું
રખવાળ=રાખવનાર

પાઠ ૧૨૩ મો.

પડઘા=બોલેલા બોલ ઉંડાણ કે ઝાડીવાળી જગ્યામા અથડાઈને પાછા સંભળાય તે
મદોન્મત્ત (સ) અહંકારમા છાકેલો, મનથી જફેડ જબરો
ત્રાડ=બુમ, બરાડ
ધ્વની (સ), અવાજ
સમ [સ] સરખો
ઓણ=આણી તરફ
હુંકાર=હુંકારો, હલકો બોલ
વનપતી (સં) વનનો રાજા.
ઉચ્ચારતા (સ) બોલતા
પ્રતીઘો (સં) સામો અવાજ
કેશરી (સ) સીંહ
ટેકતો=ઉભો રેહેતો
હૈડે=હૈએ
ગર્વ (સ) અહંકાર
તરૂ (સ) ઝાડ
વનરાજ (સ) વનનો રાજા; (સીંહ)
શાંત (સ) ચુપ, ઠારો
વદવુ=બોલવુ
અણધાર્યું=વગર વીચાર્યું; જેમ મનમા આવ્યુ તેમ

(કવિતાની સમજુતી) (૧૭.)

એક બીયામણા વનમા એક મોટો સીંહ (વનનો રાજા) રેહેતો હતો, તે મનમા ઘણોજ અહંકાર માને; અને કેહેકે આજને સમે પૃથ્વી ઉપર મારા જેવું જબરૂ કોઈ નથી (૧.) એણે એક વખત ત્યા મોટી બુમ પાડી, તેથી ત્યા ઝાડોના જથામા તેના અવાજનો પ્રત્યાઘાત થયો (એટલે કે જેવી બુમ પાડી તેવીજ સામેથી કોઈ જાણે બીજો બુમ પાડતું હો-

ય એવું તેને સમજાયું) (૨) તે સિંહ ઝાડોની સામા જોઈ કરીને વિચાર કર્યા કરે, કે આણી તરફ કોઈ આવ્યું; તને પછી તે સિંહ કહે તું કોણ તો પડઘામા પણ કોણ સંભળાય, તેથી તેણે જાણ્યું કે કોઈ આ મારા ચાળા પાડેછે (૩) સિંહ કહે કે તું મને તુંકારે (હલકા શબ્દથી) કેમ બોલે છે હું તને ઠોકી નાખીશ નહી તે અહિંઆંથી બહાર નાસ; ત્યારે પડઘો પણ જાણે તેને કહેતો હોય એવું લાગે કે તું મને તુંકારે કેમ બોલે છે હું તને ઠોકી નાખીશ, નહી તો અહીંઆંથી બાહાર નાશ (૪) સિંહ બોલે કે હું વનનો રાજા છું ને તું તો ચોર છે, ત્યારે પડઘો પણ સામું તેવુંજ બોલે, એમ બોલતા બોલતા ત્યાં ઘણા પડઘા પડવા લાગ્યા (૫) પછી પેલો સિંહ મનમા સમજ્યો કે કેણ જાણે એને મારૂં એ વનનું રાજ્ય લઈ લેવા ધારતો હોય, એવું ધારી તેને જોવાને વાસ્તે તે સિંહે હુંકારો માર્યો (૬) પછી તે મનમા હિમ્મત રાખીને બધે ઠેકાણે ઉભો રેહેતો, અને અહંકાર મનમા રાખીને મોટા બરાડ પાડતો ઝાડ પર્વત એવે બધે ઠેકાણે તે ફરી વળ્યો (૭) એવું જોઈને ત્યાં તેને એક ડાહ્યા શીઆળે કહ્યું કે હે વનરાજ એ અવાજ આપનો છે, આપ શીવાય બીજા કોઈનો નથી (૮) એ પ્રમાણે શીઆળે તેને ઘણી સમજુતી આપી, તે આગળથી સિંહ થંડો પડ્યો અને તે બધા કારણ મનમા સમજ્યો એટલે તેનો વહેમ દૂર થયો (૯) એ પ્રમાણે આ લોકમા જેવા બોલ બોલે, તેનો પડઘાથી પ્રત્યાઘાત થાય, ને બોલેલા બોલ જેવાજ સમજાય (૧૦) કોઈને સારો કહીને આપણે સારો શબ્દ સાંભળવા ને બાળક કહ્યાથી તે બાળક કહે, તેમ વખાણ કરેથી તે આપણા વખાણ કરે, ને ગાળ દીધાથી આપણને સામી તે ગાળ દે (૧૧) માટે મોમાથી શબ્દ કાહાડો તે વિચારીને બોલજો, પણ દલપતરામ કેહે કે વગર વિચારથી જુઠી જીભે એક પણ બોલવા નહી, (બાપુ તેમ કરવું નહીં.) (૧૨)

પાઠ ૧૭૪ મો.	અવની (સ) પૃથ્વી.	કઠોર=વજ્ર; કઠણ
ઉપદેશ (સ) બોધ	અઘઓઘ (સ) પાપનો સમૂહ	માયા (સં) પૈસો ટકો; છોકરા છૈયાના વાડી.
ફીક (સ) દાઝ; શોક.	અંબાર (ફા) જથો; ભંડાર	મીટવા (સ) ફોકટ.
મુદગળ=મુદગળીક.		

મરકટ (સ) વાંદરો; માકડું (મુક લકડી)
પ્રપંચ (સં) છળભેદ; દગો, કુટકો.
પરહરતા (સ) છોડતા
સ્મરણ (સ) યાદ
ભવજળ (સ) દુનીઆના જંજાળ; સંસારરૂપીપાણી
જડબુદ્ધી (સં) મુર્ખ જેવી સમજ.

સંત (સ) સાધુ, જોગી
શુદ્ધ (સ) ખરેખરા.
રાગી (સ) ઠગલો
ગર્ભ (સં) આધારણ
મણા=કસર, ખામી
જગદીશ (સ) જગતનો ધણી, ઈશ્વર, (જગત—ઈશ)
અવતારણ (સ) પૃથવીનુ તળીઉં
કુકર્મ (સં) નઠારા કામ

કોઠાર=ભંડાર; ખજાનો.
જડરૂપ (સ) હાલે ચાલે નહી એવી જે હાલત (માને પેટે જન્મ્યા તેજ, કાંઇભગવતસેવાસીખીનહી)
શીત (સ) ઠંડ, ટાઢ.
વર્ષા (સ) વરસાદ
કલેશ (સ) કંકાસ
સોડ=ઘુમટો, બાજુ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૯)

મનને સો ફેરા સમજાવું તોપણ શું મન માનતું નથી. અને (ખળ, કઠણ, કઠોર, ચંચળ) એ જે મનના ચાર કહેવાય છે તે સાથે ચાળ ચિત્તવાળું મન તે ચો તરફ ફર્યા કરેછે. (૯૬) મન ભુતની પેઠે ભમ્યા કરે છે ને તે માયામા મચ્યુ રહેછે, પણ તેને ઈશ્વરનું ભજન કરવાને ગમતું નથી, મનને સો ફેરા. (૧) મનને માણસનું રૂપ આપીને કહેછે કે હે મન જો તું યમ રાજાના દુતનો ડર ગણતું હોય, તો આ ખોટા સુખને કેમ માનેછે ને ગયો વખત તે મનમા આણતું નથી મનને સો ફેરા. (૨) માથા ઉપર મોટા મોટા મગદળીઆનો માર પડે, તોપણ કંઇ દેખ્યાને વાંદરો (માર ખાય તોપણ) જેમ ઝાડપર ચડે તેમ તું મન પણ તે બાબા આગળ જઈને બેસેછે મનને સો ફેરા. (૩) માટે પ્રીતમ કવિ કહેછે કે હે ભાઈ (મન) તારે છળ ભેદને છોડી દીધાથી, અને રોજ પરમેશ્વરનું ભજન કરવાથી તને આ દુનિઆરૂપી પાણી (જંજાળથી) તારો ઓદ્ધાર થતા વાર લાગવાની નથી સો ફેરા સમજાવું તોપણ શું મન માનતું નથી. ૪

પરમેશ્વરનું ભજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો જે દરિઆરૂપી સંસાર તેનો છેડો આવે નહી, માટે હે સુદ્ધમતિ જીવ તને સાધુ (કોઈ ઉપદેશી) વગર ખરો રસ્તો બીજો કોણ બતાવે? (૯૬.) માને પેટે અવતાર લઈને ઘણા દુખી લોકો ઠગે ઠગલા માલમ પડયા, પણ માયાના બંધ

તને કાપીને કોઇ તેમાથી નાશી શકયો નહી. પરમેશ્વરનુ ભજન૦ (૧) તને પરમેશ્વરે મનશા દેહનો અવતાર આપ્યો એમા તો કંઇ ભુલ નહી, તેમજ ખાવાને પુષ્કળ અન તથા પૈસો ટકો અને છોકરા છૈયાની વાડી આપી, માટે હા તુ જગતના બનાવનાર ઇશ્વરના ગુણ ગા કે તારૂ કલ્યાણ થાય પરમેશ્વરનુ ભજન (૨) તે આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લીધો, પણ નઠારા કામનો ભંડાર ભર્યો અને પાપના ઢગનો તે મોટો ગંજ બનાવ્યો, (ઘણુ પાપ એકઠુ કીધુ,) માટે પરમેશ્વરનુ ભજન (૩) જેમ ઝાડને પાહાડ સ્થીર છે તેવા રૂપે તુ રહયો (એટલે કંઇ પણ ભગવત ગીતામા તેં ધ્યાન આપ્યુ નહી, અને ટાઢ તથા વરસાદનો બહુ તાપ તુ પામ્યો છે, એ તારા કતવ્ય કોઇથી કહી શકાય નહી માટે પરમેશ્વરનુ ભજન (૪) માટે પ્રીતમ કવિ કહેછે કે હે જીવડા તારે માથે મોતનો ભય છે તે જાણીને તુ ચેતી લે, ઘુમટો તાણીને સુઇ શું રહયો છે (એટલે ઉઠ ને હરી કીરતન કરવા માંડ.) પરમેશ્વરનુ ભજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો (૫)

પાઠ ૧૭૫ મો.

કોહીનુર (ફા) એક જાતનો મશહુર નીમક વાળો ઉચો હીરો
રતન (સં) જવાહીર
મુલ (સં) કિંમત
ઝારી (અ) ઝવાહીરના ને પારીઓ
કાવ્યગ્રંથ (સં) કવીતાનુ પુસ્તક
કવીતારૂપી (સં) કવીતાના રૂપમા
જુધ્ધ (સં) મોટી લડાઇ
વંશજો (સં) વંશમાના કુટુંબી
તવારીખ (આ) સાલવાર ઇતીહાસ; રાજા પાદશાહના થયલી હકીકતનુ પુસ્તક
અર્ધ અંડાકાર (સં) અડધા ઇંડાના જેવા આકારનો
વજન (આ) ભાર; તોલ
દગલબાજી=દગો ફટકો
ઇંગ્લાંડ (અ) અંગ્રેજી
મુગટ (આ) તાજ

પાઠ ૧૭૬ મો.

બતેલા=ફતેમારી કરતા નાના વાહાણ
ફતેમારી=મોટા બતેલા
નફરી (આ) જળમાર્ગે મુસાફરી કરનારા.
પાંડ (અ) વાર; ૧। ગજ
ભાથુ=ખાવાનુ, કાચી કોરી સુખડી
ઉતારૂ=વાહાણ કે ગાડીમા બેસી જનારા
મેજ (ફા) ટેબલ
પલંગ (ફા) ઢોલીઓ
મનવાર (અ) લડાઇના વાહાણો.
કાટકા=અવાજ.
પ્રવાહ (સં) ધોધ; રેલો
દાગ=ટપાલ, ડાક.
વરાળયંત્ર=બાફના જોરથી ચાલે એવો સંચો
મરકઝ (અ) પેચ; ફેર.
હોકાયંત્ર=દીશા જાણવા-

નો મચો

લોહચુંબક=લોઢાને ચુસી લેનાર, ચમક

પાઠ ૧૨૭ મો.

કીમીઆ (ફા) ત્રાંબુ લોઢું વગેરેને સોનુ બનાવી દેવાનો હુનર, ઠગવાનો કસબ.

લત=ખો, ટેવ

કીમીઆગરો (ફા) કીમીઆ કરી જાણનાર

ગાઢ=ગીરો; ખુદ

રેનો=સોનાનો ઝીણો ગાગડો નકકર દાણો

ભુલાવો=ગફલત

વીત્ત (સ) નાણુ કસ

છંદ (સ) ચરસ, શોખ

જેવર (ફા) ઘરેણુ

ધુતારો=ફોસલાવી લઇ જનારો

નવસાર=ધાતુ ગાળવાનો એક જાતનો સફેદ ખાર

ખલ=વાડકા જેવુ ખાડાવાળુ ઘુટવાનુ પથ્થરનુ વાસણ

બારીક (ફા) ઝીણું

પરતવુ=ઝીણુ વાટવુ

પરીક્ષા (સ) તપાસ

પાઠ ૧૨૮ મો.

ઇલાકો (અ) પ્રાંતના તાબાનો મુલક

અદાલત (અ) ઇનસાફ કરવાનુ ઠેકાણુ.

રેવન્યુ કમીશનર (અ) મેહેસુલના હીસાબનો બંદોબસ્ત રાખનાર અધીકારી,(કલેકટરનો ઉપરી)

પોલીશ કમીશનર (અ) ખુન, ચોરી વગેરે ગુનાહની તપાસ રાખનાર પોલીશ ખાતામા સૌથી વડો અધીકારી

ફોજદારી (અ ફા) ખુન, ચોરી, મારામારી વગેરે ગુનાહ સબંધી

દીવાની (ફા) લેણુ દેણુ સબંધી, મુલકી

મુકદમા (અ) ફરીઆદના કામો, કજીઆ

જડજ (અ) ન્યાયધીશ, પોતાથી નીચલી કોર્ટોમા થયેલા ફેસલા ઉપરની અપીલનો સાંભળનાર, ને મજીસ્ટ્રેટ તરફથી સેશનમા મોકલાવેલા મોટા ગુનાહનો ચુકાદો કરનાર

જોઇંટ માજીસ્ટ્રેટ (અ) માજીસ્ટ્રેટને ફોજદારી મુકદમામા મદદ કરવાને આપેલો તેના સાથનો બીજો માજીસ્તરેટ

ફેસલા [અ] ચુકાદા.

હાઇકોર્ટ (અ) ઇલકામા સૌથી મોટી ઇનસાફની કચેરી, સદર અદાલત

અપીલ (અ) એક ઓહોદેદારના કરેલા ફેસલા ઉપર ઉપર નારાજી થઇ તે રદ કરાવવા તેની ઉપલી કોર્ટમા અરજ કરવી તે

તટ=પીડાગાઇ

ડુગળી=કાંદા, પ્યાજ

રજ (સ) રજકણ, કણી

પાઠ ૧૨૯ મો.

વસુલાત (અ) ઉપજ

કોરટ (અ) દરબાર, કચેરી

ઉપસાગર (સ) અખાતનુ મોં પોહોળુ થયેલુ તે

કલેકટર (અ) તાબેના જીલ્લાની જમાબંધી એકઠી કરનાર

કેવ (અ) મુશીર.

સરાસરી (ફા) સરખે ભાગે ફાળો પડતું ગણવુ તે, સરેરાસ

કાટ=ઇમારત બાંધવાના લાકડા

જૈનધર્મ [સ] શ્રાવક, ભાવસાર લોકોનો ધર્મ

સબકલેકટર (અ) કલેકટરના હાથ નીચેનો ઓહોદેદાર.

પાઠ ૧૩૦ મો.

લેફટેનંટ ગવર્નર (અ) ગવ-

રનરથી ઉતરતી પાયરીનો
ગવરનર
ક્ષેત્ર (સ) ખેતર
સંગમ (સ) મેળાપ
દોઆબ (ફા) દુ તે બે ને આબ તે પાણી, એટલે બે નદીઓ ગંગા અને જમના વચ્ચે આવેલા પ્રાંત
કૃપાવાન (સ) કૃપાળુ, કૃપાવંત, દયાવાળા
ચીફ (અ) મુખ્ય મોટો
કમીશનર [અ] મુખત્યાર અધીકારી, હકમાઇ લેનાર
નાનકપંથી=નાનક નામના માણસે બનાવેલો ધર્મ
નીમકહલાલ (ફા) ખાધેલા અનનો ઉપકાર કરનાર, કૃતજ્ઞ

પાઠ ૧૩૧ મો.

ઝરો=જમીનમાંથી દડુડીરૂપે નીકળતું પાણી
ઢોંગ=ધતુંગ, બાહાનું
મંત્ર (સં) જાદુ, ધંતર
પ્રવાસી (સં) મુસાફર
ચમત્કાર (સ) નવાઈની વાર્તા; અચંબો
ઉચેલી=કુહાડી
નીકાર્યો=મોર્યો; નીક
રાળ=બળી ભડકા થાય એવો પદાર્થ
ડામર (અ) એક જાતનો ચીકણો કાળો પદાર્થ
જાદુ (ફા) ધંતર મંતર

પાઠ ૧૩૨ મો.

ઠરચુરાણ=છુટા છુટા, જુદા જુદા વાંધવા
કુત્સીત [સ] નઠારો, ધીક્કારવા જોગ
કપોત (સં) હોલો
ઉલુક [સ] ઘુવડપક્ષી
નીર (સ) પાણી
હોડ=હીમત, હોંસ
ગ્રીવ (સ) વાહાલો
અણભેદ [સ] અભયપદ બીક વીનાની પદવી
ખ્યાત (સં) કીર્તી
દશ દીશે (સ) દશ દીશાએ (ચાર દીશા, ચાર ખુણા ને ધરતી તથા આકાશ)
લઘુવયે (સ) બચપણમાં, નાનપણે
વીમળ (સ) ચોખ્ખુ
સપુત (સ) સારો છોકરો
વાસુરત=ગત નહી તે
મેહ (સ) વરસાદ, મેઘ
વીવી=વીન વરસ સુધીની ઉમર
માયાજીત (સ) માયાને જીતે એવું
મંડાણ=શરૂઆત
સુણીઓ=સાંભળ્યો
વીનય (સ) નમતા.
થાવર (સ) અચળ; જે ખસે નહી તે.
સુજશ (સ) સારો જશ સારી કીર્તી
વાદ (સ) તકરાર
ધરત્રી (સ) જગત પૃથ્વી.
વશીકરણ (સ) વશ કરવાની વીદ્યા—મંત્ર
કુમત (સ) મત નહીં તે;
અપખાણી=વખોડ્યું
શ્વાન (સ) કુતરો
મહીશ (સ) પાડો
મની (સ) બીનાડી
અજ (સ) બકરો
કાણી=કેહેવત; કેહેતી
ગર્દભ (સ) ગધેડો
ગીધ=લોહી માંસ ખાનારૂં મોટું પક્ષી
અશુકન (સં) ખરાબ શુકન; નઠારી નીશાની
વૃથા (સ) ફોકટ
વડી (ગુ) મોટી
ફરજ (અ) દેવું, રૂણ
કુપાત્ર (સ) નઠારો છોકરો કપુત
બાળાપણ (સ) બચપણ
અહોનીશ (સ) હમેશા
તૃષ્ણા (સં) તરસ, હોંસ
પુરૂષ (સં) મરદ, નર
ધીક્કાર (સ) તુચ્છકાર.
રહીત (સ) વગર, વીના.
આશ (સ) આશા; ઉમેદ.
નીરાશી (સં.) જેને આશા

નહી તે	સંતોષ (સં) આનંદ	સ્વર્ગ (સં) કૈલાસ
વાક્ય (સં) વચન; વેણ.	વર્ગ (સં) પંક્તી; જાત	

(કવીતાની સમજુતી.) (૧૯)

કોઈનું માથા ઉપર કલંક આવે એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઈ માલ જાય અથવા ખોવાય એ પણ મોટું દુઃખ કે ઘણું અપમાન થાય એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઈ શરીરે રોગ થાય એ પણ મોટું દુઃખ, ઘરની બાયડી મરી જાય કે કોઈ સાથે જતી રહે એ મોટું દુઃખ, તેમ કોઈ સાથે વેરથી લડાઈ થાય એ પણ મોટું દુઃખ, આપણી હિમ્મત હારી જાય એ મોટું દુઃખ, તેમ ઝેરી જાનવરનું કે બીજા કશાનું ઝેર ચઢે એ પણ મોટું દુઃખ વળી માથે મોતનું તેમજ ઘરમાંથી સંપતી ખટવાનું દુઃખ એ પણ મોટું છે, પણ કવિ શામળદાસ કહે છે કે વાહાલો છોકરો મરી જાય એ વળી સઘળા કરતા મોટું દુઃખ છે૦ (૧)

પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે પારકાના દુઃખ કાપ્યા, પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે વગર ખાસ્તીની જગ્યા આપી, પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેના દશ દિશાએ કીર્તી ચાલી, પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે બચપણથીજ પોતાના કુટુંબને તાર્યું (કુળમાં દીવો નીકળ્યો) જગતમાં જીવતો નર એ કહેવાય કે જેના જશ કરી લોકો એનો નામ ને ગુણ જાણશે, તેને વાસ્તે શામળદાસ કહે છે કે સપુત નર જીવ્યો એ કહેવાય કે જે પારકાના કામને વાસ્તે જીવ આપે૦ (૨)

રત વીના (શીયાળા ઉનાળામાં) વરસાદ આવે તેથી અનાજ પાકે નહીં, અને પુરા પોતાના પરાક્રમ વીનાના દુશ્મન બીજાથી હારે નહીં; તેમ પહેલા વાયામાં (વીસ વરસના ઉમ્મર સુધીમાં) જે હોંસથી વીદ્યા નહીં ભણ્યો, અને સંસાર માંડીને જીત્યો એ કાનથી કોઈ સાંભળ્યો નથી, ગયો વખત ફરીને આવે નહીં પછી તેનો મનમાં પસ્તાવો થાય, તે માટે શામળદાસ કહ્યું એવું કહે છે કે પહેલાથી જે માણસ ચેતે નહીં તેને પછાથી અફસોસ કરવો પડે. (૩)

નમ્રતાનો વીવેક બધા સારા માણસોમા શોભે છે, અને નમ્રતાની વીદ્યા તેજ સ્થીર અને સદા કાયમ રેહેછે, નમ્રતા થકીજ સઘળા લોકો મળી સારી કીર્તી આપે છે, અને નમ્રતા થકીજ રાજા કે ગરીબ લોકો હમેશ ભાગે તકરાર (એક બીજામા અદેખાઇ) કરતા નથી, માટે જગતમા નમ્રાતા એ સૌથી મોટી છે નમ્રતા એ ધર્મના માર્ગમા વસે છે, તે માટે શામળદાસ કવી એવુ કહેછે કે વશ કરવાના મંત્રની વીદ્યા, તે નમ્રતામાજ વાસો કરી રહેછે (મતલબ કે નરમ લોકોજ તેને માને છે) કેમકે તે વીદ્યા સાચી નથી० (૪)

કાગડા અને હોલાની વાણી નઠારી છે એવુ સઘળા કવીઓ અજ્ઞાણીને કહેછે કુતરો પાડો, બીલાડી, ગધેડાના શબ્દ, અને નઠારા કવીના મોહાની વાણીને પણ નઠારી ગણીને કેહેછે; તેમજ ગધેડો, ગીધ, ઘુવડની વાણી જગતમા અપશુકન વાળી કરી જાણેલી છે, પણ દલપતરામ કવિ કહેછેકે એ સઘળા વાદ નકામા છે, પણ કુમતની વાણીએ નર્વે કરતા મોટી નીંદ્ય ગણાયછે (૫)

શરીરમા કઇ રોગ હોય ને એવમા કઇ વ્યસન લાગ્યુ તો તેથી વીદ્યાભ્યાસ ન થતા દેવામાંથી નીકળાતુ નથી. કુટુંબના માણસોમા સંપ રેહેતો હોય નહીં, ને ઘરની બાયડી કુકામ મુકે નહી તેમ છોકરો જો નઠારો ઉઠયો તો તે છોકરાનો અવતાર બાળક જેવો સમજવો. કઇ પણ ધંધો કર્યાશીવાય સદા બેસી રેહેવુ તેથી હરેક વાતની ઇચ્છા ઘણી થઇ આવેછે, માટે આ જગતમા એવા પુરૂષના જીવતરને બહુ ધીક્કાર છે० (૬)

શરીર રોગવીનાનુ રેહે ને પછી ઘણી વીદ્યાનો અભ્યાસ કીધો, પછી તે છોકરો બોલેલુ વચન પાળે, તો તેને કોઇ પણ દીવસ બીજાની આશા કદી રાખવી પડતી નથી; મીઠા વચન બોલી સ્ત્રી હોય ને તેને માથે એક પઇભાર પણ દેવુ ન હોય તો તેને હમેશા મનમા સંતોષ રેહેછે, ને તે સારા માણસની પ્રીતી મેળવે છે વળી દહાડે દાહાડે કુટુંબના માણસોમા છે જેમ સંપ વધતો જાય, તો પછી એથી વધતુ સુખ સ્વર્ગમા છે એવુ હું જોતો નથી (૭)

પાઠ ૧૩૩ મો. | વાતાવરણ=વાત-વાયુ ને | આવરણ તે ઢાંકણ,પ-

પૃથ્વીની આસપાસ હવાનું ઢાંકણ
પ્રવાહી (સં) પાણી જેવા રૂપનો
ભરતી ઓટ=પાણીનું આવવું તથા જવું
મહાચતુર (સં) મોટો અક્કલવંત=ઘણો ડાહ્યો
પરમદયાળુ (સં) પરમ દયા લાવનાર
ક્ષણ (સં) પળ, લેહેજો
શ્વાસોશ્વાસ (સં) દમ
ફેફસું=શ્વાસ લેવાની નળી
મુનકાર=અવાજ વગનું; કોઇ બોલે ચાલે નહીં તે

પાઠ ૧૩૪ મો.

અસ્વચ્છ (સં) ચોખ્ખું નહીં તે
બદબો (ફા) નઠારી ગંધ
મરજાદ (સં) હદ સીમા

પાઠ ૧૩૫ મો.

ચગદી=કચડી, ખુંદી
ખોપું=ઈંડાનાનું ખોળીઉં
અડવું=અડકવું, અડવું

પાઠ ૧૩૬ મો.

કરચલી=હરકની સુંવાળીવસ્તુ નકકડ ને વળી ગયેલા તે, ખાલ ચડવી
કોરી=ટોળી ખોતરી
વાંસ =આકાશ
ફુદાં=દીવામાં પડતાં નંદ્રેત મગતરાં

પાઠ ૧૩૭ મો.

બલુન (અં) વા ભરેલી કોથળી, હવાનું ફાનસ
પનક=એક જાતનું પોહોળી ચાંચવાળું પક્ષી
પંડે=પોતે; જાતે
હૈડ્રોજન (અં) એક જાતની હવા; પાણી ઉત્પન્ન કરનારો વાયુ
થેલી=કોથળી
કંતાન (આ) ટાટ
સહી સલામત (આ) ક્ષેમ કુશળ, સારી પેઠે

પાઠ ૧૩૮ મો.

આપવડાઈ=પોતાની મોટાઈ પોતે બતાવવી તે
અનુભવ (સં) અજમાસ
યોગ્યતા (સં) લાયકી
મગરૂરી (આ) અહંકાર
જાહેર (આ) ખુલ્લું
નમ્ર (સં) નરમ
છાલકા=હલકા.
પતરાજીખો =શેખીખોર, શેખી કરનાર
ફિરચોટીઓ=ફિલક;
ડોળ=ભભકો, ચેહેરો

પાઠ ૧૩૯ મો

નર્મ=કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર બાહાલી
ક્ષણભંગુર (સં) પલકમાંભાંગી જાય એવું.
ધ્રુવ મંડળ (સં) આકાશમંડળ, આકાશમાં એક સ્થીર તારો છે તેનો જથો
ક્ષણીક (સં) ફાની; નાશવંત; ક્ષણની
મોહ (સં) મોહિણી
વણસાડ=નાશ પામે એવું
અનાડ=અનાડી; બે વગનો
નેહ (સં) સ્નેહ, ચાહા.
તેજી=ચળકાટ, નુર.
સુચના (સં] ખબર.
ઝુઝવારો=શીઆળામાં ધુમ્મસ ઝાંકળથી ઝાડને રોગ થાય છે તે
ભય (સં) બીકની
તર્ક (સં) વીચાર, ખયાલ
દરશાવતા=દેખાડતા
શ્રદ્ધા (સં) ભરવસો
ગંભીર (સં) વજનદાર
સદવસ્તુ (સં) સાચી વસ્તુ
નાશહીન (સં) ગાનદાઠો
લગ્ન (સં) સંબંધ, વીવાહ
ગમ=સમજ
મર્મ=મગત, પરમ ગુણ
મીલકત (આ) દોલત,
વડાઈ (ફા) મોટાઈ
દારૂણ (સં) ભયંકર
કંચન (સં) સોનું; હેમ
તૃપ્તી (સં) ખુશી થઇ.
જર (ફા) પૈસો.
જોરૂ (ફા) સ્ત્રી; બાયડી.

સોથ=શોભે
સમૃદ્ધી (સ) દોલત
કોટી (સ) કરોડ
ગુરૂ (સ) હળકે

શઠ=ઠગ; લુચ્ચો
કંગાલ [હી] ગરીબ.
રત્નાગર (સં) સમુદ્ર, રત્નોની ખાણ, (રત્ન આકાર
તુલના (સ) તોળવું, માપ

કુસુમ (હી) નખીલ; ચીકણે, કમરીઓ
દુર્જન [સં] ખરાબ માણસ (દુ—જન

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૦)

આ બધો સંસાર તે મેહીણી જેવો છે, અને તે પલક વારમા જતો રહે એવો નાશવંત છે, એમા મનુસો સદા ઠગાય છે, અને અણઘડ લોકો પાપ કરેછે (૧) હરખનુ હસવુ ને દુઃખની વખતના આંસુ એ બોઉ ચળકે છે ને વહેછે, ને અહીંઆ (આ પૃથ્વી ઉપર) કંઇ સાચી વસ્તુ નથી, પણ સાચો પ્રભુનો સ્નેહ છે (૨) કીર્તીની કલગીનુ તેજ તે જુઠુ થઇ જાય છે, જેમકે વાદળનો રંગ સાંજે જલદી જલદી જતો રહેછે (૩) પ્યાર, આશા, ને સુચના (કોઇ રૂપના ગણેછે) તેના ખીલતા મોર ખરી જાયછે, પણ મોતનો સુખવારો તેનુ મોટું જોર છે (૪) આ સંસારરૂપી ભરેલા દરીઆમા તોફાનો બહુ થાયછે, તેમા નીચ્યાગ હલકા ગરીબ જીવડા ધમડાતા ચાલ્યા જાયછે (૫) આ પૃથ્વી તે એક દુખીઆરી મુસાફરી ને અંધારી બીવામણી રાત છે, તેમા મોજવતી શરીર અહીંથી તહીં ઝોકા ખાયછે (૬) અકકલનુ રળીઆમણું કીરણ જે તર્ક તેનો ચળકાટ તે ભુલો પડેલો રસ્તો બતાવે છે. (૭) પરમેશ્વરને આળખીને સીનસર ચલવુ તે અને ધર્મ તે નક્કી સ્થિર અને ચીરંજીવાળા છે, તે વગર બીજુ કાંઇ સ્થિર અને મજબુત નથી એવુ માનજે (૮) માટે હે હલકા પ્રાણી તુ સદા સાચી વસ્તુ સાથે રમ અને સર્વદા તારા જીવને તેનાજ સાથે જોડવામા સુખ પાડ (૯)

પૈસો અને મોટી મીલકતની જે વડાઇ કરે તેને કોઇપણ જગાએ સુખી સમજો નહી, તે તો ઘણોજ દુખીઓ છે એમ જાણો (૧) સોનાની રેતી સાથે મોટી નદીઓ વહે, ને તેના વાડામા તથા ખેતરમા સોનાનો વરસાદ વરસે. (૨) તેના ઉપર પશ્ચિમની (અમેરીકા તરફની) સર્વે લક્ષ્મી રાજી થઇ હોય, (એટલે પેહેલા યુરોપના લોકોને અમેરીકાથી પુષ્કળ સોનું મળતું) ને પૈસો જમીન ને સ્ત્રીથી ને જુવાન શોભીતો હોય. (૩) ઘણીએક દોલત મળી છતા

કરોડો રૂપીઆની પુંજી થવાને ફાળ ભરે [તૃષ્ણા રાખે,) પણ જેનું મન મોહુ નહી તેને હલકો, શઠ, ને કંગાળજ જાણો (૪) હું એટલો ઉંચો હોઉં કે દેવ મંડળને ઉંચે અડકું, અને સમુદ્રનેને મુઠીમા સેહેજ સમાવી દઉં (૫) એવી રીતે સર્વને હું માપુ પણ મને માપનારૂ મનછે, મારૂ તોલ મન થકીજ થાય છે તેથી મન એ સધળા કરતા મોટું છે (૬] માણસ મન થકી જણાઇ આવેછે, તેમ સુમ કે દાતારપણુ તેપ થી જણાયછે, માણસ મનથકી જણાઇ આવેછે અને સારો કે નઠારો એ ચારપગથી જણાય છે, (૭)

પાઠ ૧૪૦ મો.

ઘુમટ=ઉપલો ગોળ ઘેરાવે–ઘેર
ઝગઝગતા=ચળકતા
નીહાળીને=નજર કરીને, ધારી વરીને
સપ્તરૂપી (સ) સાત તારાનો ઝુમખો; સાત તપેશ્વરી
ઉપરાણે=ઉપલે, ઉપર તરફને
ધ્રુવ (સ) ઉત્તર દીશામા એક સ્થીર તારોછે
કૈરવ (સ) નીલકુલ
સીદ્ધ (સ) સાબીત
ભ્રમ=વેહેમ શક
લંગારેલા=લંગર નાખી અટકાવેલા

પાઠ ૧૪૧ મો.

બીંદુ (સ) અણી, છેડો
ચાંદરણી=અજવાળી
તેજ=ચળકાટ નુર

પાઠ ૧૪૨ મો.

પસરે (સ) ફેલાય
મહત્વ (સ) પોહોળાઇ લંબાઇ ને જાડાઇ; મોટાઇ
અજમાએશ (ફા) તપાસ
ઘન (સ) જેટલા લાંબી તેટલા પોહોળી તથા તેટલા ઉંડા જગો તે, એકજ સખ્યા અંક પરસ ત્રણ વખત ગુણેલા જે નવી સખ્યા આવેછે તે.
ડેડસી (અ) મરેલ સરોવર, (તુર્કસ્તાનમાછે)

પાઠ ૧૪૩ મો.

અંશ (સ) ભાગ; રતલનો બારમો હીસ્સો
કરા=હવામાંથી છુટું પડીને બંધાયલું પાણી, એક જાતનુ બરફ
હર (ફા) દરેક; પ્રત્યેક
હૃદય (સ) અંતઃકરણ.
ભાષા (સ) વાણી, બોલી

પાઠ ૧૪૪ મો.

ડાકટર (અ) અંગ્રેજી વૈદ–હકીમ
રબર (અં) સીસાપેનના ડાઘા કે હરફ કાહાડી નાખવાનો એક જાતનો ચીકણો પદાર્થ
સંશુદ્ધ (સ) બરાબર, સીધો

પાઠ ૧૪૫ મો.

મેળ=હીસાબ, ગણતરી.
તફાવત (આ) ફેર, ફરક.
સરહદ=ગામ કે કસ્બાની સીમ=ભાગોળ
ચરોતર=ખેડા જીલ્લા તરફનો મુલક),(નર્મદા નદીની ઉત્તરથી તે છેક નજીક સાબરમતી નદીની દક્ષીણ સુધીનો)
અનુનાશીક (સ.) અનુ પાસે, ને નાશીક નાકનુ નાક પાસેનુ, નાક પાસેથી જે અક્ષરો બોલાય છે તે (ઙ–ઞ–ણ–ન–મ)
પડખો=પડોશ.
અભણ=ભણેલો નહી.

પાઠ ૧૪૬ મો

દેશાટણ [સ) દેશનુ અટણ, દેશની મુસાફરી કરવી તે.
ભાત=તરેહ; જાત.

આતલસ (અ) એક જાતનું રેશમી પાતળું કપડું
સંદેસડો=સંદેશો, ખબર
વીસલનગર=વીસનગર, (ગુજરાતમાં છે)
વીશ્રામ (સં) વીસામો
પાત્ર (સં) વાસણ; લાયક
હળદર=હળદ
હેમ (સં) સોનું કંચન
ઘાટ=એક જાતની ચળકત બુટાની સાડી
ચીર=રેશમું લુગડું, અંબર
પટોળા (સં) રેશમી ઘાટ

સમશેર (ફા) તરવાર
પ્રતીમા (સં) મુર્તી
સમીપ (સં) પાસે, સોડે
કાબી=કડલા, સાદા લાંબા તોડ
ઝુમણા=સીકકાને નાકા ચોડી તેનો હાર કરેછ તે
લક્ષ (સં) ધ્યાન, (લાભ)
જલપાત્ર (સં) પાણીના વાસણ
સાપડે=મળે, જડે
પૈઠણી=પૈઠણ, શેહેરની
પીતાંબર (સં) ભરે રેંચુ રે-

શમી ગોઠીઓ, ધાતુ કરી ને પીળું.
માળવી=માળવાના
રંગાવજો=માંડી વાગજો; રે બાક કરજો
પેળેગ=પેળેગના
ગજદંત (સં) હાથી દાંત
ટંકશાળ (સં) ચલની સીકકા પાડવાનું સરકારી કારખાનું
સીધાવજો=જજો, પધારજો; આવજો
વાગડ=કચ્છનો એક ભાગ.

(કવિતાની સમજુતિ.) (૨૧)

1 દેશની મુસાફરી કરતા તમે સારી ભાત ભાતની જગ્યા જોશો, માટે તમે રસ્તેથી પેહેલા તો વળીને ગુજરાત જોજો (૧) શોભાવતી ગુજરાત જોવા લાયક છે એવું જાણજો; અને યાદ રાખી અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ વોહોરતા આવજો, અતલસ અને બારે મલ મશરૂ તો તમે સારો મગાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ (ચોમાસુ) પેહેલા પોતે વહેલા આવજો (૨) પછી પેથાપુર તરફ જાત્રાવસી લોકો જે જાયછે, ત્યા બાંધણીની સાડીઓ ને બહુ ઘણી વખણાય છે; તે દેશની સમાચાર કોઈ માણસ સાથે કહાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૩) પછી ત્યાંથી વીસલનગર થોડી મુદત થોભજો, ત્યા પીતળના કળસીઆ અને હલવરને સોના જેવા પીળા બાયડીઓને પેહેરવાના ઘાટ શોભી રેહે એવા સાગ મળેછે, પછી ત્યાથી પાટણ જઈને રંગીત પટોળા રખાવજો અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૪) સીરોઈમા સારી તરવારો બનેછે અને મુરતીઓ સારી કુમરપુરી કેહેવાયછે, ત્યાથી કપડવંજ તાલુકાનું ગાયકવાડી ગામ આત્રસુંબે આવતા જજો, ત્યા છરા અને લોઢાના છરીઓ સારી બનેછે; વળી કપડવંજના કામ ને સાબુ પાસે રહી કરાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૫) કાઠીઆવાડના કડલા ને ઝાલાવાડના ઝુમણા સારા ગણાયછે; તેમ ખંભાતની સુ-

ચ્રેડગી અને સુરતના જમણ સારા ગણાયછે; ઘણી પાપડી ને સારી બરફી તપાસીને સુરતથી લાવજો, ને ઘર તરફ વરસાદ (૬) નાશકમા સારા કળસીઆ અને સારા પાન પુને મળેછે, તેમ બરાનપોરનો સેલારશ અને પૈઠણની પાઘડીઓ ઘણી પકાયછે; સારી શાલ તો કાશ્મીરમા બને છે એ તો જરૂર મગાવજો૦ (૭) ને કાશીના લોટા ને પિતાંબર તેમ માળવાના અફીણને છાયલ, અને રેશમી કોરના ધોતીઆ નામપોરના તે સાચવીને જાતે લઈને લઈ આવજો બાકી તો ઘણી અમાળામા નીપજે તે લક્ષને શીશામ માંડી વાળજો, ને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૮) ધોળેગામા રૂ સારૂ થાયછે, અને એ જીલ્લાની આસપાસના ગામોમા ઘણું સારા થાય છે, તેમ હાથીદાંત સીલોનદ્વીપમા થાય છે ને મુંબઈ તો હાલ સોનાની છે (ત્યા ઘણા શ્રીમંત લોકો વસે છે,) ત્યા નાણાની ટંકશાળ જોઈ મુંબામા પધારજો, ને ઘર તરફ વરસાદ પેહેલા૦ (૯)

પેંડા મથુરામા મળે અને જયપુરના ચિત્ર જુઓ, કચ્છના ઘોડા સારા થાયછે, તે દીનને ખુશ કરેછે (૧૦) નવાનગરમા (જામનગર) જઈને જુઓ ત્યાના કકુંથી કામ થાયછે, તેમ વાગડ (કચ્છનો એક ભાગ એમા પાલણપૂરનો પુર્વ તરફનો મુલક પણ આવે છે) ત્યા મગ ને બાજરી દલપતરામે મળતી દીઠી છે. (૧૧]

પાઠ ૧૪૭ મો.

હેલ (અ) મોટુ મચ્છ, મગર મચ્છ
જળચર (સં) પાણીમા રેહેનારૂ
કમલ=ખુલતી ચામડી
સુરજમુખી (સં) એક જાતનું સુરજના જેવડું ફુલ તે સુરજ ઉગે ત્યારે ખીલે ને સુરજ આથમે ત્યારે કરમાય છે
વલણ=ખુલણ; પેહેલુ
ચરબી (ફા) જનાવરના માંસના પતળા પડમાથી જે ચીકણી વસ્તુ નીકળે છે તે

પાઠ ૧૪૮ મો.

ખ્યાલ (આ) વીચાર
જોખમ (હી) તાશ થવાની ધાસ્તી, વીમો
વામ=બાંમ, ૩।। હાથ
ગરગડી=ચરેડી, ગાળો;
વીલા=સુના, છુટા.
દરકાર (ફા) પરવા.

પાઠ ૧૪૯ મો.

તાલુકદાર (આ. ફા) પરગણાનો ધણી, ઠાકોર; જમીનદાર
આશાપુર=કલ્પીત ગામનુ નામ
ગઢી=નાનો કોટ
ભરણપોષણ (સં) ગુજરાનનુ જારો
મોદી=સીધુ સામાન વેચનાર (નાઉધમી.)
વજીફો (આ) સરકારથી ઈનામમા મળેલી જમીન; જાગીરી
અવીચારી (સં) વગર વીચા-

રેના
ઉડાઉ=ફુકકડ, ખરાબ રસ્તે પૈસો ખરચનાર
ચાગ્ડ (અં) ચારપૈડાની ગાડી
બપકો=તોર, દમદમો.
ઉજાણી=મીજબાની
રામજણી=ગુણકા, કચની, નૃત્ય કરનારી
વણારસી (અં) કાશીના.
દેવવાઈ (સ) ઇશ્વરી
લાણું=ખુશમકતી બદલ શીફ્રો ખાડ રેશમી કપડ, કે કુળ વાસણ આપીન્યાતે વેંહેચવુ તે
દુરગુણી (સં) ખરાબ ગુણના; નઠારા

પાઠ ૧૫૦ મો.

નગારખાનુ (ફા,) નગારાકે ઢોલ વગાડવાની જગો
તુઈ (ફા) એક જાતનુ નાનુ બાજુ, પીપટ
લેવડ દેવડ= લેવુદેવુ, લેણુ દેણુ, વીરધાર
રોકડ=રોકડા પૈસા, નગદનાણુ, નગદી
સાખ (ફા) આબરૂ
મેહેનો=મુનામ; મુઅદ્દી
ગુમાસ્તા=વાણોતર
ઘરેણે=ગીરવી
એકપગી=હોસીલી
ઉલટી=ઊંધ્ધ, સામી
નોતર્યે=જમવા તેડયા
નણીએ (સ) વીસ્તારીએ બ્યાન કરીએ.

પાઠ ૧૫૧ મો.

ડમોડમ=ટપોટપ
હુકમનામુ (ફ) ફેસલ નામુ પૈસા આપવાના મતનો ઠાપાના કાગળપર જડજની સહીનો ખાત્રીત હુકમ
જપ્તી (આ) કબજે લેવી
રાતોરાત (સં) રાતના વખતે ને તે વઇ
ફુલણજી=ફુલાવ્યો ફુલેને જે ચડાવ્યો ચડે તે, ચડેજાઉ ચડેજાઉ લાલજી
અડસટો=આસરો
વરો=ન્યાતી ખરચ, જમણવાર
ગરથ [સં] પૈસો
જશ (સ) માન આબરૂ
સામોવડીઆ=સામા વાળો; હમસાયો
પગત (સ) ઓળ, લોકોહરબંધ જમવા બેઠેલા તે
ફુલ્ય=ફુલાવો, ગર્વ.
અરજ (આ) ફરીઆદ.
હાસ્ય (સ) મજાક
નીંદ્યા (સ) ચુગલ ચાડી
ઓચરતા (સ) બોલતા
ચઢંગો=લગનને વખતેઆગણા આગળ ઊંચે સામ સામા છાપરા સાથેજ ફુ બાજમ જેવુ ચોખ ફુલુ ગડુ સાથે છે તે
ગાડ=નઠારી બાયડી
ટેકો=આવાર, મમત, (ટેકનુ બહુ વચન.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૭)

ફુલણજી તમે ચડાવ્યા કેમ ચડી ગયા, ને આ આવક જાવકનો (પેદાશ તથા ખરચનો) આસરો તમે કેમ ભુલી ગયા માગ ફુલણજી (૧) માથ ઉપર દેવુ કરીને તમે ન્યાતના ખરચ વગ તો સારા કીધા અને પાકા નાણા ખરચીને લોકોમા જશ તો સારા લીધા મારા૦ [૨] પોતાનુ ઘર વેચીને ન્યાત જમાડવાને ઘી સાકર તો લાવ્યા અને સામ વાળા કરતા જમણ પણ ઘણા સારાં બનાવ્યા મારા (૩) મોટા ભારી રેશમી ઓટીઆ પેહેરીને તમે પંગતમા ફર્યા, અને મનમા ફુલાઉ કરીને મુછ ઉપર હાથ ફેરવ્યા મા૦ (૪) પણ થોડા દહાડા ગયા કે માગનાર માગે નાણા, પણ તમ કી પાસે નાણાનાં તો ડોહ (કંઇ ઠેકાણુ

નહી મળે) મારા૦ (૫) પછી ફુલણજી ઉપર ફરીયાદો થઇ ત્યારથી, ને મન મીલકત જપ્ત કરીને કાહડયા ઘરમાથી (ખડતા કર્યા) મારા૦ (૬) ફુલણજી તમને જેણે ફુલાવીને ચડાવ્યા, તેતો આ વખતે કોઇ મદદે ન આવ્યા મારા૦ (૭) પછી ફુલણજી તો કુવો શોધવા (કુવામા પડવા) ચાલ્યા, પણ પૈસા વિના કોઇએ આશીષ ન આલ્યા, [પાસે નહીં મળે કોડી તેથી કોઇ આવ્યા નહી ઉભા દોડી) મારા૦ (૮) જે લોકો જમતી વખત સારા સારા વખાણ કરતા, તેઓ આ વખત હાસી કરીને પછાડી બદબોઇ કરવા લાગ્યા મારા૦ (૯) ખરચ કરતી વખત તો ઘણા ઘણા વખાણ કરીને તમને ચડાવ્યા, પણ આ વખત તો અણુઘડમા ઠરાવ્યા. મારા૦ (૧૦) સારા પીતાંબર પેહેર્યા ને ઘરેણુ મ ઢરવા બાંધ્યા, પણ આ વખતે તો ઘર બાળીને તીરથ કરવા ચાલ્યા મારા૦ (૧૧.) ફુલણજીની બાયડી પણ છેડો વાળી ફુલણજીને નામે રડે છે પણ ફુલણજી તો તેનો કશો ટેકો (દીલાસો) આપ્યા વગર, અથવા પોતાનો ટેક છોડી ચાલ્યા મારા૦ (૧૨.) લોકો આ દમીને જે કોઇ નઠારી સીખામણ આપશે, તે માથે ગરીબના નીસાસાનુ ઘણુ પાપ લેશે મારા૦ (૧૩ માટે દલપતરામ કવીની શીખામણ મનમા લેજો તો, માથા પર દેવુ કરીને ન્યાતી ખરચ નહીં કરજો મારા ફુલણજી૧૮

પાઠ ૧૫૨ મો.

જંગમ (સં) ઉપડી શકે એવી મીલકત(પૈસો ટકો માલ મતા,ઘરેણું ગાડું વગેરે

સ્થાવર (સ) ઉપડી શકે નહીં તે, (ઘરબાર જમીન, વાડી, વગીચા વગેરે]

ખાખાવીખી=ધુળ ધાણી, પાએમાલ; કંગાળ.

પીએર=બાપનું ઘર

ચીટીચીટ=ચીકાર, ગુચ્છડાર

વખોડવા=વગોવવા

દુરાચરણી (સ) ખરાબ ચાલના.

રસોઇઆ=રાંધણીઓ

તુચ્છ (આ) હલકો, થોડો.

સદાવ્રત (સ) સાધુ વગેરેને ઘરમાંથી સીધુ સામાન આપવાનું મોદીખાનુ

પરબ=ઘરમાંથી પાણી પાવાનું ઠેકાણુ

ભીક્ષ (સ) ખેરાત

સીધુ=કાચી રસોઇ

સંતોષી (સં) તરપત કરી

કરણ (સ) ધર્મીષ્ટ રાજા, (પાંડવનો ભાઇ)

ભીક્ષુક (સ) ભીખારી

પાઠ ૧૫૩ મો.

ધર્માત્મા (સ) પુન્યાત્મા, ધર્મીષ્ટ, સખી

ખ્યાતી (સ) કીર્તી

છાયા (સં) આશરો.

ચુરમુ=ભુગો લાડો

ઇચ્છતો (સ) ચાહાતો

સદગુણી (સ) સારા આચરણનો સદાચરણી.

મફત (ફા] પૈસા વીના.

તડાકા=ગપા ગપાટા

હરામખોર (ફા] હરામનુ ખાનારા લુચ્ચા

ઇશ્વરભક્તી (સ) પરમેશ્વરનુ ધ્યાન-સ્મરણ

મૃત્યુ (સ) મોત.

નીંદયો (સ) વગોવ્યો.

ખોળવા=શોધવા.

પ્રમાણીક (સ) સાચા

વીશ્વાસુ (સ) ભરોસાદાર; પતીજવાળા.

લખ્યો=ગણે; પત કરે.

પાઠ ૧૫૪ મો.

ઉદ્યમી [સ) મેહેનતુ.

ઉઘાડે છોક=જાહેરાત, ખુ-
લ્લી રીતે.

વટેમાર્ગુ (સ) રસ્તે જતો
માણસ; પંથી.

અંગ (સં) શરીરે ઓડવા-
ળા, આખે ઓઘના,પ-
ગે લુલા વગેરે

ગોઠે=નજરમાઆવે; ગમેતેમ

જજમાન(સ.) ગોરનામસરાક

ગ્રહસ્થ [સં) મોટા કુળનું
આબરૂ દાર માણસ

ગ્રાહુ=વાડ, આભાર

અપકીર્તી (સં) બદનામ

દવાખાનુ (ફા] દરદીઓને
ઓસડ મળવાનુ ઠેકાણુ

ડગતો=હાલતો; નાથીહા ડે-
ઠેનો.

ગવૈયા=સાર ગી નરઘા સાથે
ગામ કાહાડી નાગ; ગ
ધર્વ

ઇનામ(આ) ખુશી બદલકઇ
બક્ષીસ આપવુ તે;સ
રપાવ

આયષ્ય (સં) આવરદા.

. (સ) ઘડપણ.

. ો (સ) સ્વર્ગમા રે-
. રો.

. ા (સ) અજાણપણું;
. ુદપણું.

પુન્યવાન (સ) ધર્માત્મા

પાઠ ૧૫૫ મો.

મહાભારત (સ) મોટોગ્રંથ

આધાર (સ) આસરો.

નીરાધાર(સ)આધાર વગરનુ

મુવાલ [આ] પ્રશ્ન

પાઠ ૧૫૬ મો.

સીદ્ધતા (સ) સાબીતી

આકર્ષણ (સ) ખેચતાણુ

રજકણ (સ) કણી, રજ

ગુરૂત્વ (સં) ભાર

નીરજીવ (સ) જીવ વગરનુ
(નીર—જીવ)

સૃષ્ટી (સ) દુનીઆ

ટેબલ (અ) મેજ.

અટકાવ=હરકત

ગુરૂત્વાકર્ષણ (સ) ભારનુ
તાણ—ખેંચાણ

પાઠ ૧૫૭ મો.

સજીવ (સ) જીવવાળુ

શકા (સ) વહેમ.

ધીમે=ધખાકાથી

સુરત=નીશા, ધ્યાન

નજીવી (સ) હલકી; જીવ-
વીનાની; જુજ,

પાઠ ૧૫૮ મો.

આનંદી (સ) સંતોષી

બળતા=અદેખાઇ કરતા;ફી

નાખોર.

પ્યાર=હેત, ચાહા

પરમેજુ=પર હેજાણી

આપસ્વાર્થી (સ)આપ મ

તલબી

તગાદા (ફા) તાણ, ખોટ.

કલ્યાણ (સ) રૂડું; હીત

પપાળો=દીલાસો આપી હા-
થ ફેરવો.

આશનાવાસના=સેવા ચાક-
રી; બરદાસ.

બદલો (આ) પાડ; અવેજ.

સુપાત્ર [સ .) સારો છોકરો
(સારૂ વાસણ)

પાઠ ૧૫૯ મો.

હીત (સ) કલ્યાણ

ભાગ્યદશા (સ) નસીબ; ત
પોબળ

પરવારી=પુરી થઇ

તેરવા=રડવાજ ગ્યી.

વણજ=વેપાર.

નાચ (સ) હલકો માણસ.

બાપણ=ખોડ; એબ

જીવીત (સ) જીવતર

બળીઓ (સ) જોરાવર મા
ણસ

કલેહ (સ)કંકાસ; કજીઓ

અણજાણ્યાત—જાણીતા ન-
હીતે

હુકારાવણ=વગર હુંકારે.

ઇચ્છાવણ (સં) વગર ઇચ્છી
એ; અભાવે.

મદ (સ) અહંકાર.

હાસ=હસવુ; મજાક.

સર્પ (સ) સાપ.

હાસી=મજાક; ચેષ્ટા.

જુગટડે=જુગે, જુગારે
પરહસ્તે (સં) પારકાને હાથે
પારકા હસ્તક
દેવાદાર=કરજદાર
ભયાદીક (સં) બીક વગેરેનુ
થાનક (સં) ઠેકાણુ

વરજી=છોડી
વીધી (સં) રીત, ક્રીયા
વધી (સં) નમી
લોકીક (સં) દુનીઆ દારી
નુ, સંસારી
લોકોત્તર (સં) લોક થકી ઉ

પર, બીજા લોકની
વીરવીજય=એક ગોરજી ક-
રીને કવી થઈ ગયો
મોહનવેલી=મોહ પમાડે એ
વાવેલ

(કવિતાની સમજુતિ.) (૨૩)

સારા માણસો (સ્ત્રી ને પુરૂષ) હેત રાખીને આ સારી સીખામણ સાભળજો, સીખામણ દેતા જે ગુસ્સો કરે તેની ભાગ્ય દશા પુરી થઈ એવુ જાણજો, માટે સાભળજો તમે સારા માણસ હેત (૧) રંડીબાજ સ્ત્રી સાથે વેપાર ન કરીએ, ને નીચ સાથે પ્રીત રાખીએ નહી, તેમ જો કરીએ તો લાછન લાગે ઘરના પૈસા જાય, ને તેથી જીવતરને તજી દઈએ સાભળજો (૨) કામ વગર પારકે ઘેર જઈએ, ને તોહોમત આવે કોઈને ગાળ ન દઈએ, તેમ કોઈ બળવાન પુરૂષ સાથે બાથ ભીડીએ નહી, ને કુડ મના માણસ સાથે કજીઓ કકાસ કરીએ નહી સાભળજો (૩) અજાણે ગામ જઈએ નહી, અને ઝાડ તળે રહીએ નહી, હાથી ઘોડા ગાડી જતા હોય તેથી તથા નઠારા માણસથી આઘા જઈને ખસીએ સાભળજો (૪) રમત કરતા મનમા ગુસ્સો લાવીએ નહી, અને બીકાળે રાને જઈએ નહી, અને જ્યા બે માણસ છાની વાતો કરતા હોય, ત્યા ઉભા રહીએ નહી સાભળજો (૫) તેડાવ્યા વગર વાત કરીએ નહી, અને વગર રૂચીએ જમીએ નહી, પૈસા તથા વીદ્યાના મદને છોડી દઈએ, અને નમતા સાથે નમીએ સાભળજો (૬) મુર્ખ, સાધુ, રાજા, ને વીદ્વાન એટલાની મશ્કરી કરીને હસીએ નહી, તેમ હાથી વાઘ, સાપ, ને માણસને લડતા જોઈને દુર ખસી જઈએ સાભળજો (૭) કુવાને કાંઠે કોઈની મશ્કરી કરીએ નહી, અને કેફ કરીને ભટકીએ નહી, તેમ ઘર વેચીને ખાતી ખરચ કરીએ નહી, અને જુગે રમીએ નહી સાભળજો (૮) ભણતા ગણતા આળસ મુકી દઈએ, અને લખતા વાત કરીએ નહી, અને પારકાને હસ્તક પારકા દેશમા દુકાને આપણુ નામ આપીએ નહી સાભળજો (૯) નામુ વખતે વખતે લખી રાખો ને ખુશી હો દેવાદાર ન થઈએ ને દુખવાળુ બીક વગેરેનુ ઠેકાણુ છોડી બીજે દેશ જઈ રહીએ સાભળજો (૧૦) મનને ખોળે માગે નમાવી બનાવો કરવી, અને પ્રભુને નીત્ય બન્ને ક્રીયાથી નમીને સારા કામો કરીએ સાભળજો (૧૧) આ લૌકીક ને પરલોકના મતને વરજી આ સારી સીખા-

મણ રચેલી છે, તે રૂડા પંડિત વીર વીજયના મોહોડાની વાણી તે મોહ પમાડે એવી છે તમે મારા માણસ હેતથી આ મારી (૧૨)

પાઠ ૧૬૦ મો.

મધ્યોત્સરી (સં) વચમા થઈને જનારી.
મધ્યાકર્ષક (સં) વચમા થઈને ખેચનાર
પ્રમાણ (સં) સરખાપણુ પરીમાણ
ચકરચકર=ઘુમરી ખવાડીને ગોળ.
બેહદ (આ. ફા) હદ વગરનુ, ઘણુજ

પાઠ ૧૬૧ મો.

ઉપગ્રહ (સં) નાનો ફરતો ગ્રહ, ચંદ્ર
સુરજમાળા (સં) સુરજની સાથે પૃથ્વી ને ગ્રહ આવેલા તે
ચંદ્ર (સં) ચાંદ; ચાંદો.
અગણીત (સં) ઘણાજ, ગણાય નહી તે.
ચાળીશ=ચીચાળીશ

પાઠ ૧૬૨ મો.

સખાવત (આ) ઉદારતા.
ઉદાર (સં) મોટુ મન; દો
કદો; દાવો.
) બદ ક આ
રદ (આ. ફા.) અ-
ાવ; બે ઈજત

શાબાશી (ફા) માન
ખુશામત (ફા) કાલાવાલા આજીજી
દેશ કલ્યાણ (સં) દેશનું રૂડું કરવુ તે

પાઠ ૧૬૩ મો.

ઉતેજન (સં) ઉશકેરણી પુષ્ટી, મોહ
ગેરઈનશાફ(આ)ખોટો ન્યાય
હક (અ) અખીકાર, દાવો
વીસ્તારીને (સં) વર્ણવીને, હકીકત સાથે

પાઠ ૧૬૪ મો.

અવલોકન (સં) પરીક્ષા, ધ્યાન આપીને જોવુ
પ્રકાશીત (સં) તેજવાળો
ખંડીત (સં) ખાડો, ઉણો; અધુરો
અસ્ત (સં) આથમવુ
સબબ (આ) કારણ

પાઠ ૧૬૫ મો.

ક્ષયવૃદ્ધિ (સં) નાશનો વધારો; દીનપરદીન ઘટતી.
સન્મુખ (સં) સામુ.
ક્ષીણ (સં) ક્ષીણ.
કુંડાળુ=ગોળ ચકરડુ.

પાઠ ૧૬૬ મો.

નીરમ=નેવહ, વાહાણ. નમે નહી માટે સમતોલ કરવાને ભરેલો ભાર.
પીડથી (સં) દુખી કરથી
આજ્ઞા (સં) હુકમ, રજા
પ્રશ્ન (સં) સવાલ.
શીક્ષક (સં) શીખવનાર; બોધ કરનાર

પાઠ ૧૬૭ મો.

ગણીત (સં) આંકડા માંડી હીશાબ ગણવાની વીદ્યા
સમશ્યા (સં) કોહેડો; બેદ પ્રશ્ન, ઉખાણો.
મરદ (ફા) ભાયડો.
મેહરી=બાયડી; સ્ત્રી.
બાળા (સં) છોકરી; સ્ત્રી.
છતી=જાહેર.
સાથ=જથો; ટોળુ
પ્રૌઢ (સં) મોટું.
રાત્રે (સં) પાતરે.
પાન=પાતરા.
પ્યારી (હી) વાહાલી સ્ત્રી
પારખુ (સં) શોધી કાહાડશુ.
કર્ણ (સં) કાન.
ગોરી=રૂપવતી સ્ત્રી.
અર્ધ (સં) અડધા.
ચોથસવાયો=ચોથા ભાગના સવાયા(રૂપીએ પાચ આની જેટલા)
શીવાળ (સં) શીઆળ.
બેફર (સં) બેહાથ.

ચંપક (સં) ચંપાના ઝાડ હોય તેવુ વન	સાક્ષી (સં) શાહેદી. સાત=ખુશી	પારખુ (સં) શોધ
		ટાંક (સં) રૂપાયા ભાર.
શાસ્ત્ર (સં) ગણીત વીદ્યા	કૌતક (સં) અજબ	ખટ (સં) છ; ૬

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૪૦)

૧—એક મરદ ને એક બાયડી રસ્તેથી જતા હતા એવામા એક આંબાનું ઝાડ આવ્યુ, તેની નીચે ઘણીએક કેરી પડી હતી, ત્યા બંનો જણાએ એકેક ગાંઠડી બાંધી ત્યા એ બાયડી મરદને કેહેવા લાગીકે, મ ારી પાસે જેટલી કેરી છે તેના કરતા તમારી પાસે બમણી છે; પણ તમારામાથી એક કેરી લઇ તે જ્યારે મેં મારામા નાખી ત્યારે આપણ બ નોની પાસ કેરીઓ સરખી થઇ પડી. ત્યારે કોહો અનઘ કેરી કેટલી હતી?

જવાબ—તે મુજે સ્ત્રીનીકમા છ હતી તેમા મરદે પેહેલા ચાર બાંધીને બાયડીએ બે; પણ જ્યારે બાયડીએ મરદમાથી પડેલી લઇનાખી ત્યારે બ નો પણ લણ લણ થઇ પડી, એવી રીતનો એનો ખુલાસો છે

૨—એક મોટુ પક્ષીનુ ટોળું આકાશ તરફ ઉડીને આવ્યું, ત્યા વનમા મોટું ફેલાયેલુ વડનુ ઝાડ હતુ તે બધા પક્ષીને ગમ્યુ, તે ઝાડપર એકેક પાતરે એકેક પક્ષી બેઠુ, પણ એમ બેસતા ત્યા એક પક્ષી વધ્યુ એટલે બધા પક્ષીઓને તેની જગો કવને ફીકર થઇ; ત્યારે ફરીને એકેક પાતરા પર બબે પક્ષી બેઠા ત્યારે તો એક પાતરૂ વધ્યુ ત્યારે બોલો પક્ષી કેટલા અને પાતરા કેટલા તે ગણીને સીધો જવાબ દેઓ?

જવાબ—પ્યારી કહે એતો મેં જાણ્યુ, હુ તમને કાને કહી સંભળાવું તે સાંભળજો, એ પક્ષી તો ચાર છે અને પાંદડા ત્રણ છે

૩—એક રૂપવતી સ્ત્રી નદીના કીનારા આગળ ગોખમા બેઠી હતી, ત્યા એકાએક પોતાનો મોતીનો હાર તુટયો, ને તેમાના મોતી તે કીનારા ઉપર વેરાઈ ગયા તે હારમાના અડધા મોતી જરા વારમા પાણીમા પડી ગયા, અને ચોથા ભાગના રૂપાળા અડધા કચરામા જઇને પડયા; તેમ છઠ્ઠા ભાગના લીલ ઘા સુખડીને પડી ગયા ત્યારે કહો બધા મળીને એ મોતી કેટલા હતા? તે બાથમા તો ફકત બેજ મોતી રહી ગયા.

જવાબ—છઠે ભાગે ૧૬ ને અડધે ભાગે ૪૮, તેમ જેના ચોથા ભાગના ૩૦ થાય, એટલે ૯૬ મોતી તે હારમા હતા

૪—પક્ષીના ટોળા બે ઊંચે આકાશમા ઉડતા આવ્યા, તે બંને ચંપના વનમા આવી પોહોચ્યા. ત્યા એક ટોળુ બીજાને કેહેવા લાગ્યુ કે જો તમારા

માથી એક પક્ષી અમારામા આવે તો આપણે બન્ને ટોળાના પક્ષી સરખા થ-
ઇને તે વાત બન્નેને ગમે, ત્યારે તે બીજુ ટોળુ બોલ્યુ કે તમારામાથી એક
પક્ષી હમારામા આવે તો હમો તમારાથી બમણા થઇએ ત્યારે દરેક ટોળામા
પક્ષી કેટલા હતા તે કહો?

જવાબ—એનો જવાબ દેવાને વીલમ શાનો? ગણિત શાસ્ત્રના આધાર પરથી
પણ માલમ પડેછે કે એ વાત સાચી છે. પેહેલા ટોળામા સાત ને બીજામા સા
ત એમ બધા મળીને ૧૨ પક્ષી હતા

૫—બે દોસ્તદારો હતા તેમા એક કહે કે હુ રમવા જાઉ એટલે એક સવા-
શેર ખુશીથી લાડુ ખાઉ, ત્યારે બીજાએ પોણો શેર લાડુ, એટલે તેમા ત્રીજો
દોસ્તદાર આવ્યો ને તેણે બરાબર હીસ્સે ખાધુ, પછી તે ત્રીજાએ ખાધા બ-
દલ ૨૦ પૈસા આપ્યા હવે એ ૨૦ પૈસા બે જણાને વેહેચી આપવા એનો અ-
જબ સરખી વાત છે, તેને વાસ્તે સામજદાર કરી એવુ કહેછે કે સમજુ વીદ્વા
નર હશે તે એ વાતની શોધ કરી ખરો જવાબ દેશે.

જવાબ—શેરના ૭૨ ટાક પ્રમાણે સવા શેરવાળાના ૯૦ ને પોણો શેરવાળાના
૫૪, બધા મળીને ૧૪૪ ટાક થયા; તેમાની સરખે હીસ્સે ૯૦ એક જણે ૪૮
ટાક ખાધા. હવે ત્રીજા સખસે ૪૮ ટાક ખાધા તે બદલ તેણે ૨૦ પૈસા આપ્યા
ત્યારે આઠમે ભાગે ૪૮ એટલે ૬ ટાક પોણા શેર વાળના ખાધા, કેમકે તેના
૫૪ હતા; ને બાકી એવા સાત ભાગ જેટલા એટલે ટાક ૪૨ સવા શેર વાળા-
માથી ખાધા, કેમકે તેના ૯૦ ટાક હતા ત્યારે ૨૦ પૈસાના આઠ ભાગ કરવા તે
મા સવા શેરવાળો ૭ ભાગના ૧૭॥ પૈસા લે, અને પોણે શેર વાળો એક ભાગ-
ના અઢી પૈસા લે.

પાઠ ૧૬૮ મો.

સલામત (આ) કુશળ.

સુદ્રઢ (સં) સારા મજબુત બાંધાના.

અંગબળ (સં) શરીરનુ જો ર, (અંગ—બળ)

પાઠ ૧૬૯ મો.

માલમીલકત (આ) માલ મતા; પૈસા ઉપજે એવી ચીજો.

સારાંશ= (સં) મતલબ

કબજો (આ) સ્વાધીનપણુ

તવંગર (ફા) પૈસા વાળા.

વેતરૂ=વેઠ, મેહેનત મજુરી

સંપાદન (સં) મેળવવુ

ગલોલ (ફા) નાની ગોળી

બેકુત લોકો કામઠીમા ઘાલી ફેકેછે તે.

જન્મારો (સં) જીંદગાની.

પાઠ ૧૭૦ મો.

જરૂરીઆત (આ) જરૂરનુ અગત્ય

કણીઓ=દાણા વેચનારૂ નેરતી.

માથાકુટ=કડાકુટ

મુલ્યવાન (સં) કિમતી.

પાઠ ૧૭૧ મો.

મુકરર (આ) ઠેરવેલા

મોહોરો (ફા) શીકકો.

બાબાશાઇ=વડોદરાઆ (વ-

દોહગમાં પડનો)
મુસાઇગરો=પોળીગ્રીં, (મુ-
  બાઇમા પડનો)
ઉબ્બુ=અડીકો
અધેલો=રોડ પઇ.
મુગમ=સેહેલ
આગીઆ=અ ગ્નીઆ
ગીની (અ) સોનાની ગેણી
  (૨૧ વાલની)
તોડો=રોકડનો બાન્ધેલો વી-
  ંટકો, કોથળી.
બેક નોટ (અ) નાણાનીપે
  ઢીની ચીઠી
ખાતરનીશા (આ ફા) ખા-
  તરજમા, ખાતરી
  પાઠ ૧૭૨ મો.
સંચીત (સં) એકઠું કરેલુ
  તે ભંડાર
પેઢી (હી) સરાફની મોટી
  દુકાન
ભાગ્યવાન (સં) નસીબવાન
નેસ્તી=સીધું સામાન વેચ-
  નાર, મોદી
ભંડોળ=થાપણ
પેરવી (ફા) ભાળ, તપાસ
તાકો (આ) મોટો ગોખલો
ચીથરેહાલ=ફાટા તુટા લુગડા
  પેહેરનારો
ઉમેરો=વધારો.
સેવિંગબેંક (અ) બચેલું
  નાણું વીઆજે મુકવા-
  ની પેઢી.
સામાદરકત=સામા મ ણસ
  ચોપડામા ખાતુ પાડી
  આપેછે તે
ગુમાસ્તી=વાણોતરી
ખરચ ખુટણ (ફા) પરચુટણ
  ખરચ
આડત=મહેનત, હસ્તગ
તીજોરી (અ) ખજાનો
ફંકારો=ગુજગારો
  પાઠ ૧૭૩ મો.
રાચ=વણવાનુ ઓજાર
કલ્પિત (સં) કલ્પનાથી કરે
  લા, અટકળથી ઠોકેલા
ઠેપાડુ=એક જાતનુ જાડુ
  લુગડુ, બો
સ્પષ્ટ (સં) ખુલ્લું
  પાઠ ૧૭૪ મો.
એકદમ (હી) એકીવારે,
  જથાબંધ
સજાપ (ફા) કોર, પોહોળી
  ફરતી મુગજી
નીતરવુ=ધીમે ધીમે વેહેવુ,
  ચોખ્ખુ
કાગડો=રેશમ, સુતર લપેટ
  વાની દુકડી પરતી
  પાઠ ૧૭૫ મો.
એકર (અ) ૪૮૪૦ ચોગસ
  વાર, ચાર રૂડ
કરામત (આ) હીકમત.
પોરચા=પોથા.
દરરોજ (ફા) હમેશા
આવૃત્તિ (સં) ફરીથી થવુ
  તે. (એકવાર થઇ રેહે કે
  બીજી વાર થઇ રેહેકે ત્રી
  જી વાર, એ પ્રમાણે ક-
  રવુ તે)
  પાઠ ૧૭૬ મો.
ગોડીર્ણ=સચાથી કતાયલુ
  ઝીણુ સુતર
લોઢવુ=કાલામાંથી કપાસી-
  આ તથા રૂ જુદા પાડવા
ચરખો (ફા) કાલા પીલવાનો
  નાનો રેંટીઓ
તાત=ધનુગના આંતરડાની
  રૂ પીજવાની દોરી.
  પાઠ ૧૭૭ મો.
રોજગાર (ફા) વેપાર
ફેધાકુ=ખુલ્લુ.
બીબા છાપ=બીબાથી છાપ-
  વુ તે, મુદ્રા છાપ-
  પાઠ ૧૭૮ મો.
સમરીને=સુધારીને.
સુધોસ્પષ્ટ=સુધારો
સંપત્તિ (સં) દોલત.
કુમાશ (આ) પોત, ઘટ્ટપણુ
ફોલવુ=ઝાંડકવુ, કચરો ક-
  સ્તાર કાહાડવો
  પાઠ ૧૭૯ મો.
જીભડો=જીભ, જીભલા.
હરીગુણ (સં) પરમેશ્વરનુભ
  ન–સ્મરણ
લવરી=લવારો
નવરાઇ=ફુરસદ.
ખટરસ (સં) છરસ. (ખોટા

ખારો, કડો, તીખો, મીઠો, તુરો.)
ઝગડો (સ્ત્રી) ટંટો
જુઝે=ઘુમે; બાઝી પડે
અંતકાળ(નં)મરવાનો વખત
ટોળી મંડળી.

સ્વજન (ન) પોતાનો માણસ—સગો વાલો.
સસરવ (ન) સગળુ
રામ નામ (ન) રામનું નામ પરમેશ્વરનુ ભજન; હરી કીરતન.

મુસ્તક (ન) માથુ
કુપ (ન) કુવા.
હરી ગયા=લઇ ગયા.
દીપક (ન) દીવો.
પેન=ખુમારી.
તરશે=પાર પડશે.

(કવિતની સમજુતી.) (૨૫)

હે જીવ્યા, (જીભને માણસનુ રૂપ આપીને કેહે છે) તને પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરતા આટલુ બધુ આળસ કયાથી ભરાઇ આવે છે, કશી વાતનો લવારો કરવા બેસે તો તને જરા વાર ફુરસદ મળતી નથી, અને તરત મોમાથી બોલી ઉઠે છે માટે હે જીવ્યા તને પરમેશ્વરનું (૧) પારકાની ચાડી ચુગલી કરવી હોય તો તેમા તુ ખંતી રેહે છે અને છ તરેહનો રસ (ખાટો, ખારો, કડો, તીખો, મીઠો, તુરો,) તેનો સ્વાદ કાહાડવાને તુ તૈયાર છે, તેમ કજીઓ કંકાસ કરવામા તું ઘણી ઘુમે છે, અને પરમેશ્વરનુ ભજન કરતા તને કંટાળો આવે છે માટે હે જીવ્યા (૨) મરતી વખત વાહાલા કે તેજ વેરી થાય છે તે કોઇ કામ આવતુ નથી, ઉલટા તે તો તારી પાસે જે બધું હશે તે પોતાનો સગો જાણી લઇ લેશે, ત્યારે આખ ચોળીને રેહેશે માટે હે જીવ્યા (૩) મરતી વખત થશે ત્યારે કેહેશે કે તમે બાળોને તુળશી બાંધો, અને એને કાઇ રામનું નામ સંભળાવો, પણ પેહેલા જ્યારે જીવતો ફરતો હતો ત્યારે તો મ.ણુ નમતુ નહી (જરા પણ ઇશ્વરને યાદ કરતો નહી,) ત્યારે હવે પ્રભુનુ નામ સંભળાવ્યાથી શુ ફાયદો થાય? માટે હે જીવ્યા (૪) ઘરમા આગ લાગ્યા પછી કુવો ખોદાવવા જાય તો એ કુવામા . પાણી કાહાડીને ત્યાર પછી આગ શી રીતે ઓલવાશે) તેમ જ્યારે ચોરો ઘરમાથી માયાપુંજી લઇ ગયા તો હવે દીવો બાળી અજવાળુ કરેથી શું થશે, (મતલબ કે મરતી વખત પ્રભુને યાદ કરેથી શુ થવાનુ)? માટે હે જીવ્યા (૫) જીવ માયાના પેનમા ઉંઘી રેહેછે પણ તુ જાગીને તપાસી જો; જ્યારે ગળામા ફાંસી પડી (મરવાનો વખત થયો,) ત્યારે રડવાને બેઠી તે કામનુ શું? માટે હે જીવ્યા (૬) પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરતા કંઇ પૈસા બેસતા નથી, ને એક વાળ પણ ખરતો નથી (મતલબ કે કંઇ મેહેનત પડતી નથી,) અને આ સંસાર રૂપી રસ્તાનો (ધર્મના માર્ગનો) સેહેજ પાર આવતો નથી, પણ તે ભજન થકી પાર પડશે માટે હે જીવ્યા તને પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરતા આટલુ બધુ આળસ કયા ભરાઇ આવે છે. (૭)

સમાપ્ત.

जाहेर खबर.

હું નીચે સહી કરનાર નમ્રતાપુ-
ર્વક જાહેર કરૂંછુ કે, આ ચોપડી તથા
બીજા ઘણી જાતનાં પુસ્તકો મ્હારા ગ્રંથોદય
પ્રેસમાં છાપેલાં તથા મુંબાઈના છાપેલાં સંસકૃત
હીંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી, ઇંગ્રેજી ડીક્ષનેરીઓ,
વૈષ્ણવ ધર્મની વારતાઓ તથા તરજુમાઓ, કાયદાઓ, વૈદ-
કના તથા નાટકો, કીસ્સાઓ, જૈનધર્મના તથા સરકારી ગુજ-
રાતી તથા ઇંગ્રેજી વીગરે નિશાળોમા ચાલતી ચોપડીઓ તથા
પેહેલી ચોપડીથી તે સાતમાં ચોપડી સુધીના અંક. ઇતીહા-
સના પ્રસ્નોત્તર, વંસાવળીઓ વીગરે બીજી ઘણી જા-
તનાં પુસ્તકો સરસ છાપ ને સસ્તી કીમ્મતે મ-
ળસે. માટે સાંમટી લેવી હોય તેમણે પોસ્ટપે
ડ કાગળ લખી ખુલાસો કરવો, નાટપે
ડ કાગળ લેવામાં આવશે નહી.

સરનામુ.

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ. પુસ્તકવાળા.
મુ. અમદાવાદ.
બુકસેલર. મહાદેવ રામચંદ્ર જાગટે.
મુ. અમ. દ.